

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULUNUN FETVALARINDA
ZAYIF HADİS KULLANIMI**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Beyza TURGUT**

**Danışman
Prof. Dr. İsak Emin AKTEPE**

MAYIS 2025, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

“Din İşleri Yüksek Kurulunun Fetvalarında Zayıf Hadis Kullanımı” “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımdan incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim. Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Beyza TURGUT

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Program Adı : Tezli Yüksek Lisans

Tez Başlığı : Din İşleri Yüksek Kurulunun Fetvalarında Zayıf Hadis Kullanımı

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 90 sayfalık kısmına ilişkin 28/05/2025 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı %11'dir.

Filtrelemeye tırnak içerisindeki **alıntılar dâhil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimeden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 28/05/2025

Danışman: Prof. Dr. İsak Emin AKTEPE

Öğrenci: Beyza TURGUT

KILAVUZA UYGUNLUK

“Din İşleri Yüksek Kurulunun Fetvalarında Zayıf Hadis Kullanımı” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Beyza TURGUT

Danışman

Prof. Dr. İsak Emin AKTEPE

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof. Dr. İsak Emin AKTEPE danışmanlığında **Beyza TURGUT** tarafından hazırlanan “**Din İşleri Yüksek Kurulunun Fetvalarında Zayıf Hadis Kullanımı**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

28/05/2025

JÜRİ:

Danışman : **Prof. Dr. İsak Emin AKTEPE** (İmza)

Üye : **Dr. Öğr. Üyesi Ebru ADIYAMAN** (İmza)

Üye : **Dr. Öğr. Üyesi Serkan DEMİR** (İmza)

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /2025 tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

... /... /2025

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Din İşleri Yüksek Kurulu, din sahasında ülkemizin en önemli ve yetkin kurumudur. Bünyesinde yürüttüğü en önemli faaliyetlerin başında fetva hizmetleri gelmektedir. Bu çalışma, Din İşleri Yüksek Kurulunun fetvalarında atıfta bulunduğu hadislerin değerlendirilmesi ve zayıf rivayetlerin tespiti amacıyla hazırlanmıştır. Din İşleri Yüksek Kurulunun icra ettiği fetva hizmetine bir nebze de olsa katkıda bulunmak ve atıfta bulunulan hadislerin yeniden gözden geçirilerek daha sağlam bir zemine oturtulmasını sağlamak tezin temel hedefleri arasındadır.

Çalışma sürecimin başından sonuna kadar yanımda olan, desteğini esirgemeyen herkese müteşekkirim. Tez sürecimi başından beri takip eden, değerlendirmelerde bulunan ve elindeki imkânlarını bizler için seferber eden değerli hocam Prof. Dr. İsak Emin AKTEPE'ye teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca beni her zaman destekleyen, dualarını esirgemeyen fedakâr anneciğime ve babacığıma; bu süreçte varlığıyla manevî yükümü omuzlarımdan kaldıran ve beni her daim teşvik eden kıymetli eşime; diğer aile üyelerime ve bu yolda bana eşlik eden arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Beyza TURGUT, Erzincan, 2025

DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULUNUN FETVALARINDA ZAYIF HADİS KULLANIMI

Beyza TURGUT

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2025

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İsak Emin AKTEPE

ÖZET

Hz. Peygamber'in risâletinin ilk döneminden itibaren Müslümanlar ibadet, muâmelât ve ahlâk gibi konularda zihinlerine takılan, çözüm bulamadıkları meseleleri Hz. Peygamber'e arz ediyorlardı. Hz. Peygamber de sahâbilerin sorularına ya vahiy bekleyerek cevap veriyor ya da kendi kanaatini söylüyordu. Soru cevap şeklinde Resûlullah (s.a.v) döneminde başlayan bu uygulama zamanla dinî konulardaki sorulara cevap veren ulemânın fetvalarına, mezheplerin doğmasına, ilgili literatürün oluşmasına, fetva kurum ve kuruluşlarının teşkiline sebep olmuştur. Bunlardan biri de Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruludur. Kurul, dinî ihtisas sahibi üye ve uzmanlarıyla toplumdaki gelen dinî sorulara ya da kendisinin doğrudan gündemine aldığı meselelere fetvalar yayınlamakta; kararlar almaktadır. Kurul, fetvalarını kitap, kitapçık ve internet ortamında yayınlamaktadır. Kurul, fetvalarında İslâm hukuku ilminin yerleşik kurallarına itibar etmekte; pek çok fetvasında âyetler yanında sünneti temsil etmesi bakımından hadislere de atıf yapmaktadır. Akaid ve fıkıh ilminde yerleşik kurallardan biri atıf yapılacak hadislerin sahih ya da en azından hasen derecesinde olmasıdır. Zayıf hadislere akaid ve fıkıh ilminde yer verilmesi uygun görülmemektedir. Bu noktada Kurulun atıf yaptığı hadislerin sıhhat durumu önem arz etmektedir. Araştırmalarımıza göre bu hususta akademik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun Fetvalar adlı eserinde İtikât ve Tahâret bölümlerinde geçen hadisler üzerinden hadis kullanımına yönelik tespitler yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din İşleri Yüksek Kurulu, Hadis, Sünnet, Fıkıh, Zayıf

THE USE OF WEAK HADITHS IN THE FATWAS OF THE HIGH COUNCIL OF RELIGIOUS AFFAIRS

Beyza TURGUT

Erzincan Binali Yıldırım University

Graduate School of Social Sciences

Master's Thesis, May 2025

Thesis Advisor: Prof. Dr. İsak Emin AKTEPE

ABSTRACT

Since the early period of the Prophet Muhammad's mission, Muslims would present to him the issues they faced regarding worship, social transactions, and ethics. The Prophet responded to these questions either by waiting for divine revelation or by expressing his own judgment. This practice, which began during the Prophet's lifetime in a question-and-answer format, eventually led to the issuance of fatwas by scholars, the formation of Islamic legal schools, the development of relevant literature, and the establishment of formal fatwa institutions. One such institution is the High Council of Religious Affairs under the Presidency of Religious Affairs (Diyanet) in Turkey. The Council, consisting of members and experts specialized in Islamic sciences, issues fatwas in response to questions from the public or on issues it considers important. These fatwas are published in books, booklets, and online platforms. In its rulings, the Council adheres to the established principles of Islamic law and often references hadiths alongside verses from the Qur'an, recognizing hadiths as a representation of the Prophet's tradition. According to well-established principles in Islamic theology and jurisprudence, only hadiths classified as authentic or at least reliable are considered acceptable sources. The use of weak hadiths in these fields is generally considered inappropriate. Therefore, the authenticity of the hadiths cited by the Council is of particular importance. To date, no academic study has been found that specifically addresses this issue. This thesis aims to examine the use of hadiths in the book Fatwas of the High Council of Religious Affairs, focusing on the sections related to belief and purification.

Keywords: The High Council of Religious Affairs, Hadith, Sunnah, Fiqh, Weak

İÇİNDEKİLER

DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULUNUN FETVALARINDA ZAYIF HADİS KULLANIMI

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ZAYIF HADİSLERİN DİNDE DELİL OLARAK KULLANIMI

1.1. Zayıf Hadisin Mahiyeti.....	8
1.2. Zayıf Hadisin Rivâyeti	11
1.2.1. Zayıf Hadis Rivâyetinin Sebepleri	12
1.2.2. Zayıf Hadis Rivâyetinin Amaçları	15
1.2.3. Zayıf Hadis Rivâyetinin Usul ve Şartları	17
1.3. İtikât ve Fıkıhta Haber-i Vâhidin Kullanımı	19
1.4. Zayıf Hadisin Delil Değeri	23
1.4.1. İtikatta Zayıf Hadisin Delil Değeri.....	23
1.4.2. Fıkıhta Zayıf Hadisin Delil Değeri.....	24
1.4.3. Fezâile Dair Konularda Zayıf Hadisin Delil Değeri	27

İKİNCİ BÖLÜM

DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU

2.1. Din İşleri Yüksek Kurulunun Tarihçesi.....	31
2.2. Din İşleri Yüksek Kurulunun Yapısı	33
2.3. Din İşleri Yüksek Kurulunun Görevleri	35
2.4. Din İşleri Yüksek Kurulunun Fetva Yöntemi.....	36
2.5. Dinî Soruların Kurula Ulaştırılması	37
2.6. Din İşleri Yüksek Kurulunun İhtisas Komisyonları	38
2.7. Din İşleri Yüksek Kurulunun Faaliyetleri	39
2.7.1. Din İşleri Yüksek Kurulunun Din Şûraları.....	39
2.7.2. Din İşleri Yüksek Kurulunun İstişare Toplantıları.....	43
2.7.3. Din İşleri Yüksek Kurulunun Çalıştayları.....	45
2.7.4. Din İşleri Yüksek Kurulunun Konferansları	46
2.7.5. Din İşleri Yüksek Kurulunun Sempozyum ve Seminerleri.....	47
2.7.6. Din İşleri Yüksek Kurulunun Yayın Faaliyetleri	47
2.8. Din İşleri Yüksek Kurulu Mevcut Üyeleri	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULUNUN FETVALARINDA ZAYIF HADİS

KULLANIMI

3.1. İtikât Bölümü.....	52
3.1.1 Esmâü'l Hüsnâ Hakkında Zikredilen Hadis.....	53
3.1.2. İsm-i A‘zâm Hakkında Kullanılan Hadisler	58
3.1.3. Çocuklara İsim Koyma Hakkında Zikredilen Hadis.....	63
3.1.4. “Allah’ın Evi” Kavramı Hakkında Zikredilen Hadis.....	67
3.1.5. Peygamberlerin Sayısı Hakkında Zikredilen Hadis	70

3.1.6. Nazar Boncuğu Hakkında Zikredilen Hadis	75
3.2 Tahâret Bölümü	78
3.2.1 Sargı Üzerine Mesh Hakkında Zikredilen Hadis	78
3.2.2. Kadınların Özel Hallerinde Kur’ân-ı Kerîm Okuması Hakkında Zikredilen Hadisler	80
3.2.3. Kadınların Özel Hallerinde Mescide Girmeleri Hakkında Zikredilen Hadisler	85
SONUÇ	88
KAYNAKÇA.....	91
ÖZ GEÇMİŞ	97

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz.	: Bakınız
Hız.	: Hazreti
Ö.	: Ölüm Tarihi
Ts.	: Tarihsiz
Vd.	: Ve diğerleri
Vb.	: Ve benzeri
RG	: Resmi Gazete
Sav	: Sallallahu aleyhi ve sellem
ETÜ	: Erzurum Teknik Üniversitesi
Cs	: Ciltsiz
As	: Aleyhisselam
TDV	. Türkiye Diyanet Vakfı
Cc	. Celle celaluhu

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasıyla beraber yeni kanun ve kararlar kabul edilmiş ve 429 sayılı Kanun ile Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti kaldırılmıştır. Aynı kanunun 1. maddesi ile Umûr-u Diyâniye Riyâseti makamı, bugünkü adıyla Diyanet İşleri Başkanlığı tesis edilmiştir. Kurulduğu günden bu yana birçok hizmete öncülük eden Diyanet İşleri Başkanlığı, düzenlediği eğitim ve ilim programları, sempozyum ve seminerleri, telif ettiği eserleri, il müftülüklerindeki çalışmaları, Kur'ân kursları ve daha birçok faaliyetiyle ülkemizde önemli bir yer tutmaktadır. Başkanlık çatısı altında yürütülen en önemli hizmetlerden biri de fetva çalışmalarıdır. Bu fetva çalışmaları, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde kurulmuş olan Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından yürütülmektedir. Başkanlığın en önemli danışma ve karar organı olan Din İşleri Yüksek Kurulu başkan, başkan vekili, kurul sekreteri, kurul üyeleri ve uzmanları, astronomlar ve diyanet işleri uzmanlarından oluşmaktadır.

Din İşleri Yüksek Kurulu verdiği fetvalarda temel kaynak olarak Kur'ân ve Sünnet'e başvurur. Bunlardan sonra sahâbe kavli olan mevkuf hadislerden, müctehit imamların görüşlerinden; icmâ ve kıyas gibi hüküm çıkarma yöntemlerinden de istifade etmektedir. Kurul verdiği fetvaların toplumsal menfaatlere uygun olmasını önemsemekte, zaruret- ruhsat ve amaç- araç dengesini gözetmektedir. Fetvalarında halkın çoğunluğunun tâbi olduğu Hanefî mezhebini referans almakta, ihtiyaç halinde diğer mezheplerin görüşlerine de yer vermektedir. Din İşleri Yüksek Kurulu halkın sorularına yönelik oluşturduğu fetvalarını televizyon programlarında ve resmi internet sitesinde yayımlamaktadır. Öteden beri yayımlanan ve gerekli hallerde güncellemelere tâbi tutulan bu fetvalar, Kurulun telif ettiği *Fetvalar* isimli eserde bir araya getirilmiştir. Din İşleri Yüksek Kurulu ilgili eserde soru cevap metodunu kullanmıştır. Bin yirmi dokuz fetvadan oluşan bu eserde ilmi konuları, itikât, tahâret, namaz, zekât, sadaka-i fîtır, oruç, hac- umre, kurban, adak, yemin, aile hayatı, vasiyet, miras, ticarî hayat, helaller ve haramlar gibi çeşitli konularda sorulara cevaplar verilmiştir. Sorulan soruya dair fetva verilirken bazen bir fıkıh eserine bazen bir âyete bazen de bir hadise atıfta bulunulmuştur.

Dinî bir konuda hüküm ortaya koymak için başvurulacak çeşitli kaynaklar vardır. Kıyas ve icmâ bu kaynaklardan olmakla birlikte asıl kaynaklar Kur'ân ve Sünnet'tir. Kur'ân âyetlerinin sübutu kat'î olduğundan bir hükme delil teşkil etmesi açısından

herhangi bir şüphe yoktur. Ancak hadisler için durum böyle değildir. Mütevatir haberler dışındaki rivâyetlerin sübûtu zannîdir. Mütevatir haber dışında kalan her haber (bazı âlimler meşhur haberi de ayrı bir kategoride ele almıştır) haber-i vâhid olarak değerlendirilir. Haber-i vâhidlerin dinî hükümlerin tespitindeki delil değeri asırlardır İslâm uleması tarafından tartışılmaktadır. Allah'ın birliğinin ispatı, sıfatları, isimleri, ru'yetullah, kıyamet, hesap, yeniden diriliş, ahiret ahvali, cennet, cehennem gibi itikâdî alana dair hükümlerde haber-i vâhidlerin delil olup olmayacağı tartışılmıştır. Ahmed b. Hanbel, Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, İbn Hazm gibi âlimler, haber-i vâhidlerin itikâdî konularda delil olacağını savunurken Hanefîler, Mâlikîler ve Şafîîlerin ekseri delil olmayacağını savunmuşlardır. Benzer bir görüş farklılığı, fikhî alana dair hükümlerde haber-i vâhidin delil değeri hususunda da mevcuttur ancak genel kanaat delil olacağı yönündedir.

Haber-i vâhidlerin Hz. Peygamber'e (s.a.v) ait olma ihtimalleri kesin değildir. Bu ihtimal hadislerin türlerine göre artıp azalabilmektedir. Sahih - meşhur bir hadisin Hz. Peygamber'e ait olma ihtimali kuvvetliken zayıf - garîb bir hadisin Hz. Peygamber'e ait olma ihtimali düşüktür hatta bazen râvilerin durumuna göre hiç yoktur ki bunlara da uydurma rivâyetler denir. Hz. Peygamber'e ait olma ihtimali düşük olan rivâyetler, senedinde bulunan inkıtâ veya râvisindeki kusur sebebiyle zayıf kabul edilirler ve bu sebeplere göre de farklı isimler alırlar. Senedin durumunun tespiti ve râvî değerlendirilmesi ise içtihadîdir. Bir hadisin sahih, hasen, zayıf veya uydurma olduğuna dair verilen hükümler, râvî ve sened eksenli yapılan bir araştırmayla tespit edilir ki bu da hükmü veren kimsenin eldeki imkânlarından ve bilgi birikiminden bağımsız değildir.

Bir hadisin zayıf olmasına rağmen neden rivâyet edildiği akla gelen bir sorudur. Hadis ilmi içerisindeki bazı kabuller zayıf hadis rivâyetinin temel sebeplerini oluşturur. Bu sebeplerden ilki zayıf hadisin Hz. Peygamber'e ait olma ihtimalidir. Zira sahih hadis kesinlikle Hz. Peygamber'e ait hadis demek olmadığı gibi, zayıf hadis de Hz. Peygamber'e kesinlikle ait olmayan hadis demek değildir. Bazı âlimlerin zayıf hadisi reyden üstün görmeleri de zayıf hadis rivâyetine zemin hazırlamıştır. Ümmetin ortak uygulamasına muvafık olan hadisler de zayıf olsa dahi amel edilmiş olması sebebiyle muhaddislerce rivâyet edilmiştir. Âlimlerin, hükümler arasında ihtiyata en uygun olana meyletmeleri de zayıf hadis rivâyetine sebep olmuştur. Zira ihtiyata uygun olan bir hüküm zayıf bir hadise dayansa da tercih edilmiştir. Muhaddislerin kendilerine

belirledikleri tasnif sistemi de bazen zayıf hadis rivâyetine zemin hazırlamıştır. Örneğin tasnif türlerinden birini oluşturan ricâle dayalı tasnif sebebiyle zayıf hadisler de rivâyet edilmiştir. Zira ricâle dayalı tasnifte asıl hedef ricâle ait hadisleri bir bapta toplamaktır.

Bu ve benzeri sebepler dâhilinde rivâyet edilen zayıf hadislerin, bazı şartlar dikkate alınarak bir usul içerisinde nakledilmesi gerekmektedir. Bu usulün en önemli ilkesi, hadiste var olan zayıflığın belirtilmesidir. Zira ihtiyata uygun olan Hz. Peygamber'e ait olmama ihtimali yüksek olan bir hadisi sahih olma ihtimaline binaen ona atfetmek değil, bilakis Hz. Peygamber'e ait olmama ihtimaline binaen zayıflığını belirtmektir. Yine zayıf bir hadisi naklederken bu ihtimali ifade eden temriz sîgalarının tercih edilmesi de bu usulün bir parçasıdır. Rivâyet edilen zayıf hadislerin, itakâdî ve fikhî konulara dair olmaması da gözetilmesi gereken şartlardandır.

Hz. Peygamber'e ait olma ihtimali düşük olan zayıf rivâyetlerin, dinî hükümlerde delil teşkil edip etmeyeceği de İslâm ulemasının gündeminde olmuştur. Zayıf hadisin itikâdî alanlarda delil olarak kullanılması, âlimlerin yekûnu tarafından kabul görmemiştir. Benzer bir yaklaşım, zayıf hadislerin ahkâma dair konularda kullanılması hususunda da sergilenmiştir. Nitekim İbnu'l Mübârek, Abdurrahman b. Mehdî, Süfyân b. Uyeyne ve daha birçok âlim bu duruma sarîh ifadelerle işaret etmiştir ancak teoride belirlenen bu sınırların pratikte esnetildiği görülmektedir. Zira fıkıh eserlerinde zayıf rivâyetlerin mevcudiyeti bilinen bir gerçektir.

Mezheplerin yöntem farklılıkları, zayıf hadislerin fıkhîteki varlığını etkilemiştir. Fakihler, yer yer sahih bir haberi amele uygun görmezken bazen de zayıf bir habere muvafık amel etmişlerdir. Zira bir hükme varmak için kullanılacak tek delil hadisler değildir. İcmâ, kıyas, amel, akıl, örf gibi birçok unsur etkilidir. Özellikle amel karinesi, mezhepler için hadislere dayanan uygulamalardan daha az kuvvetli bir delil değildir. Amel-i ehl-i Medine, amel-i ehl-i Kûfe ve amel-i ehl-i Şam şeklinde isimlendirilmiş ve kendi bölgelerinin sahâbeden süzülen geleneklerini ifade eden bu kavramlar, amel karinesinin önemini ortaya koymaktadır. Bu karine bazen zayıf bir hadise işaret edebilir ancak burada takip edilen yöntem zayıf bir hadisi delil olarak bir amel ortaya koymak değil, gelenekten süzülen bir ameli delil olarak zayıf hadise muvafık da olsa bir hüküm ortaya koymaktır. Bu durum bir meselede hüküm vermek için zayıf bir hadise ihtiyaç olmadığını da gözler önüne sermektedir.

Bu yüksek lisans tezi, giriş ve sonuç kısımları hariç üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde zayıf hadisin mahiyeti, rivâyet sebepleri, rivâyet amaçları incelenmiştir. Haber-i vâhidin ve zayıf hadisin dinî hükümlerdeki delil değeri tartışılmıştır. İkinci bölümde Diyanet İşleri Başkanlığı ve Din İşleri Yüksek Kurulunun tarihi, yapısı, görevleri ve işleyişi hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Din İşleri Yüksek Kurulunun *Fetvalar* isimli eserindeki itikât ve tahâret bölümleri içerisinde bulunan fetvalarda atıfta bulunduğu hadisler incelenmiş ve zayıf hadislerin varlığı tespit edilmiştir. Başlık altında ilgili bölümlerde kullanılan zayıf hadislere yer verilmiştir. Zayıf hadislerin fazlalığı sebebiyle her hadisin detaylı bir tahrîci yapılmamış sadece senedde bulunan zayıf râviler incelenmiştir. Rivâyetler hakkında hadis âlimlerinin, muhakkiklerin ve yer yer günümüz ilim adamlarının değerlendirmelerine yer verilmiştir. Verilen fetvalardaki sahîhayn hadisleriyle beraber atıfta bulunulan zayıf hadisler, ilk delilin kuvvetli olması sebebiyle mazur görülmüş ve çalışmaya dâhil edilmemiştir. Böylelikle on üç hadis değerlendirmeye tâbi tutulmuştur.

Bu çalışmanın amacı ülkemizin dinî konulardaki en önemli karar ve danışma organı olan Din İşleri Yüksek Kurulunun, fetvalarında kullandığı hadislerin değerlendirmesini yapmaktır. Asrımızın önemli ilim adamlarından biri olan Yusuf el-Karadâvî'nin de vurguladığı gibi üzerine hüküm bina edilen hadislerin zayıf olmaması gerekir. İlim adamlarının fıkıh, fıkıh usulü ve hadis ilimleri ışığında fıkıh mirasımıza etkin bir akıl ve basiretle yön vermesi gerektiğini; zayıf hadise dayanan hükümlerin de bu şekilde incelenmesi gerektiğini savunan Karadâvî, asrımızın ilim dünyasına düşen görevleri de gözler önüne sermektedir. Bu görev bilinci tezin yegâne gayesini oluşturmaktadır. Din İşleri Yüksek Kurulunun icra ettiği fetva hizmetine bir nebze de olsa katkıda bulunmak ve delil olarak kullanılan hadislerin yeniden gözden geçirilerek daha sağlam bir zemine oturtulmasını sağlamak tezin hedeflenen faydaları arasındadır.

Çalışmanın ilk bölümünde yer verilen zayıf hadisin mahiyeti, rivâyet sebepleri, rivâyet amaçları gibi başlıklarda, Prof. Dr. Ayşe Esra Şahyar'ın “Zayıf Hadis Rivâyeti” isimli doktora tezinden istifade edilmiştir. İbnu's-Sâlah'ın *Ulûmü'l-Hadis* adlı eseri, İbn Hacer'in *Nüzhetü'n-Nazar* isimli eseri gibi klasik usûl kaynaklarına da sıklıkla başvurulmuştur. Kavramların tanımlarında İbn Manzûr'un *Lisânü'l-Arab* isimli eserine, Prof. Dr. Abdullah Aydın'ın *Hadis İstılahları Sözlüğü*'ne ve TDV İslam Ansiklopedisi maddelerine müracaat edilmiştir. Haber-i vâhidin delil değeri konusunda Prof. Dr. Talat

Koçyiğit'in "Ahâd Haberlerin Değeri" başlıklı makalesinden, Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu'nun *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhidlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri* adlı kitabından yararlanılmış ve yeri geldikçe klasik fıkıh eserlerine de başvurulmuştur. Zayıf hadisin delil değeri incelenirken Prof. Dr. Selahattin Polat'ın "Zayıf Hadisle Amel" başlıklı makalesinden ve Prof. Dr. Ayşe Esra Şahyar'ın "Zayıf Hadisle Fezâil Konusunda Amel Edilebilirlik Fikrinin Doğuşu ve Gelişimi" isimli makalesinden istifade edilmiştir. *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye, et-Takrîb ve't-Teysîr, Tedrîbü'r-Râvî* gibi klasik eserler de ihmal edilmemiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde yer verilen Din İşleri Yüksek Kurulunun tarihi, yapısı, görevleri ve işleyişi hakkında verilen malumatta, Doç. Dr. Halil Altuntaş'ın *Diyanet İşleri Başkanlığı ve Din İşleri Yüksek Kurulu* eserinden çokça yararlanılmıştır. Kurulla ilgili Resmî Gazete'de yayımlanan kanunlardan da istifade edilmiştir. Bunun yanı sıra Ramazan Boyacıoğlu'na ait "Hilafetten Diyanet İşleri Başkanlığına Geçiş" adlı doktora tezine ve Mustafa Bülent Dadaş'ın "Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulunun Fetva Siyaseti" isimli makalesine de yeri geldikçe müracaat edilmiştir.

Çalışmada incelenen, Din İşleri Yüksek Kurulunun fetvalarında zayıf hadis kullanımıyla alakalı son bölümde yer verilen fetvalar, Kurulun *Fetvalar* isimli eserinden alınmıştır. Çalışmada eserin 2019 basımlı, 6. Baskısı kullanılmıştır. Fetvalarda yer verilen hadislerin tespiti Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce, Ebû Dâvûd ve Tirmizî gibi muhaddislerin eserlerine müracaat edilmiştir. Eleştirilen râvilere yönelik araştırmalarda İbn Sa'd'ın *Tabâkât* isimli eserinden, Buhârî'nin *et-Târîhu'l-Kebîr* isimli eserinden, İbn Ebî Hâtim'in *el-Cerh ve't-Ta'dîl* isimli eserinden ve daha birçok klasik kaynaktan istifade edilmiştir. Hadislerin sıhhatinin değerlendirilmesinde Ahmed Muhammed Şakir, Nâsirüddin el-Elbânî, Şuayb el-Arnâvut gibi âlimlerin görüşlerinden istifade edilmiştir. Hadislerin değerlendirilmesinde Prof. Dr. Yavuz Köktaş'ın *Tüm Yönleriyle Akaid Hadisleri* başlıklı kitabından da faydalanılmıştır.

Çalışmada başvuru olan klasik kaynaklar için, el-Mektebetü's-Şâmile isimli programdan istifade edilmiştir. Çalışmanın İngilizce özetinde ChatGPT isimli yapay zekâ programından yararlanılmıştır.

Yapılan literatür taraması kapsamında içerik bakımından çalışmamıza tamamen benzer bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bazı çalışmalar ise içerdiği bölümler sebebiyle ortak konular içermektedir. Bu çalışmalardan bazıları şöyledir:

Recepali Mafratoğlu tarafından hazırlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Kararları ve Dayandığı Şer’î Deliller” başlıklı yüksek lisans tezi ve Tuba Yüksel tarafından hazırlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Kararlarının İslâm Aile Hukuku Açısından Analizi” isimli yüksek lisans tezi, Din İşleri Yüksek Kurulunun tarihi, yapısı ve işleyişi hakkında malumatlar içermektedir. Ayşe Boztaş tarafından hazırlanan “Din İşleri Yüksek Kurulunun Faizsiz Finans Uygulamalarına Yaklaşımı” başlıklı yüksek lisans tezi de hem Kurul hakkında malumatlar içermekte hem de Kurulun faizle ilgili fetvalarını değerlendirmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ZAYIF HADİSLERİN DİNDE DELİL OLARAK KULLANIMI

Hz. Peygamber'e atfedilen söz, fiil ve tasvipleri ifade eden hadisler, Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en önemli bilgi kaynağı olarak kabul edilmektedir. Hz. Peygamber'in tebyin görevi onun vefatından sonra hadisleriyle devam etmiştir. Dinde böyle önemli bir yer tutan hadisler, aynı ismi taşıyan ilim dalı içerisinde tespit, tedvin, tasnif gibi bazı süreçlerden geçmiştir. Muhaddislerin üstün gayretleriyle tespit edilen hadisler, hadis âlimlerinin önemli çabasıyla da tahlil ve tenkide tâbi tutulmuştur.

Hz. Peygamber'in söz ve uygulamalarının, Kur'ân-ı Kerîm'den sonra dinin kaynakları arasında ikinci sırada yer alması hususunda kayda değer bir tartışma söz konusu değildir. Asıl açıklığa kavuşturulması gereken mesele, bu söz ve uygulamaların Hz. Peygamber'e aidiyetine dairdir. Hadis âlimlerinin tahlil ve tenkide dayalı çalışmaları da bu aidiyetin tespitine ve tespit edilen hadislerin açıklanmasına yönelik olmuştur.

Hadis âlimleri rivâyetlerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespiti noktasında, senedin yapısı ve senedde geçen râvilere yönelik değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu değerlendirmelerden hareketle râvilerin haiz olması gereken bazı vasıflardan söz etmişlerdir. Bu vasıflar ve senedin yapısı çerçevesinde hüküm açısından hadisleri sahih, hasen ve zayıf şeklinde üçlü tasnife tâbi tutmuşlardır.

Bu tasnif bağlamında ortaya çıkan en önemli meseleyse sahih, hasen ve zayıf hadislerin dinde delil olup olamayacağı konusudur. Mütevatir ve sahih hadisin delil olacağı yönünde bir tartışma bulunmamaktadır. Âlimlerin çoğu hasen hadisin de dinde delil olabileceği görüşündedirler. Zayıf hadis hususunda ise böyle bir durumdan bahsetmek mümkün değildir.

Çalışmanın bu bölümünde zayıf hadisin mahiyeti ve zayıf hadis rivâyeti hakkında öz bir malumata yer verilecek, zayıf hadisin dinde delil olarak kullanımıyla ilgili meseleler incelenecektir.

1.1. Zayıf Hadisin Mahiyeti

Zayıf hadise dair yapılan tanımlar sahih ve hasen hadis kavramları kullanılarak yapılmaktadır. Zayıf hadis kavramı, sahih ve hasen hadis şartlarını taşımayan hadisler için kullanılmaktadır.¹ Bu durumda sahih ve hasen hadis kavramlarının bilinmesi önem arz etmektedir. Sahih hadis, muttasıl bir senedle, adaleti ve zabtı sabit râvilerce nakledilen, şaz ve muallal olamayan hadisi ifade etmektedir.² Bu tanımda İbnu's- Salâh, (ö. 643) sahih hadis için beş şart ileri sürmüştür. Bu beş şart âlimler tarafından genel kabul görmüştür. Hasen hadis ise yukarıda zikredilen sahih hadis şartlarının dördünü taşımakla beraber, seneddeki râvilerden en az birinin zabtının yeteri kadar kuvvetli olmadığı hadisi ifade etmektedir.³ Hasen kavramının Tirmizî (ö. 279) ile meşhur olduğu bir gerçekse de kavramın Tirmizî'den önce hiç kullanılmadığı yorumu da isabetli değildir. Zira ilk dönem hadis âlimlerinden Ali b. Medîni (ö. 238) Hz. Ömer'den (ö. 23) nakledilen bir rivâyetin isnadı için hasen kavramını kullanmıştır.⁴

Sahih ve hasen hadis tanımları bağlamında, seneddeki râvilerden en az birinin zaptının zayıf olduğu veya diğer sahih hadis şartlarından en az birini taşımayan hadisler zayıf hadis denilmektedir. Sahih hadislerin kendine has çeşitleri olduğu gibi zayıf hadislerin de dereceleri ve çeşitleri mevcuttur.⁵ Zayıf hadis çeşitlerini 510'a kadar hatta daha fazlasına çıkaranlar vardır ancak bu rakamlar nazarîdir.⁶

Hadisteki zayıflık genellikle iki sebepten kaynaklanır. Bunlardan ilki senedde inkıtâ bulunmasıdır. İnkıtâ sebebiyle zayıf kabul edilen hadisler genellikle beş çeşitle ifade edilir.

¹ Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdurrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, *Ulûmü'l-Hadis*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1406/1986), 41.

² İbnu's- Salâh, *Ulûmü'l-Hadis*, 11,12.

³ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Nüzhetü'n- Nazar*, (Suriye: Matbaatü's- Sabâh, 1421/2000), 65.

⁴ Ebu'l-Hasen Alî b. Abdullâh b. Ca'fer b. Necîh es-Sa'dî, *el-İlel*, (Beyrut: Mektebetü'l- İslâmî, 1980), 94.

⁵ Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *et- Takrîb ve't- Teyisîr*, (Beyrut: Dâru'l- Kitâbi'l- Arabî, 1405/1985), 31.

⁶ Nureddîn İtr, *Menhec*, (Suriye: Dârû'l- Fikr, 1401/1981), 287.

1. Mürsel Hadis: Tabiînin doğrudan Hz. Peygamber'e izafe ettiği hadistir.
2. Munkatı' Hadis: Tabiîne ulaşmadan önce veya tabiîn kısmında kopukluk olan hadistir.
3. Mu'dal Hadis: Senedinde birden fazla râvinin düşürüldüğü hadistir.
4. Muallak Hadis: Senedin müptedasından bir veya daha fazla râvinin düşürüldüğü hadistir.
5. Müdelles Hadis: Senede dâhil bir râvinin çeşitli sebeplerle isminin gizlendiği hadistir.

Zayıf hadisin sebeplerinden diğeri ise senedde adı geçen râvilerde cerhi gerektiren bir halin söz konusu olmasıdır. Râvide cerhi gerektiren bir hal sebebiyle zayıf kabul edilen hadisler on çeşitle ifade edilmektedir.

6. Mevzû Hadis: Kizb (Hz. Peygamber adına yalan uydurmak) ile itham edilen râvinin naklettiği rivâyettir. Hadis vehmi uyandırılmış sözdür.
7. Metrûk Hadis: Yalancılıkla itham edilen râvinin teferrüd ettiği hadistir.
8. Münker Hadis: Farklı tanımları olmakla beraber genellikle zayıf râvinin güvenilir râviye muhalefet ederek naklettiği hadistir.
9. Muallal Hadis: Senedinde gizli bir illet taşıyan hadistir.
10. Müdrec Hadis: Rivâyete ait olmayan kelamın râvi tarafından rivâyete dâhil edildiği hadistir.
11. Maklûb Hadis: Senedde veya metinde kelimelerin yerlerinin değiştirildiği hadistir.
12. Muzdarib Hadis: Sened ve metninde çözilemeyen, tercih edilemeyen ihtilaflar barından hadistir.
13. Şaz Hadis: Güvenilir bir râvinin kendisinden daha güvenilir kabul edilen bir râviye muhalefet ederek naklettiği veya güvenilir râvinin tek başına naklettiği hadistir.
14. Musahhaf Hadis: Senedindeki veya metnindeki kelimelerin yazılışında noktalama veya hareke değişikliği gibi hataların olduğu hadistir.

15. Muharref Hadis: Kelimeleri hareke değişikliğine uğramış hadistir.⁷

Zayıf hadis çeşitleriyle ilgili tanım ve yorum farklılıkları mevcuttur. Çalışma kapsamında genel tanımlar ve öz bilgiyle iktifa edilmiştir. Detaylı bilgi için usûl kitaplarına müracaat edilebilir.

Zayıf hadis konusu ele alınırken merdûd - makbûl ve ma'mûlün bih - gayr-i ma'mûlün bih kavramlarının da incelenmesi gerektiği kanaatindeyiz. Muhaddisler merdûd kavramını senedinde kopukluk bulunan veya râvilerinde cerh gerektiren bir halin bulunduğu hadis için yani zayıf hadisler için kullanırlar.⁸ Makbul kavramını ise merdûdun mukabili olarak sahih ve hasen hadisler için kullanırlar.⁹ Bu durumda muhaddislerin tarifi daha çok hadislerin sübûtu ile ilgili olmaktadır. Muhaddisler bir haberin sübûtunu yani varlığını, Hz. Peygamber'e aidiyetini tespit etmeye gayret ederler. Tashih kriterleri de ağırlıklı olarak isnad ve râvi merkezlidir. Fakihler ise merdûd kavramını genellikle kendisiyle amel edilmeyen haber için, mukabili olan makbul veya mercûh kavramını da kendisiyle amel edilen haber için kullanırlar. Bu durumda fakihlerin merdûd – makbûl tarifi ise daha çok nakledilmiş bir haberin delaleti yönünden olmaktadır. Nitekim fukahanın tashih kriteri ise daha çok Kur'ân, icmâ, amel ve kıyas merkezlidir. Hanefilerin, bir haberin kabulü için ileri sürdükleri Kur'ân-ı Kerîm'e muhalif olmaması, sünnete muhalif olmaması, umum-u belvâ olan bir konuda olmaması gibi şartlar da bu ayrımın bir neticesidir.¹⁰

Ezcümle muhaddislerce makbul sayılan bir rivâyet, fukaha tarafından gayr-ı ma'mûlün bih (amel edilmeyen); muhaddislerce merdûd kabul edilen bir haber ise fukaha tarafından ma'mûlün bih (amel edilen) kabul edilebilmektedir. Zira bir haber sahih olabilir ancak delaleti sarîh olmayabilir veyahut mevcut haber sonraki dönemde takyîd edilmiş olabilir. Bu durum zayıf kabul edilen bir haberle amel mevzuunda da böyledir.

⁷ İbnu's- Salâh, *Ulûmü'l Hadis*, 51-94; İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usûlü*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 114-126.

⁸ Mehmed Efendioğlu, "Merdud", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29:179.

⁹ Abdullah Aydın, "Makbul", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27:429.

¹⁰ Ebû Bekir Şemsü'l- Eimme Muhammed b. Ebû Sehl Ahmed es-Serahsî, *Usûl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1:364-365.

Aslında amel edilen çoğu zaman zayıf hadis değil, hadisten daha kuvvetli görülen başka bir delildir.¹¹ Bu konuya zayıf hadisle amel başlığında yeniden değinilecektir.

Zayıf hadisin mahiyeti konusu ele alınırken üzerinde durulması gereken bir başka husus da hadislerin sıhhatine yönelik yapılan değerlendirilmelerin ictihadî olduğudur.¹² Bir hadisin sahih, hasen, zayıf veya uydurma olduğuna dair verilen hükümler çoğunlukla râvi ve sened eksenli yapılan bir araştırmayla tespit edilir ki bu da hükmü veren kimsenin eldeki imkânlarından ve bilgi birikiminden bağımsız değildir. Dolayısıyla bir âlim tarafından zayıf kabul edilen bir hadis bazen başka bir âlim tarafından hasen kabul edilebilmektedir. Bu durum değerlendirmelerin imkânlar ve bilgi birikimden bağımsız olmadığını yani ictihadî olduğunu göstermektedir.¹³

1.2. Zayıf Hadisin Rivâyeti

Hadis ilminin yegâne amacı Hz. Peygamber'in söz, fiil ve tasviplerini sıhhatli bir şekilde ortaya koymaktır. Bu ise Hz. Peygamber'e dair ulaşan malumatın elekten geçirilmesiyle mümkündür. İlk ve sonraki dönem muhaddislerinin her hadisi eserlerine almayışları, onların hadislere ulaşma imkânlarının yanında kendilerince belirledikleri metodolojinin yani hadis kabul kriterlerinin de bir sonucudur. Oluşturulan bu eleklerin yani metodolojilerin en önemli hedefi de ulaşan malumatın sıhhatini tespit etmek, zayıfını, sahihini ortaya koymaktır.

Muhaddislerin ortaya koydukları bu üstün gayretin en kıymetli sonucu bize ulaşan sahih haberlerdir. Ancak bu gayrete rağmen zayıf hadis rivâyetinin varlığı da malumdur. Hakkında sahih hadislerin olduğu bir konuda dahi zayıf hadislere müracaat edildiği, göz ardı edilmeyecek bir kısmı zayıf hadislerden oluşan eserlerin, eserin bu durumuna işaret eden herhangi bir kayıt bulunmadan kaynak gösterildiği rastlanmamış haller değildir.

Bazı araştırmacılar zayıf hadis rivâyetinin sebepleri, şartları ve kendine has bir metodolojisi olduğu kanaatindedirler. Başlık altında bu hususlar incelenecektir.

¹¹ “Yavuz Köktaş”, (Erişim Tarihi 14.03.2025), https://www.yavuzkoktas.com/muhaddislerin-sahih-veya-zayif-dedigi-bir-hadisle-fakihlerin-amel-etme-zorunlulugu-var-midir/#_ftn1.

¹² Mahmut Demir - Mehmet Emin Özafşar, “Zayıf”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44:159.

¹³ Konuyla alakalı örnekler için bkz. Mehmet Emin Çiftçi, “Hadislerin Sıhhatinin Tespitinde İctihad Problemi”, *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cs./8 (2019): 48-51.

1.2.1. Zayıf Hadis Rivâyetinin Sebepleri

Hakkında zayıf hükmü verildiği halde rivâyet edilen hadislerin mevcudiyeti bilinen bir durumdur. Hadis ilmi içerisindeki bazı kabuller zayıf hadis rivâyetinin temel sebeplerini oluşturur. Bunlardan öne çıkan ilk sebep zayıf hadisin Hz. Peygamber'e ait olma ihtimalidir. Zira sahih hadis kesinlikle Hz. Peygamber'e ait hadis demek olmadığı gibi, zayıf hadis de Hz. Peygamber'e kesinlikle ait olmayan hadis demek değildir. Mütevatir ve mevzû haberler dışında hiçbir haberin sübûtu hakkında kat'î bir hüküm verilemez. Bunlar dışında hadis ister zayıf olsun ister hasen veya sahih olsun sübûtu zannîdir. Bir haberdeki zayıflık derecesi arttıkça Hz. Peygamber'e ait olma ihtimali de o nispette azalmaktadır. Bu söz konusu ihtimal, zayıf hadis rivâyetinde etkin bir rol oynamaktadır. İbn Teymiyye'nin (ö. 728) zayıf rivâyetlerin doğru olma ihtimalinden dolayı rivâyet edildikleri yönündeki görüşü de bu anlayışın bir neticesidir.¹⁴

Zayıf hadis rivâyetinde öne çıkan sebeplerden bir diğeri de zayıf hadisin reyden üstün görülmesidir. Bir konu hakkında zayıf hadisin aksine bir rivâyet, sahâbe sözü veya icmâ mevcut değilse bazı âlimlerce zayıf hadis kıyasa, başka bir deyişle reye takdim edilmiştir. Bu görüşü benimseyen ulema arasında akla gelen ilk isimlerden biri Ahmed b. Hanbel'dir (ö. 241). Bu hususta kendisine nispet edilen iki farklı rivâyet bulunmaktadır. Bu rivâyetlerden ilki Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (ö 290) aracılığıyla bize ulaşmıştır. Bu rivâyete göre bir beldede zayıf hadisi sahihten ayırt edemeyen bir kimse bulursa dahi reyle hüküm veren kimseye göre bu kişi tercihe daha layıktır. Zira zayıf hadis reyden üstündür.¹⁵ Konuyla alakalı bir başka rivâyet ise Ahmed b. Hanbel'in cuma namazının farz olduğu kimseler hakkında kendisine nakledilen ve zayıf gördüğü bir hadis hususunda öfkelenmesi ve hadisi nakleden kişiyi istiğfara davet etmesine dairdir.¹⁶ Birbirine muhalif bu iki haber genellikle iki görüş ekseninde değerlendirilmiştir. Bunlardan ilki Ahmed b. Hanbel'in zayıf hadisle amel hususunda beyan ettiği görüşün aslında hasen hadisler olduğu yönündedir. Bu görüşü savunan İbn Teymiyye, Ahmed b. Hanbel döneminde hadislerin sahih ve zayıf olarak değerlendirildiğini ve burada kast edilenin de aslında

¹⁴ Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm b. Mecdiddîn Abdüsselâm el-Harrânî, *Mecmû'ü Fetevâ*, (Medine: Mecmû'u Mülk, 1425/2004), 18:66.

¹⁵ Ebû Abdurrahmân Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Sünne*(ed-Demnam: Dâru İbni'l- Kayyım, 1406/1986), 1:180.

¹⁶ Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dimaşkî, *Şerhu İlel* (Ürdün: Mektebetü'l- Menazir, 1407/1987), 1:370.

hasen kavramının içine aldığı hadisler olduğunu ifade etmektedir.¹⁷ Ahmed b. Hanbel'in bu ifadelerle orta derecedeki zayıf hadisleri kast ettiği ise konu hakkında beyan edilen bir başka görüştür. Zira yukarıda da bahsedildiği üzere hasen kavramı her ne kadar Tirmizî ile şöhret bulup, ıstilahî tanımı onun tarafından yapılmış olsa da kavram Tirmizî öncesinde de bilinmekte ve kullanılmaktaydı.¹⁸ Bu yaklaşımların gösterdiği en önemli hakikat ise yine hadislerin değerlendirilmesi ve amel edilmesinde muhaddisler ve fakihler arasındaki yöntem farklılığı olmaktadır. Hanbelî âlimi olan İbn Müflih (ö 763) de bu duruma işaret ederek bu hususta Ahmed b. Hanbel'in zayıf terimini kullanırken muhaddis kimliğiyle öne çıktığını, bu zayıf hadisle amel edilebileceğini söylerken ise fakih kimliğiyle hareket ettiğini ifade etmektedir.¹⁹

Zayıf hadisi reyden üstün gören âlimler arasında akla gelen ikinci bir isimse Ebû Dâvud'dur (ö. 275). "Bir konuda Mürsel hadise muhalif bir müsned hadis olmadıkça veya ilgili konu hakkında müsned hadisin olmadığı durumlarda, kuvveti müsned hadis gibi olmasa da Mürsel hadis ile ihticâc olunur." şeklinde kendisine nispet edilen rivâyet, onun zayıf hadisi reye tercih ettiğine dair delil olarak gösterilmektedir.²⁰ Ebû Hanîfe (ö. 150), İmam Mâlik (ö.179) ve İmam Şafii (ö.204) için de benzer görüşler ileri sürülmektedir. Ancak bu imamların bu doğrultuda delil teşkil edecek bir beyanları bulunmamaktadır. Bu değerlendirmelere ise verilen fetvalar incelenerek ulaşılmıştır. Bu durumda da yine fakih-muhaddis ayrımı gündeme gelmektedir. Amaç ne olursa olsun fakihlerin yer yer verdiği hükümlerin zayıf da olsa birtakım hadislerle muvafık olması, zayıf hadis rivâyetinin sebeplerinden birini oluşturmuştur.

Zayıf hadis rivâyetinin sebeplerinden bir diğeri de âlimlerin bilhassa da fakihlerin zayıf hadisle amel etmeleridir. Aslında amel edilen zayıf hadisten ziyade daha kuvvetli kabul edilen başka bir delildir. Sahâbe döneminden beri ümmetin tatbikatı yani başka bir deyişle ilim ehlinin ameli hüküm kaynaklarından biri olmuştur. Kendisine yaygın amele aykırı bir hadis ulaşan Ebu'd-Derdâ (ö.32), ilgili hadisi kendisinin de duyduğunu ancak

¹⁷ İbn Teymiyye, *Mecmû'ü Fetevâ*, 1:252.

¹⁸ İbnü'l-Medîni, *İlel*, 94.

¹⁹ Ebû Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî er-Râmîni, *Âdâb* (Âlemü'l- Kütüb, ts.), 2:305.

²⁰ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Risâle* (Beyrut: Dâru'l- Arabiyye, ts.), 25.

Medine'nin amelinin aksi doğrultuda olduğunu beyan etmiştir.²¹ Bu uygulama İmam Mâlik'in fıkında da kendisini bariz bir şekilde ortaya koymaktadır. Nitekim kendisi sahih bir hadisle dahi Medine ehlinin ameline muvafık değilse ihticâc etmez, ameli daha kuvvetli bir delil olarak görürdü. Nitekim o, namazdan çıkarken sağa-sola selam verme hakkındaki rivâyeti, amel-i ehl-i Medine'ye muvafık olmaması sebebiyle ihticâca elverişli görmemiştir. "Leyse aleyhi'l- Amel" (Amel bu şekilde değildir), "el-Emru indena" (Bize göre uygulama şudur) şeklindeki ibareler, İmam Mâlik'in sıkça kullandığı ibareler arasındadır ve bu durum onun Medine ehlinin tatbikatına verdiği önemi göstermektedir.²² Benzer bir üslup Ebû Hanîfe ve Hanefî âlimlerde de görülmektedir. İçinde bulundukları geleneğin tatbikatı, hüküm kaynaklarından biridir. Nitekim alıcı ve satıcının muhayyerliği hususundaki rivâyet için İmam Muhammed (ö. 189) "Biz de bu hadisle amel ediyoruz ancak hadisin yorumu İbrahim en-Nehaî'nin (ö. 96) yorumladığı şekildedir." diyerek bu tatbikata verdikleri öneme işaret etmiştir.²³ Ümmetin amel ettiği, delil kabul ettiği bu tatbikata muvafık olan hadisler de muhaddislerce rivâyet ve tahrîc edilmiştir. Tirmizî'nin sıklıkla kullandığı "Hadis gariptir ancak ilim ehlinin ameli bu yöndedir." veya "Falanca râvi zayıftır ancak Ahmed ve Şafî gibi ilim ehli bu hükümle amel etmişlerdir." gibi lafızlar amele muvafık olan hadislerin tahrîc edildiğine dair örnek teşkil etmektedir.²⁴

Zayıf hadis rivâyetinin sebepleri arasında âlî isnad zikretme gayesi de bulunmaktadır. Âlî isnad, bir hadisin iki ya da daha fazla isnadından ilk kaynağa en az râvi sayısı ile ulaşan isnadını ifade eder.²⁵ Âlî isnad bir haberin sıhhati için şart olmamakla beraber, tercihe şayan sebeplerden biridir. Bir haberi asıl kaynağına ulaştıran râvi sayısı arttıkça hata ihtimalinin de artabileceği varsayılmış, bu sebeple râvi sayısı ne kadar azalır hata ihtimalinin de o kadar azalacağı düşünülmüştür. Bir haberin sıhhati her ne kadar râvi sayısından daha önemliyse de yer yer âlî isnadlı olup sıhhati daha az kuvvetli olan ya da zayıf olan rivâyetler nakledilmiştir. Bunun sebebi ise genellikle âlî isnada sahip

²¹ İbrahim Kâfi Dönmez, "Amel-i Ehl-i Medine", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3:21.

²² İshak Emin Aktepe, *Hadis İlmine Giriş*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019), 70.

²³ Aktepe, *Hadis İlmine Giriş*, 65.

²⁴ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sünen* (Mısır: Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975), "Talâk", 7,15; "Hudûd", 22.

²⁵ Raşit Küçük, "İsnad", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 157.

olmayan rivâyetlerin (nazil isnad) sıhhatinin malum olmasıdır. Âlî isnadı önceleyen Ebû Dâvûd, iki ayrı sahih senedle rivâyet edilmiş hadislerden âlî isnadlı olanı, hafızası daha kuvvetli râvileri içeren senede tercih ettiğini ifade etmiştir.²⁶

Bir fikhî hükümde şüpheli olandan kaçınmak, en güvenli olanı benimsemek manasında kullanılan ihtiyat, bazen zayıf hadisin rivâyetine hatta tercihinin sebep olmuştur.²⁷ Bir konuda ihtiyata daha uygun görülen rivâyet zayıf da olsa rivâyet edilebilmiştir. Bu durumu Buhârî'nin (ö. 256) bab başlığında görmek mümkündür. Buhârî, İbn Abbas (ö. 68) > Cerhed (ö. 61) kanalıyla Hz. Peygamberin “Baldır avrettir.” dediğini nakletmiş aynı zamanda da Enes b. Mâlik'in (ö. 91) Hz. Peygamberin baldırını gösterdiği yönündeki beyanını içeren rivâyeti nakletmiştir. Enes b. Mâlik'in hadisinin daha kuvvetli olduğunu ancak Cerhed kanalıyla gelen rivâyetin ise ihtiyata daha uygun olduğunu beyan etmiş ve bu rivâyeti bab başlığında nakletmiştir.²⁸

Zayıf rivâyetinin sebeplerinden biri de muhaddislerin tercih ettikleri tasnif sistemidir. Tedvin döneminin ardından başlayan tasnif sisteminde musannifler kendilerine bir metot belirlemiş ve buna göre hadisleri bir araya getirmişlerdir. Örneğin tasnif türlerinden birini oluşturan ricâle dayalı tasnif sebebiyle zayıf hadisler de rivâyet edilmiştir. Zira ricâle dayalı tasnifte asıl hedef ricâle ait hadisleri bir babda toplamaktır. Dolayısıyla sahih, hasen ve zayıf hadislere de rastlamak mümkündür.

1.2.2. Zayıf Hadis Rivâyetinin Amaçları

Hadis ilminin yegâne amacının Hz. Peygamber'e atfedilen sıhhatli haberleri ortaya koymak olduğu daha önce belirtilmişti. Sahih hadisleri ortaya koymak için üstün çaba sarf eden muhaddisler, hadislerde var olan gizli kusurları dahi tespit etmeye gayret etmişlerdir. Tarikleri bir araya getirerek senedin en kuvvetli haline ulaşmak zayıf hadis rivâyetinin amaçlarından biridir. Bazı gizli kusurların ortaya çıkarılması için tüm tariklerin bir araya getirilmesi gerekebilir. Tüm tarikleri bir araya getirilen hadisler arasındaki ihtilafların, tarikler arasındaki ziyadelerin ve râvilerde bulunan kusurların

²⁶ Ebû Dâvûd, *Risâle*, 23.

²⁷ H. Yunus Apaydın, “İhtiyat”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 577.

²⁸ Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiu's- Sahîh* (Şam: Dâru İbn Kesîr, 1414/1993), “Salât”, 11.

tespiti daha isabetli olmaktadır. Bu konuda Ali b. Medînî, tarikleri bir araya getirmedikçe hadiste var olan kusurların ortaya çıkmayacağını ifade etmiştir.²⁹

Ferd veya garîb olan bir hadisin başka tariklerinin araştırılması manasına gelen i'tibâr veya istişhâd zayıf hadis rivâyetinin amaçlarından bir başkasıdır. Bu araştırma genellikle rivâyetleri tek başına delil sayılmayan zayıf râvilerin naklettiği hadislerin takviyesi için yapılır. İ'tibâr sonucu elde edilen hadisin ise sahih veya hasen olması gerekmez, zayıf hadisler de şâhid olarak kullanılabilir. Zira bir hadis ferd veya garîb de olsa sahih olabilir. Ancak muhaddisler bu hususta ihtiyatlı davranarak farklı bir tarik arayışına girmişlerdir.³⁰ Bu arayış ise zayıf hadis rivâyetinin hem sebebi hem de amacı olmuştur. Tirmizî'nin naklettiği bir rivâyete göre Fezâreoğullarından bir hanım mehir olarak bir çift ayakkabı ile evlenmek ister. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v) bu hanımefendiye bir çift ayakkabı ile evlenmek isteyip istemediğini sorunca hanımefendi evet cevabını verir. Bu cevap neticesinde Hz. Peygamber bu evliliğe izin verir.³¹ Tirmizî hadisin Âsım b. Abdullah'ın hafızasının kötülüğü sebebiyle zayıf olduğunu belirtmiş sonra da aynı konuda Hz. Ömer'in, Ebû Hüreyre'nin (ö. 58) ve Ebû Saîd'in (ö. 75) nakillerine işaret ederek isnadı zayıf olan bu hadis hakkında hasen hükmü vermiştir.³² Bu i'tibar araştırması için ve zayıf hadisin bu konudaki konumu için güzel bir örnektir. Bununla beraber her zayıf hadisin tariklerinin çoğalmasıyla hasen li gayrihi seviyesine ulaşamayacağı da bilinmelidir. Mesela râvisi fisk ve yalancılıkla itham edilen bir rivâyet tariklerinin çoğalmasıyla hasen derecesine yükselemez.³³

Râviler hakkında yapılan cerh ve ta'dîl değerlendirmelerine delil oluşturmak zayıf hadis rivâyetinin amaçlarından bir başkasıdır. Zira zayıf hadisler cerhin hem tespitinde hem de ispatında önemli yer tutarlar. Nitekim cerh ve ta'dîl kitaplarında zayıf râviler tanıtılırken onların naklettikleri birçok zayıf hadise de yer verilmiştir. Bu durum bu râvilerin ve riâyetlerinin tanınmasına da imkân sağlamıştır. Mesela İbn Hibbân (ö. 354) Ahmed b. İbrahim el- Müzenî (ö. ?) isimli bir zatın hadis uydurduğuna, rivâyetleriyle

²⁹ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfî, *Tedribü'r-Râvî* (Riyad: Dâru Tayyibe, ts.), 1:296.

³⁰ Selahattin Polat, "İ'tibâr", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 455.

³¹ Tirmizî, "Nikâh", 22.

³² Fethullah Yılmaz, "Zayıf Hadisi Makbul Kılan Unsurlar", *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/12 (2019): 51.

³³ Fethullah Yılmaz, "Zayıf Hadisi Makbul Kılan Unsurlar", 52.

delil getirilemeyeceğine değinmiştir. Bu zatın naklettiği uydurma bir rivâyete değinmiş ardından bu tür rivâyetleri zikretmeyi kerih bulduğunu ancak râvinin zayıflığına delil teşkil etmesi için işaret ettiğini ifade etmiştir.³⁴

1.2.3. Zayıf Hadis Rivâyetinin Usul ve Şartları

Zayıf hadisler bazı sebep ve amaçlara matuf olarak nakledilmiş olsalar da nihayetinde zafiyet barındırmaktadırlar. Bu zafiyet ise hadisin Hz. Peygambere ait olmama ihtimalini ziyadeleştirmektedir. Bu noktada asıl gereken ise ihtiyatlı davranmaktır. Hz. Peygamber bir hadis-i şerifinde “Kim kasten bana yalan isnad ederse cehennemdeki yerini hazırlasın!” buyurmuştur.³⁵ Dolayısıyla bu hususta ihtiyata uygun olan Hz. Peygamber’e ait olmama ihtimali yüksek olan bir hadisi sahih olma ihtimaline binaen ona atfetmek değil, bilakis Hz. Peygamber’e ait olmama ihtimaline binaen zayıflığını belirtmektir. Tam da burada zayıf hadis rivâyetinin şartları gündeme gelmektedir ki bu şartlar zayıf hadis rivâyetinin usûlünü de teşkil etmektedir.

Zayıf hadisin rivâyet şartlarından ilki hadiste var olan zayıflığın belirtilmesidir. İmam Müslim (ö. 261) hadislerin helal, haram, emir ve nehiy yani hüküm içerdiğini dolayısıyla râvisinde kusur bulunan bir rivâyeti, bu durumuna işaret etmeden nakletmenin bir çeşit aldatma olduğunu ifade eder. Güvenilir kimselerden gelen haberlerin kâfi olduğuna, zayıf râvilere başvurmaya lüzum olmadığına da ayrıca değinmiştir.³⁶ Tirmizî ve Ebû Dâvûd gibi bazı muhaddislerin de bu duruma işaret ederek nakillerde bulunduğu görülmektedir.³⁷ İbnu’s- Salâh da sıfâtullah, helal- haram ve diğer ahkâm konuları dışında zafiyetin belirtilmemesinin caiz olduğunu söylemekle, belirtilen konularda zafiyetin bildirilmesi gerektiğine işaret etmiştir.³⁸

Zayıf hadis rivâyetinin usul ve şartlarından bir diğeri ise nakilde temriz sîgasının kullanılmasıdır. Temriz sîgaları, hadisin kaynağına muteber bir biçimde dayandırıldığını ifade etmeyen lafızları içerir. Beleganî (bana ulaştığına göre), an (falandan nakledildiğine

³⁴ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *el-Mecrûhîn*, (Riyad: Dârü’s-Sümâi, 2000), 1/144, 145.

³⁵ Buhari, “İlim”, 38.

³⁶ Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, (Kahire: Matbaatü İsa el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâhû, 1374/1955), “Mukaddime”, 1:27.

³⁷ Tirmizî, “Savm”; 70; Tirmizî, “İlim”, 2; Ebû Dâvûd, “Menasik”, 78.

³⁸ İbnu’s- Salâh, *Ulûmü’l-Hadis*, 103.

göre), ravâ/ruviye an (falandan rivâyet edildiğine göre) gibi lafızlar bu türdendir.³⁹ İbnu's- Salâh zafiyeti malum olan bir rivâyetin, kesinlik uyandıran “Rasûlullah buyurdu ki” gibi lafızlar yerine, “Rasûlullah’tan nakledildiğine göre”, “rivâyet edildiğine göre”, “bize ulaştığına göre” gibi ihtimal içeren lafızların kullanılarak nakledilmesinin daha doğru olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰ Bu uygulamayı İmam Buhârî’nin eserinde görmek mümkündür. Zira o kendince zayıf gördüğü bir hadisi bab başlığında naklederken temriz sîgası kullanmıştır. Buhârî’nin bab başlığında yer verdiği ve Aynî’nin munkatı‘ olduğunu ifade ettiği⁴¹ “Bir grubun ezan okuyacak kişi hususunda ihtilafa düştüklerinden ve Sa‘d’ın kura çektiğinden bahsedilir” şeklindeki rivâyet böyledir.⁴²

Nakledilen hadisin ahkâm ile ilgili konulardan olmaması da gözetilen şartlardandır. Ahkâmla ilgili konular itikâda dair, amele dair veya ahlaka dair olabilir.⁴³ Bu alanlarda hüküm ihtiva eden hadislerin zayıf olmamasına özen gösterilmelidir. Zira ahkâm konuları dışında kalan alanlarda muhaddislerin daha müsamahakâr davrandıkları bir gerçektir. Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463) *el-Kifâye fî İlmi’r-Rivâye* isimli eserinde konuyla alakalı bazı âlimlerin görüşlerine yer vermiştir. Bu âlimlerden biri olan Süfyân es-Sevrî (ö. 161) “Helal ve harama dair konularda noksanı veya ziyadeyi ayırt edebilecek, hadis ilminde temayüz etmiş şahıslar dışında kimseden hadis almayınız, bunlar dışındaki konular da ise hadis alınabilir” diyerek ahkâma dair konularda daha dikkatli olunması gerektiğine ve sahih haberlerle iktifa etmenin önemine değinmiştir. Süfyân b. Uyeyne (ö. 198) de zayıf bir râvi olan Bakıyye b. Velîd’in (ö. 197) ahkâma dair rivâyetlerine itibar edilmemesi gerektiğine işaret etmiş, sevap ve diğer konularda ise kendisinden nakil yapılabileceğini ifade etmiştir.⁴⁴ Bu konuya “zayıf hadisle amel” başlığı içerisinde yeniden değinilecektir.

Zayıf hadis rivâyetinin bir diğer şartı da rivâyet edilecek konu hakkında sahih bir hadisin bulunmamasıdır. Birçok ulema tarafından sahih hadisin olmadığı durumlarda

³⁹ Erdinç Ahatlı, “Temriz”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 433-434.

⁴⁰ İbnu's- Salâh, *Ulûmü'l-Hadis*, 104.

⁴¹ Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-Kârî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 5.124.

⁴² Buhârî, “Ezan”, 9.

⁴³ Ahmet Özel, “Ahkâm”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 550.

⁴⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (Haydarabat, Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1357), 133-134.

zayıf hadisin reyden üstün görüldüğü yukarıda zikredilmişti. Bu görüş zayıf hadis rivâyetinin hem sebebi hem de şartı olmuştur. Ebû Dâvdûd'un “Bir konuda Mürsel hadise muhalif bir müsned hadis olmadıkça veya ilgili konu hakkında müsned hadisin olmadığı durumlarda, kuvveti müsned hadis gibi olmasa da mürsel hadis ile ihticâc olunur”⁴⁵ şeklindeki görüşü, zayıf hadis rivâyetinin bir nedenini ortaya koymaktadır.⁴⁶

Zayıf hadis rivâyeti, sebepleri, amaçları ve şartları hakkında verilen malumatın ardından zayıf hadisin delil değeri hakkında değerlendirmelerde bulunulacak, konu hakkında İslâm ulemasının görüşlerine yer verilecektir. Ancak zayıf hadisin delil değerine geçmeden önce, mütevatir haber dışında kalan haberlerin yani ahâd haberlerin itikatta ve fıkıhta kullanımına dair yaklaşımlara değinilecektir.

1.3. İtikât ve Fıkıhta Haber-i Vâhidin Kullanımı

Haberler ahâd haber ve mütevatir haber olmak üzere iki kısımdan oluşur. Mütevatir, ardı ardına gelen, kesintiye girmeden devam eden manalarındadır. Haberi ulaştıranlar bizzat habere şahittirler ve “gördüm”, “işittim” gibi lafızları kullanırlar. Akıl yoluyla bilinen haberler mütevatir haber olarak değerlendirilmezler. Zira bir delile dayanarak aklî çıkarımda bulunulabileceği gibi başka bir delile dayanarak bu aklî çıkarım çürütülebilir. Bilimsel teoriler bunun belirgin bir örneğidir. Bir haberin mütevatir derecesinde sayılması için haberi nakledenlerin sayısı üzerine çeşitli değerlendirmeler yapılmışsa da belirli bir sayının söz konusu olmadığı, sayıya bakılmayacak kadar çok bilinip nakledilen haberler için kullanıldığı görülmektedir. Mütevatir haberin delil oluşunda İslâm uleması ittifak etmiştir.⁴⁷

Ahâd haber ise mütevatir derecesine ulaşmamış haberi ifade eder. Bu haberler bir kişi tarafından nakledilebileceği gibi iki, üç veya daha fazla kişi tarafından da nakledilebilir ancak ne kadar kişi tarafından nakledilirse nakledilsin bu haberler tevatür derecesine ulaşmadıkları için ahâd sayılırlar.⁴⁸ Zira nakleden sayısı artsa da yine de bilinen belli bir sayı mevcuttur. Ahâd haberin ilk türü meşhur haberdur. Bu kavram ilk iki

⁴⁵ Ebû Dâvdûd, *Risâle*, 25.

⁴⁶ Zayıf hadis rivâyeti, sebepleri, amaçları ve şartları hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Ayşe Esra Şahyar, “Zayıf Hadis Rivâyeti” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005) 10-140.

⁴⁷ Talat Koçyiğit, “Ahâd Haberlerin Değeri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/1-4 (1966), 128-129.

⁴⁸ Emrullah Dumlu, *Haber-i Vâhid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), 151.

nesilde birkaç kişi tarafından nakledilirken bilhassa üçüncü nesilde şöhret bulup daha fazla kişi tarafından nakledilen haberler için kullanılır.⁴⁹ Ancak belirtilmelidir ki bu kavram daha çok Hanefî usulcüler tarafından kullanılmış ve tanımlanmıştır. Hanefî literatüründe meşhur haber, mütevatir ve ahâd haber arasında ara bir kategoriye ifade eder. Nitekim verilen tanım da meşhur Hanefî fakihi Debûsî'ye (ö. 430) aittir. Benzer bir tanımlı Serahsî (ö. 483) de yapmıştır. Serahsî meşhur kavramını, Hz. Peygamber'den yalan üzere birleşmesi mümkün bir grup tarafından nakledilmesine rağmen âlimlerin amel ettikleri, başı ahâd olup devamı itibarıyla mütevatir olan haber şeklinde tanımlamıştır.⁵⁰ Hanefî usulcüler meşhur haberi de dinde delil olarak kabul etmişlerdir.⁵¹ Ahâd haberin meşhur olmayan diğer kısmı ise hadisçiler tarafından aziz şeklinde ifade edilir ki senedinin her tabakasında râvi sayısı en az iki olan hadisi ifade eder.⁵²

Genel görüşe göre Mütevatir ve meşhur haber dışında kalan haberler ahâd haber olarak değerlendirilir. Bazı âlimlere göre haber-i vâhidler zan ifade etmektedir. Zan, yanlış olma ihtimali bulunmakla beraber ağır basan kanaati ifade eder. Yani zannîlik bir haberin değerini ortadan kaldırmaz. Ancak içerisinde bulunan bu zan ihtiyatı da beraberinde getirmektedir. Bu sebeple itikâdî ve amelî konularda haber-i vâhidin delil olup olmayacağı asırlardır İslâm uleması tarafından değerlendirilmiş, bu konuda farklı yaklaşımlar ortaya konmuştur.

Allah'ın birliğinin ispatı, sıfatları, isimleri, ru'yetullah, kıyamet, hesap, yeniden diriliş, ahiret ahvali, cennet, cehennem ve daha birçok inanç esaslarının alanına giren konularda haber-i vâhidin delil olma yönü, ilim ehlinin önemli gündemlerinden biri olmuştur. Haber-i vâhidin delil değeri noktasında iki yaklaşımın olduğu söylenilebilir. Bu yaklaşımlardan ilki haber-i vâhidin itikatta delil olduğudur. Ahmed b. Hanbel bu görüşte olan mezhep imamlarından. Kendisinin bu konu hakkında bizzat bir nakli olmasa da itikâdî konulara dair verdiği cevaplar bu görüşte olduğunu göstermektedir. Ali Osman Koçkuzu bu konuya işaret etmiştir. O Ahmed b. Hanbel'in "Mizan haktır, sırat haktır,

⁴⁹ Ebû Zeyd Ubeydullah (Abdullah) b. Ömer b. İsa ed-Debûsî, *Takvîmü'l-Edille* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2001), 211.

⁵⁰ Ebû Bekir Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Usûl* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts) 1:292.

⁵¹ Debûsî, *Takvîmü'l-Edille*, 211-212; Serahsî, *Usûl*, 1:292.

⁵² Abdullah Aydın, "Azîz" içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4: 331.

havz ve şefaât haktır, nüzûl-ü İsâ haktır...” şeklindeki sözüne yer vermiş ve bu konuların ahâd haberle sabit olduğuna değinmiştir. Yine Ebu’l-Hasen el-Eş‘arî’nin (ö.324), İbn Hazm ‘ın (ö. 456) ve İbn Kayyim el-Cevziyye’nin (ö. 751) de bu görüşte olduğunu ifade etmiştir.⁵³ Bu görüşte olanların genel yaklaşımını sergilemesi açısından İbn Kayyim el-Cevziyye’nin değerlendirmeleri oldukça açıklayıcıdır: “Mütevâtir haberin senedi kat’î ise de delaleti zannîdir, ahâd haberler ise ilim ifade etmez diyerek Allah’ın sıfat ve esmasının Peygamber yoluyla teminini engelliyorlar. İnsanları birtakım vehimlerden ibaret olan mantıksal önermelerle avutuyorlar. Kur’ân’ın manalarını sahih sünnet ile değil de bu çıkarımlarla mı anlayalım? Sünnet ilim ifade etmez de itirazcıların sözleri mi ilim ifade eder?” Bu sözler bu yaklaşımda olanların ana görüşü nispetindedir.⁵⁴

Konuya dair ikinci yaklaşım ise naklindeki hata ihtimaline binaen haber-i vâhidin itikatta delil olmayacağıdır. İnanç esasları gibi dinin temelini teşkil eden konuların sübutu kesin haberlere dayanması gerektiği fikri bu yaklaşımın ana görüşüdür. Zannın gerçeği yansıtmadığına dair âyetler de bu yaklaşım sahiplerine yön vermiştir.⁵⁵ Hanefiler, Mâlikîler ve Şafîîlerin ekseri, Mu’tezîle ve Haricîlerin ise tamamı bu görüştedir.⁵⁶ İmam Mâtürîdî (ö. 333) ise Hz. Peygamber’in bildirdiği haberin kesin bilgi hükmünde olduğunu ancak Hz. Peygamber’den haber nakledenlerin haberinin ise hataya açık olup haberi nakledenlerin masum olmadığını ifade eder. Haber-i vâhidin, kıyas ve içtihadın söz konusu olduğu amelî hükümlerde delil olabileceğini, itikadî konularda ise kitap ve mütevâtir haberin delil olması gerektiğini savunur.⁵⁷ İmam Mâtürîdî’nin bu yaklaşımı, bu görüşte olanların konuya ana bakışı mahiyetindedir.

Haber-i vâhidin mutlak anlamda, tek başına müstakil bir delil sayılması görüşü ve haber-i vâhidin sahih de olsa, Kur’ân’a muvafık da olsa asla delil olmayacağı görüşü kanaatimizce ifrat ve tefrit mesabesindedir. Nitekim ahâd haberi itikatta delil olarak kabul etmeyenlerin de kabir azabı, mizan, ahiret ahvali gibi birçok konuda ahâd hadislerle

⁵³ Ali Osman Koçkuzu, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vahidlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 136-138.

⁵⁴ Koçkuzu, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vahidlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*, 138.

⁵⁵ Âyetler için bkz. (Kur’ân’-ı Kerim, Necm, 53/28; Yûnus, 10/36; En’am 6/148).

⁵⁶ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *el-İhkâm* (Beyrut: Dâru’l-Âfâki’l-Cedîde, ts.), 1:112,119.

⁵⁷ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî, *Kitabu’t-Tevhîd* (İskenderiye: Dâru’l-Câmiati’l-Mısriyye, ts.) 8.

başvurduğu bir gerçektir.⁵⁸ Aslında asıl mesele usul farklılığı ve kavramlara yüklenen anlamlardadır. Yusuf el-Karadâvî'nin (ö. 2022) görüşleri çerçevesinde konu hakkında mutedil bir yaklaşım ortaya koyan Yavuz Köktaş'ın değerlendirmeleri oldukça önemli ve açıklayıcıdır. Ona göre akîde terimiyle neyin kastedildiğinin bilinmesi gerekir. Eğer bu kavramla Allah'ın varlığı, birliği, doğmadığı ve doğrulmadığı, her şeyi bildiği, bütün kemal sıfatlarla muttasıf ve bütün noksanlıklardan münezzeh olduğu, ölümden sonra yeniden diriliş, hesap, cennet ve cehennemin varlığı, meleklerin ve cinlerin varlığı gibi esas akîdevî meseleler kastediliyorsa bunlarda hiçbir Müslümanın ihtilafı söz konusu olamaz. Zira bunların hepsi Kur'ân âyetleriyle sabittir ve evet, bu konuların ispatı için sünnete ihtiyaç yoktur. Dolayısıyla haber-i vâhidlere de ihtiyaç yoktur. Ancak eğer akîde kavramıyla kabir azabı, iki meleğin ölüyü sorgulaması, Allah'ın görülmesi gibi fer'î meseleler kastediliyorsa haber-i vâhidlere elbet ihtiyaç vardır. Aslında bu noktada dikkat edilmesi gereken ve akıllarda soru işareti uyandıran husus akîde kelimesi devreye girdiğinde aksi bir görüş beyan edilirse dinden çıkma durumudur. Bu noktada isabetli olan görüş haber-i vâhidi reddenin kâfir olmayacağı görüşüdür. Zira ehl-i sünnet şemsiyesi altında toplanmış mezheplerden veya şahıslardan hiçbiri, Haricî ve Mu'tezile gibi fırkaları İslam milletinden çıkarmamışlar, bid'at ehli olarak nitelemişlerdir.⁵⁹

Ahâd haberlerin fıkıhta kullanımında da benzer yaklaşımlar mevcuttur. İtikâtta ahâd haberi delil kabul eden ulema fıkıhta da delil kabul etmiştir.⁶⁰ Ancak burada farklı bir yaklaşım daha söz konusudur ki o da karineli haber-i vâhidin fıkıhta delil olmasıdır. Karine kelimesi mahiyeti itibarıyla geniş bir kavram olsa da bununla bir rivâyetin isnatlarının çokluğu veya amel ediliyor olması kastedilir. Usulcüler ve muhaddislerin ekseri bu hadislerin fıkıhta delil olduğu kanaatindedirler. Amelî alanların zanna ve içtihadı açık olması sebebiyle sahih ahâd haberlerin hüccet sayılmasında zikre değer bir ihtilaf söz konusu değildir.⁶¹

⁵⁸ Koçkuzu, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vahidlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*, 139.

⁵⁹ Yavuz Köktaş, *Tüm Yönleriyle Akaid Hadisleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 22,23,33.

⁶⁰ Dumlu, *Haber-i Vâhid*, 52-55.

⁶¹ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Arif Alkan, "İslam Âlimlerine Göre Ahâd Haberin Hüccet Değeri", *Kocatepe İslami İlimler Dergisi*, 5/1 (2022).

1.4. Zayıf Hadisin Delil Değeri

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'e itaati emreden âyetler, hadislerin Kur'ân-ı Kerîm'den sonra fıkhnın yegâne kaynağı olması, Hz. Peygamber'in âyetleri açıklamadaki etkin rolü ve görevi gerek itikatta gerek fıkhta gerekse de ahlaka dair alanlarda hüküm verirken hadislere teveccühü ziyadeleştirmiştir. Sahih olup mütevatir ve meşhur haberlerin delil olması yönünde kayda değer herhangi bir tartışma bulunmamaktadır.

Zayıf hadislerin bazı sebep ve amaçlara matuf da olsa rivâyet edildiği bilinen bir hakikattir. Hadis ilminin en önemli hedeflerinden biri de bu hadislerin ayrımını yapmak, hadislerin sahihliğini, hasenliğini, zayıflığını veya mevzu oluşunu ortaya koymaktır. Bunun ortaya konmasında cerh ve ta'dil ilmi önemli bir yer tutmaktadır. Buna ilaveten metinle ilgili değerlendirmeler de rivâyetin sıhhatine dair belirleyici olmaktadır. Zayıflığı ortaya konulan bir hadise nasıl yaklaşılması gerektiği ise ilk dönem âlimlerinden beri ele alınmış, değerlendirilmiştir. Zayıf hadisin mertebelerinin, çeşitlerinin ve buna bağlı hükümlerinin farklı olması farklı yaklaşımlara da zemin hazırlamıştır.

1.4.1. İtikatta Zayıf Hadisin Delil Değeri

Sünnetin en önemli tespit kaynaklarından olan hadisler, dinde Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en önemli kaynak olarak görülmektedir. Amelî konulara dair hadisler literatürde oldukça geniş bir yer tutarken itikadî konular nispeten daha azdır. Gayba dair meseleler daha çok Kur'ân merkezli değerlendirilmektedir. Bununla beraber inanç esasları hakkında birçok hadis mevcuttur. Müevatir hadislerin itikatta delil olduğu hususunda bir tartışma yoktur. Ahâd haberler/hadisler ise sahih, hasen, zayıf, mevzû olmak üzere sıhhat derecelerine göre tasnif edilmişlerdir. Bunlardan sahih ahâd haberlerin delil olmasıyla ilgili değerlendirmelere ve görüş farklılıklarına yukarıda değinilmiştir. Bu konuda dahi görüş ayrılıkları mevcutken zayıf hadisin delil olarak kullanılamayacağını tahmin etmek zor olmayacaktır. Zayıf hadisin itikadî alanlarda delil olarak kullanılması İslâm ulemasının yekûnu tarafından kabul görmemiştir.

İbn Ebî Hâtim (ö. 327) *el-Cerh ve't-Ta'dil* isimli eserinde bu konuya yer vermiş ve zayıf hadislerle ancak vaaza dair konularda amel edilebileceği görüşüne

değirmiştir.⁶² Akaid ilminin en önemli isimlerinden olan İmam Mâtürîdî itikâda dair esasların ancak yakîn ifade eden ilimle yani kesin bilgiyle tespit edileceğini vurgulamıştır. Kendisinde hata ihtimali veya şüphe barındıran delillerle bu esasların tespit edilmeyeceğini beyan etmiştir.⁶³ İmam Nevevî de (ö. 676) zayıf hadislerle yalnızca terğîb ve terhîb konularında amel edilebileceğine eserinde yer vermiştir.⁶⁴ İbn Hacer'in (ö. 852) de zayıf hadislerle ahkâm ve akaitte amel edilmeyeceği yönünde çıkarımları mevcuttur zira o, ahlaka dair konularda bile sadece belli şartlarda amel edileceğini beyan etmiştir.⁶⁵ Diğer birçok hadis âlimi de benzer görüştedirler.⁶⁶

1.4.2. Fıkıhta Zayıf Hadisin Delil Değeri

Muhaddisler ve fakihler arasındaki yöntem farklılıkları zayıf hadise dair yaklaşımların farklılaşmasında etkili olmuştur. Zira fıkıh ve hadis birbirleriyle sıkı bir irtibat halinde bulunsalar da bu iki ilmin ana gayeleri farklılık arz etmektedir. Öyle ki fakihler, yer yer sahih bir haberi amele uygun görmezken, bazen de zayıf bir habere muvafık amel ettikleri görülmüştür ki bu durum bahsedilen gaye farklılığının bir tezahürüdür. Fatma Betül Altıntaş “Zayıf Hadisle Amel mi, Zayıf Hadise Uygun Hüküm Vermek mi?” başlıklı bildirisinde bu konuya değirmiştir.⁶⁷ Fukahanın hüküm verdiği bir konuda birçok delili vardır ve hadisler bu delillerden sadece bir tanesidir. Dolayısıyla fakihler için hadisler çoğu zaman tâli bir delil olmaktadır. Yani bir hükme varırken zayıf hadise dayanarak hüküm vermekten ziyade, verilen hükmün zayıf hadise muvafık olması durumu söz konusudur.⁶⁸

Her fıkıh ekolünün kendine mahsus bir geleneğinin olması, verilen hükümlerin ve bu hükümlere delil teşkil eden kaynakların da farklılaşmasına sebep olmuş aynı zamanda da delil sayılan kaynakların değerlendirilmelerinin de çeşitlenmesine katkı sağlamıştır. Örneğin fıkıh ekollerinde sahâbenin ameli yani uygulaması oldukça önem arz etmektedir.

⁶² Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1271/1952), 2:30.

⁶³ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 8-9.

⁶⁴ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *el-Ezkâr* (Beyrut: Dâru'l Fikr, 1414/1994), 8.

⁶⁵ Ayşe Esra Şahyar, “Zayıf Hadisle Fezâil Konusunda Amel Edilebilirlik’ Fikrinin Doğuşu ve Gelişimi”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 1/1 (2003):44-44.

⁶⁶ Ayşe Esra Şahyar, “Zayıf Hadisle Fezail Konusunda Amel”, 32.

⁶⁷ Fatma Betül Altıntaş, “Zayıf Hadisle Amel mi, Zayıf Hadise Uygun Hüküm Vermek mi? Hanefilerin İhticâca Elverişsiz Rivâyetlere Yaklaşımları (el-Hidâye Örneği)” içinde II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, (Bursa: 2013)

⁶⁸ Fatma Betül Altıntaş, “Zayıf Hadisle Amel mi, Zayıf Hadise Uygun Hüküm Vermek mi?” 1002.

Zira onlar vahyin ilk muhatapları ve yaşayanlarıdır. Bu sebeple Kur’ân âyetlerinin tatbikatında da hadislerin anlaşılmasında da ilk başvurulacak nokta sahâbe uygulaması olmaktadır ki fukahânın da yöntemi bu olmuştur.⁶⁹ Sahâbe döneminde başlayan bu durum zamanla toplumda bir ortak amel geleneğini inşa etmiştir. Bu inşa Medine’de “amel-i ehl-i Medine”; Kûfe’de “amel-i ehl-i Kûfe” ya da “ma’rûf- meşhur sünnet; Şam’da ise “amel-i ehl-i Şam” kavramları ile kendini göstermiştir.

Misal olarak amel-i ehl-i Medine ekolünün akla gelen ilk ismi hatta öncüsü olan İmam Mâlik’e göre kendi bölgesinin uygulamaları mütevatir haber derecesindedir ve hadislere dayanan uygulamalardan daha az kuvvetli bir delil değildir. Hatta haber-i vâhidlere göre çok daha üst mertebede bir delildir. Benzer bir tutum diğer ekollerde de mevcuttur. Ebû Hanîfe benzer bir yaklaşımı Abdullah b. Mes’ûd (ö. 32) ve İbrahim en-Nehaî kanalıyla tespit edilmiş uygulamalar için sergilemiştir. Yine İmam Evzâî (ö. 157) de Muaz b. Cebel (ö. 18), Ebû’d-Derdâ ve Mekhûl b. Ebû Müslim (ö. 112) kanalıyla sabit olan uygulamalarda aynı yaklaşımla hareket etmiştir. İşte bu sebeple ekollerin fıklında yer yer zayıf hadislere muvafık hükümler verildiği veyahut sahih hadislerin aksine hükümler verildiği görülmüştür. Zira hadisler bu delillerden sadece bir tanesidir ve kıyas, icmâ ve en önemlisi amel gibi daha farklı deliller söz konusudur. Hem de ulaşan rivâyette belki hata olabilmektedir ancak amel için durum böyle değildir.⁷⁰ Bu bilgiler zayıf hadisin fıkhıdaki varlığına işaret ederken aynı zamanda da fıkıh konusunda zayıf hadise gerek olmadığını, bir hükme varmak için daha birçok karinenin de etkili olduğunu göstermektedir.

Zayıf hadislerin ahkâma dair konularda kullanılmaması gerektiği birçok İslâm âlimi tarafından dile getirilmiştir. İbnu’l Mübârek (ö. 181), İbn Mehdî (ö 198), Süfyan b. Uyeyne gibi birçok ismin “Helal ve harama dair konularda hadis rivâyet ederken sıkı davranırdık ancak edebe, fazilete dair konularda hadis rivâyet ederken daha esnek davranırdık” şeklindeki ifadeleri bu durumun açık delillerindendir.⁷¹ İbn Ebî Hâtım’ın konuyla ilgili “Bazı râviler vehim, hata, yanılma gibi durumlara çokça düşerler. Ancak

⁶⁹ Sahâbe kavli hakkında bilgi için bkz. H. Yunus Apaydın, “Sahâbî Kavli”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 34: 500-504.

⁷⁰ Halit Özkan, “Hicrî İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet Ve Hadisin Yeri” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006), 137-249.

⁷¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 133-134.

bu râviler aynı zamanda vera sahibi saduk kimselerdir. Bu durumda bunların hadisleri terğîb-terhîb, zühd ve edep gibi konularda yazılır ancak helal ve haram konularında hüccet getirilmez” şeklindeki sözleri genel kanaatin yönünü göstermektedir.⁷² İmam Nevevî de âlimlerin ahkâm konularında ancak sahih ve hasen hadislerle ihticâc edilebileceği yönündeki kanaatini paylaşmış ve zayıf hadislerle ahkâm ve itikâda dair meselelerde hüccet getirilemeyeceğini ifade etmiştir.⁷³ Hanefî fakihi ve kelamcı İbnü'l Hümmâm'ın (ö. 861) zayıf hadislerin ancak fezâil konularında kullanılabileceği yönündeki görüşü de benzer bir kanaati ifade etmektedir.⁷⁴

Bununla birlikte zayıf hadislerin farklı karinelerle desteklenmesi durumunda ahkâm konusunda delil olabileceği görüşü de mevcuttur. Burada kastedilen karine, farklı tariklerin tespiti, ümmetin ameli gibi unsurlardır.⁷⁵ Bununla beraber genel kanaat yukarıda da belirtildiği üzere fıkıhta zayıf hadisin kullanılamayacağıdır fakat bu konuda teoride belirlenen sınırların pratikte esnetildiği görülmektedir. Yani fıkıh eserlerinde zayıf rivâyetlerin mevcudiyeti bilinen bir gerçektir.⁷⁶

Bu başlıkta üzerinde durulması gereken başka bir husus ise bir meselede hüküm vermek için zayıf hadise ihtiyacın olmadığını bilmektir. Zira delil çıkarmanın tek yolu hadisler değildir. İcmâ, kıyas, amel, akıl, örf gibi birçok unsur etkilidir. Kaldı ki yukarıda belirtildiği üzere fukahânın da tutumu çoğu kere bu yöndedir. Konu hakkında Yusuf el-Karadâvî'nin ifadeleri oldukça önemlidir. O, üzerine hüküm bina edilen hadislerin zayıf olmaması gerektiğini savunur. Dinimizi sağlam bir bina üzerine inşa etmemiz gerektiğinden bahseder. İlim adamlarının fıkıh, fıkıh usulü ve hadis ilimleri ışığında fıkıh mirasımıza etkin bir akıl ve basiretle yön vermesi gerektiğine, zayıf hadise dayanan hükümlerin de bu şekilde incelenmesi gerektiğine işaret eder.⁷⁷

⁷² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 1:10.

⁷³ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhü'l-Mühezzebe*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1:59.

⁷⁴ Kemâleddîn Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamid es-Sivâsî el-İskenderî, *Fethü'l-Kadîr li'l-Âcizi'l-Fakîr*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1:349.

⁷⁵ Selahattin Polat, “Zayıf Hadisle Amel” *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (1983): 103-104.

⁷⁶ Uygulamada zayıf hadislerin kullanımına dair bkz. Mahmud Esad Erkaya, *Hanefî Fakihlerin Zayıf Hadisle Hüküm Verme Gerekçeleri* (Ankara: Ankara Okulu Basım Yayın, 2015).

⁷⁷ Sezgin Misir, “Yusuf el-Karadâvî'nin Hadis ve Sünnet ile İlgili Görüşleri” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize Üniversitesi, 2010), 87-88.

1.4.3. Fezâile Dair Konularda Zayıf Hadisin Delil Değeri

Fazilet kelimesi fazl kökünden türemiş olup eksilik ve kusurun zıddı olan iyilik, üstünlük, fazlalık gibi anlamlara gelmektedir.⁷⁸ İslâmî literatürde ise daha çok dinin yapılmasını teşvik ettiği ve insanı üstün kılan eylemleri, ahlakî davranışları ifade eder.⁷⁹ Hz. Peygamber bazı hadislerinde amellerin en hayırlısı, en değerlisi, en faziletli gibi kavramlara yer vermiştir. Allah’a ve Rasûlüne iman, Allah yolunda cihad, kabul olunmuş hac, vaktinde kılınan namaz, anne ve babaya iyilikte bulunmak Hz. Peygamber’in hadislerinde yer verdiği faziletli amellerden bazılarıdır.⁸⁰ İnsanlarla iyi geçinmek, insanların birbirini Allah için sevmesi, selamı yaymak, eliyle veya diliyle kimseye zarar vermemek, doğru sözlü olmak gibi temel ahlakî ilkeler de fezâil kapsamındadır.⁸¹

Hz. Peygamber’in hadisleri bağlamında bu konuda müstakil eserler ortaya konmuştur. Bu alanda eser veren ilk müellifin İbn Zencûye (ö. 251) olduğu tahmin edilmektedir. Hadis âlimi Ziyaeddin el-Makdisî (ö. 643) ve Ebû’l Berekât en-Nesefî (ö. 710) bu alanda eser te’lif etmiş isimlerdendir.⁸² Faziletlere dair hadislere üslubundaki teşvik ve sakındırma sebebiyle sık sık yer verilmiş, vaaz ve sohbetlerde ziyadesiyle başvurulmuştur. Ancak başvurulmuş kaynakların bir kısmının hatta çoğunluğunun zayıf hadisler olduğu dikkat çekmektedir.⁸³ Fezâil konusundaki tartışma da tam bu noktada ortaya çıkmıştır. Senedi zayıf olan ancak ahlakî eylemleri teşvik eden, amellerin üstününü belirten hadislerle amel edilebilir/edilmeli mi, edilemez mi?

Bu konuda genel kanaat fezâile dair hadislerin rivâyet edilebileceği yönündedir. İlk dönem muhaddislerinden itibaren hadislerin fezâil-ahkâm gibi iki başlık altında değerlendirildiği görülmektedir. Bu duruma yukarıda geçen başlıklarda da yer verilmiştir. Ameller konusunda fezâil-ahkâm ayrımına giden ilk isim Süfyan es-Sevrî’dir. Helal ve harama dair konularda hadislerin sadece meşhur imamlardan alınması gerektiğini ancak diğer konularda şöhrete kavuşmayan isimlerden de hadis nakledilebileceğine

⁷⁸ Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü’l Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 11:524.

⁷⁹ M. Yaşar Kandemir, “Fezâil”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12: 529-530.

⁸⁰ Buhârî, “İman”, 16; “Cihad”, 1; Müslim, “İman”, 85.

⁸¹ Buhârî, “İman”, 3; Müslim, “İman”, 54; Tirmizî, “Birr”, 46.

⁸² Kandemir, “Fezâil”, 530.

⁸³ Kandemir, “Fezâil”, 530.

değirmiştir.⁸⁴ İbnü'l Mübarek, Süfyan es-Sevrî'nin imamlarla sınırladığı alanı biraz daha esneterek râvilerle de teşmil etmiştir. Edep, zühd ve mev'iza gibi konularda zayıf râvilerden nakilde bulunulabileceğini ifade etmiştir.⁸⁵ Yahya b. Maîn (ö. 233) de fezâil konusunda müsamahakâr davranan hadis âlimlerindendir. Zayıf bir râvi hakkında kanaatini belirten İbn Maîn, râvinin zayıf olduğunu ancak rikâk konusundaki hadislerinin yazılabileceğine değirmiştir.⁸⁶

İlk dönem ulemasının fezâil konusundaki hadislerin yazılması, kaydedilmesi yönündeki görüşü, İmam Nevevî tarafından biraz daha genişletilerek amel edilebilirlik fikriyle birleştirilmiştir. İmam Nevevî, itikât ve ahkâma dair konular dışında senedlerde müsamaha gösterilmesinin ve bu tür rivâyetlerle amel edilmesinin caiz olduğunu ifade etmiş, ulemanın da bu görüşte olduğuna değirmiştir.⁸⁷ İmam Nevevî ile yeni bir bakış kazandırılan mesele bazı âlimleri zayıf hadisle amel konusunda birtakım şartlar belirlemeye sevk etmiştir. Süyûtî (ö. 911), İbn Hacer'in zayıf hadisle amel edilebilmesi için üç şart ileri sürdüğünü beyan etmiştir. Bu şartlar şöyledir:

1. Hadisteki zayıflığın ileri derecede olmaması yani yalancılıkla itham edilen bir râvinin hadisinin olmaması.
2. Hadisin genel dinî emir ve uygulamalara aykırı olmaması.
3. Hz. Peygamber'e söylemediği bir sözü isnat etmekten kaçınmak maksadıyla hadisin Hz. Peygamber'e kesinlikle ait olduğuna inanılmaması.⁸⁸

Bu şartlar aynı zamanda İbn Hacer'in de zayıf hadisle amel edilebileceği yönündeki kanaatini yansıtmaktadır. Ayşe Esra Şahyar kaleme aldığı "Zayıf Hadisle Fezâil Konusunda Amel Edilebilirlik Fikrinin Doğuşu ve Gelişimi" isimli makalesinde konuyla ilgili değerlendirmelerde bulunmuş ve ilk dönem hadis uleması tarafından zayıf

⁸⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 133.

⁸⁵ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 2:30.

⁸⁶ Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdullâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl* (Beyrut: el-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 8:46.

⁸⁷ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *İrşâdü Tullâbi'l-Hakâik ilâ Ma'rifeti Süneni Hayri'l-Halâik* (Medine: Mektebetü'l-İman, 1408/1987), 1/269.

⁸⁸ Süyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, 1:351.

hadisin sadece rivâyetine izin verildiğine, Nevevî ve sonrasında ise zayıf hadisle amel edilebileceği fikrinin benimsendiğine işaret etmiştir.⁸⁹

Dinî konularda fezâil ve ahkâm gibi ayrımlara gitmenin doğru olmadığını bu sebeple dinin tüm emirlerinde sahih kaynağın delil olması gerektiğini savunan âlimler de vardır. Şâtıbî (ö. 790) bu görüşü savunan isimler arasındadır. Ona göre sahih bir sünnetle sabit olmuş bir amelde zayıf hadise de yer verilebilir ancak sadece zayıf hadisle sabit olacak bir uygulama fezâille ilgili de olsa amel edilemez. Kandillerde kılınması gereken namazların bu türden olduğunu ifade eden Şâtıbî, bu uygulamaları dine sonradan ekleme yapmak olarak değerlendirmiştir.⁹⁰ Şevkânî (ö. 1250) de bu görüştedir. O dinî hükümlerin ahkâma dair ve fazilete dair şeklinde iki ayrı kategoride değerlendirilmesini doğru görmez. Hangi konuda olursa olsun dinî hükümlerin ve uygulamaların sahih delillere dayanması gerektiğini savunur. Şevkânî, böyle bir durumda söylenmemiş bir sözün söylenmiş gibi anlaşılacağını da vurgular.⁹¹

Fezâile dair konularda zayıf hadisle amel hususunda çağdaş ulemanın ise genellikle olumsuz kanaat taşıdığı gözlemlenmektedir. Ahmed Muhammed Şakir (ö. 1958) ve Subhî es-Sâlih (ö. 1986) olumsuz kanaat taşıyan isimlerdendir.⁹² Yusuf el-Karadâvî de zayıf hadislerle fezâilde dahi amel edilmemesi gerektiği görüşünü savunur. O, hadis imamlarından hiçbirinin yalancılıkla itham edilen râvilerden fezâille ilgili de olsa nakilde bulunmayı caiz görmediğini sadece hıfzında zayıflık olan râvilerden fezâile dair rivâyeti caiz gördüklerini ifade etmiştir. Bu yanlış anlayışın uydurma rivâyetlere kadar genişlediğine vurgu yapan Karadâvî, böyle uydurma rivâyetlere sıkı sıkı sarılan kimselere uyarıda bulunulduğunda “Biz Hz. Peygamber’in aleyhine değil lehine yalan söyledik” şeklinde sergiledikleri yaklaşımlarını ise “Özürleri kabahatlerinden büyük” tabiriyle karşılar.⁹³

⁸⁹ Ayşe Esra Şahyar, “Zayıf Hadisle Fezâil Konusunda Amel Edilebilirlik Fikrinin Doğuşu ve Gelişimi”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 1/1 (2003): 48.

⁹⁰ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtıbî, *el-İ'tisâm* (es-Suûdiyye: Dâru İbni Affân, 1412/1992), 1:290-291.

⁹¹ Ebû Abdullâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *el-Fevâidü'l-Mecmûa* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 283.

⁹² Ayşe Esra Şahyar, “Zayıf Hadisle Fezâil Konusunda Amel Edilebilirlik Fikrinin Doğuşu ve Gelişimi”, 46-47.

⁹³ Misir, “Yusuf el-Karadâvî'nin Hadis ve Sünnet ile İlgili Görüşleri”, 68-70.

Bir konuda salt zayıf hadislere dayanılarak verilen hükümler hangi konuda olursa olsun, ihtiyatlı davranmak kanaatimizce de daha doğru bir yaklaşım gözükmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU

İnsanların bilmediklerini merak etme ve öğrenme isteği her alanda görülen bir durum olmakla beraber dinî konularda daha yoğun gözlemlenmektedir. Zira dinî sorular çoğu zaman insanların hem dünyevî hayatlarını hem de uhrevî hayatlarını etkilemektedir. Toplumda daha iyi bir din algısı oluşturmak ve algılanan bu dinin doğru bir biçimde yaşanılması gayesiyle gerek ibadet alanında gerek sosyal ve hukuksal alanda pek çok eser verilmiş, ilim meclisleri ve konferanslar düzenlenmiştir. Zaman içerisinde değişen dünya düzeni ve değişen hayatlar neticesinde sorular ve buna mukabil verilen cevaplar da artmıştır. Tarihin sayfaları aralandığında her dönemde bu ihtiyacı karşılamak için çeşitli fetva mercilerinin, fıkıh halkalarının kurulduğu görülecektir.

Din İşleri Yüksek Kurulu, geçmişten beri devam eden din hizmetleri ve fetva faaliyetlerinin, içinde bulunduğumuz tarih diliminde ülkemizdeki yetkili mercii konumundadır. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışmalar yürüten en yüksek karar ve danışma organıdır. Kurul resmî sitesinde, telefon hattında ve televizyon kanalında beyan ettiği fetvalarla ve bu alandaki telifleriyle dinî sorulara yönelik ülkemizde önemli bir yer tutmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Kurulun tarihi, yapısı, işleyişi ve faaliyetleri hakkında malumata yer verilecektir.

2.1. Din İşleri Yüksek Kurulunun Tarihçesi

Osmanlı döneminde din işleri, şeyhülislam tarafından yürütülmekteydi. Şeyhülislamlık makamı için Meşihat-ı İslâmiyye de denilmekteydi. Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinde dahi dinî meselelerin çözümünde bir din otoritesi yönetim tarafından belirlenmiştir. Bursa kadılığı görevinde bulunan Molla Fenârî'nin (ö. 834/1431) 1425'te Bursa müftülüğüne tayin edilmesi şeyhülislamlığın başlangıcı kabul edilse de bu sembolik bir başlangıçtır. Bu dönemde şeyhülislamlık siyasî otorite

tarafından belirlenmiş ve adlandırılmış değildi. Şeyhülislamlık makamının devlet teşkilatı içinde yer alması II. Murad döneminde, 1444'ten sonra gerçekleşmiştir.⁹⁴ Şeyhülislamlık bir fetva mercii olarak kurulmuş olsa da 16. asrın başlarında Zenbilli Ali Efendi'nin (ö. 932) II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim devrindeki yirmi üç yıllık görevi, şeyhülislamlığın yetki ve sorumlulukları açısından bir dönüm noktası olmuştur.⁹⁵

Şeyhülislamların en temel görevi din alanında ortaya çıkan problemlere cevap bulmak, dinî ve idarî konularda, bilhassa Hanefî fikhını dikkate alarak fetva vermektir. Sınırların genişlemesi ve sosyal hayatın gelişmesiyle beraber şeyhülislamlık makamı içerisinde sadece fetva hizmetiyle ilgilenen bir merciinin kurulması zorunlu hale gelmiştir. Bu gaye ile Meşihat-ı İslâmiyye bünyesinde, fetva emaneti veya bir diğer adıyla fetvahâne kurulmuştur. Fetvahâne pusula odası, fetva odası ve i'lâmat odası olmak üzere üç kısımdan meydana gelmekteydi.⁹⁶ Fetvalar, burada fetva emini tarafından fıkıh usulüne uygun olarak hazırlanıp şeyhülislama sunulur ve imzalanırdı.⁹⁷ İlerleyen dönemlerde bilhassa da Tanzimat sonrasında hukukî alana yönelik yeni kurumlar teşekkül etmiş olsa da fetvahâne, halkın dinî hassasiyetinin de etkisiyle Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar varlığını muhafaza etmiştir.

20. asrın başlarında siyasî ve idarî olarak zayıflayan Osmanlı Devleti aynı zamanda iç karışıklıklar ve İslâm karşıtı akımlarla da mücadele etmekteydi. Karışıklıklar ve ortaya çıkan akımlar sebebiyle halkın yeni soruları ve yeni problemleri ortaya çıkmaktaydı. Bu soru ve problemlere İslâmî esaslar çerçevesinde cevap bulmak, halkın dinî bilgi ihtiyacını asrın sorunlarını da dikkate alarak karşılamak maksadıyla 1918 yılında Dârü'l- Hikmeti'l- İslâmiyye kurulmuştur.⁹⁸ Üyeleri arasında Mehmet Âkif (Ersoy), Elmalılı Muhammed Hamdi (Yazır), Said Efendi (Nursî) gibi isimlerin de

⁹⁴ Halil Altuntaş, *Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu*, (Ankara: DİB Yayınları, 2020), 17.

⁹⁵ Mehmet İpşirli, “Şeyhülislam”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 92.

⁹⁶ Ferhat Koca, “Fetvahâne”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12: 498.

⁹⁷ Altuntaş, *Diyanet İşleri Başkanlığı*, 18.

⁹⁸ Sadık Albayrak, “Dârü'l- Hikmeti'l- İslâmiyye”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8:506.

bulunduğu kurum, bazı üyelerinin Ankara yönetiminde görev almaları sebebiyle 21 Ekim 1922’de kapatılmıştır.⁹⁹

Milli mücadele yıllarını takip eden süreçte Osmanlı Mebusan Meclisi’nin dağılmasıyla Ankara’da yeni bir meclisin kurulması yönünde karar alınmış, 23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır. 2 Mayıs 1920’de çıkarılan kanunla kabinede Şer’iyye ve Evkâf Vekâleti yer almıştır. Bu düzenlemeyle birlikte din hizmetleri ve vakıflar gibi önemli iki faaliyet alanı tek bir kurumda birleştirilmiştir.¹⁰⁰ Din hizmetleri ve fetva işleri bu dönemde Şer’iyye ve Evkâf Vekâleti bünyesinde oluşturulan Heyet-i İftâiyye, Tedkikat ve Te’lifât-ı İslâmiyye Heyeti aracılığıyla yerine getirilmekteydi.¹⁰¹

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurulmasıyla beraber yeni kanun ve kararlar da kabul edilmeye başlanmıştır. 3 Mart 1924 yılında Şer’iyye ve Evkâf Vekâleti’nin kaldırılması yönündeki kanun teklifi, Türkiye Cumhuriyeti hükûmetine sunulmuştur. 429 sayılı Kanun ile Şer’iyye ve Evkâf Vekâleti kaldırılmış ve aynı kanunun 1. maddesi ile Umûr-u Diyâniye Riyâseti makamı, bugünkü adıyla Diyanet İşleri Başkanlığı tesis edilmiştir.¹⁰² Bu kanunla beraber kaldırılan Heyet-i İftâiyye ve Tedkikât ve Te’lifât-ı İslâmiyye Heyeti’nin görevlerini ise başkanlık bünyesinde kurulmuş, sekiz üyeden oluşan, 1950 yılında adı Müşâvere ve Dinî Eserleri İnceleme Kurulu olarak değiştirilen Müşâvere Heyeti üstlenmiştir.¹⁰³ Kurulun görevleri, 22 Haziran 1965 tarih ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun ile Din İşleri Yüksek Kuruluna tevdi edilmiştir.

2.2. Din İşleri Yüksek Kurulunun Yapısı

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın en yüksek karar ve danışma organı olan Din İşleri Yüksek Kurulu başkan, başkan vekili, kurul sekreteri, kurul üyeleri ve uzmanları, astronomlar ve diyanet işleri uzmanlarından oluşmaktadır.

⁹⁹ Altuntaş, *Diyanet İşleri Başkanlığı*, 20.

¹⁰⁰ Ali Akyıldız, “Şer’iyye ve Evkâf Vekâleti”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39:7.

¹⁰¹ “Hakkımızda”, (Erişim Tarihi 06.02.2025), <https://kurul.diyanet.gov.tr/Hakkimizda>

¹⁰² Ramazan Boyacıoğlu, “Hilafetten Diyanet İşleri Başkanlığına Geçiş”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992), 181.

¹⁰³ “Hakkımızda”.

Kurulda 16 üye bulunmaktadır. Diyanet İşleri Başkanı, Aday Tespit Kurulu tarafından en az lisans düzeyinde dinî yükseköğrenim görmüş veya dinî ilimlerde temayüz etmiş yirmi dört adaydan on iki, ayrıca ilahiyat fakültesi öğretim üyelerinden dört kişiyi kurul üyeliğine atanmak üzere tespit eder.¹⁰⁴

Din İşleri Yüksek Kuruluna seçilen üyeler arasından gizli oyla ve salt çoğunlukla bir başkan ve başkan vekili seçilmektedir. Kurul, üye sayısının salt çoğunluğu ile toplanır ve yine salt çoğunluğu ile karar alır. Kurul üyeleri için bazı şartlar belirlenmiştir:

- Din eğitimi programı içeren okul veya fakültelerden mezun olmak,
- Arap dilini iyi bilmek,
- Kendi ihtisas alanında çalışma yapabilecek yeterlilikte olmak,
- Din eğitimi programı içeren kurumlarda on beş yıl görev yapmış olmak.¹⁰⁵

Kuruldaki üyeler görev süreleri olan beş yılı tamamladıktan sonra tekrar göreve seçilme hakkına sahiptirler ancak bir kişi en fazla iki kere üye olarak görev yapabilmektedir. Kurul içerisinde ayrıca elli bir uzman görev yapmaktadır. Kurul uzmanları için belirlenen bazı temel yeterlilikler ise şöyledir:

1. Akıl, vahiy ve din- bilim münasebetini kavrar,
2. Kur'ân-ı Kerîm'in meâlini bilir ve âyetlerin tefsirini ortaya koyar,
3. Sahih hadis kaynaklarını kullanarak rivâyetleri değerlendirir ve gerektiğinde açıklamasını yapar.
4. Temel İslâm bilimleri ile ilgili konuları, zaman içerisinde ortaya çıkan meseleleri tarihî arka planını dikkate alarak bir bütün içinde değerlendirir.
5. İslâm düşüncesinde var olan bazı yorumsal farklılıkları inceler, değerlendirir ve karşılaştırır.
6. Güncel dinî meseleleri ve yeni oluşumları temel İslâm ekolleri çerçevesinde karşılaştırmalı olarak analiz eder.
7. İslâm tarihi ve medeniyetinin dünya medeniyeti içindeki konumunu değerlendirir ve analiz eder.

¹⁰⁴ RG. 02.07.1965/ 12038.

¹⁰⁵ Altuntaş, *Diyanet İşleri Başkanlığı*, 67.

8. Kitap, makale, bilgi notu gibi telif metinler hazırlayacak donanıma sahiptir.
9. Hem modern hem de klasik eserlere hâkimdir ve bunları beraber analiz edebilir.
10. Toplumda yaygın hale gelen veya yeni ortaya çıkan fikir ve akımlar hakkında bilgi sahibidir.
11. En az bir yabancı dile sözlü ve yazılı iletişimde bulunacak kadar hâkimdir.
12. Kurulun genel ilke, esas ve hedeflerine yönelik teklifler hazırlayacak yeterliliktedir.
13. Güncel dinî meseleleri ve sorunları tespit etme, tanımlama, yorumlama ve çözüme becerisine sahiptir.¹⁰⁶

2.3. Din İşleri Yüksek Kurulunun Görevleri

1965 tarih ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un 5. maddesinde Din İşleri Yüksek Kurulunun görevleri şu şekilde belirlenmiştir:

1. İslâm dinin ortaya koyduğu genel kaideler çerçevesinde, temel kaynakları ve tarihî tecrübeyi de dikkate alarak güncel meselelere cevap bulmak.
2. Dinle alakalı meseleler hakkında derin araştırmalar yapmak, ihtiyaç halinde araştırma grupları oluşturmak, tercüme ve telif çalışmaları ortaya koymak.
3. Gerek yurt içinde gerek yurt dışında İslâm dini içerisinde ortaya çıkan yeni yorum, akım ve oluşumlardan haberdar olmak, incelemek ve bu alanda toplantı veya konferanslar düzenlemek.
4. Tüm dünyada İslâm dini ile ilgili gelişmeleri, faaliyetleri takip etmek, dinî propaganda sayılabilecek oluşum ve etkinliklerden haberdar olmak, üzerinde çalışmalar yapmak, sonucu başkanlığa bildirmek.
5. Basılı, sesli veya görüntülü incelemeye tâbi tutulan eserleri değerlendirmek ve yayın iznine karar vermek.

¹⁰⁶ “Uzman Yardımcısı ve Uzman Yeterlikleri”, (Erişim Tarihi 06.02.2025), <https://kurul.diyanet.gov.tr/uzman-yardimcisi-ve-uzman-yeterlikleri>.

6. Özel kişi ve kurumlar tarafından incelenmesi talep edilen telifatı bir bedel karşılığında, resmi kurumlarinkini ise bilâ bedel değerlendirmek.

7. Din şûraları hakkında çalışmalar yürütmek.

8. Başkanlık tarafınca verilmiş diğer konularda araştırmalar yapmak ve neticeyi bildirmek.

9. Gerekli kurum ve yetkililerle yapılan ortak değerlendirmeler sonucu namaz vakitlerini, dinî gün ve geceleri tespit edip ilanını yapmak.

10. Mevcut Kur'ân-ı Kerîm meâllerini talep doğrultusunda incelemek, inceleme sonucunda sakıncalı görülen meâlin yayımının durdurulmasına, internet ortamında ise erişiminin engellenmesine karar vermek.¹⁰⁷

2.4. Din İşleri Yüksek Kurulunun Fetva Yöntemi

Her bir Müslüman, yaşamı boyunca kendisine gerekecek kuralları, helalleri ve haramları İslâm dinin asıl kaynağı olan Kur'ân ve Sünnet'ten öğrenmeli ve hayatına tatbik etmelidir. Ancak bilinen bir hakikattir ki her bir bireyin bu hüküm ve kuralları Kur'ân ve Sünnet'ten çıkarmak ve öğrenmek adına gerekli tahsili elde etmesi mümkün değildir. Bunun içindir ki İslâm toplumu içerisinde belli bir zümrenin bu vazifeyi üstlenmesi, din sahasında uzmanlaşıp yaşam boyunca gereken veya gerekecek olan hükümleri dinin asıl kaynağından tespit edip insanlığın hizmetine sunması gerekmektedir. “*Şehirleri boş bırakacak şekilde bütün mü'minlerin savaşa gitmeleri doğru değildir. Onların içindeki her topluluktan bir grup dinde derin bilgi elde etmek için geride kalmalıdır...*”¹⁰⁸ âyeti bu vazifenin alanında ihtisaslaşmış kimselere Kur'ân'ın da bir emri olduğunu göstermektedir.

Hız. Peygamber döneminde karşılıklı soru - cevap şeklinde başlayan bu süreç ilerleyen dönemlerde yerini fetva müesseselerine bırakmıştır. Günümüzde ise ülkemizdeki bu vazife Din İşleri Yüksek Kurulu tarafınca ifa edilmektedir.

Din İşleri Yüksek Kurulu kendilerine iletilen sorulara cevap hazırlama esnasında temel kaynak olarak Kur'ân ve Sünnet'e başvurmaktadır. Bunlardan sonra sahâbe kavli

¹⁰⁷ RG. 02.07.1965/12038.

¹⁰⁸ (Kur'ân'-Kerîm, Tevbe, 9/122).

olan mevkuf hadislerden, müctehit imamların görüşlerinden; icmâ ve kıyas gibi hüküm çıkarma yöntemlerinden de istifade etmektedir. Kurulun dikkate aldığı kaynaklardan biri de akl-ı selîmdir. Bilhassa güncel meselelerin çözümünde akl-ı selîme başvurulmaktadır ancak bu durumda dahi salt akılla değil Kur'ân, Sünnet, icmâ ve kıyas eksenli bir akıl yürütme çabası ortaya koymaktadır.¹⁰⁹

Kurul, sorulara cevap hazırlayan üye ve uzmanlarının da gerekli yeterlilikte olmasını önemsemektedir. Üyelerin öznellikten uzak, objektif bir bakış açısına sahip olması da aranan özelliklerdendir. Üyeler kendilerine yöneltilen herhangi bir soru karşısında sorunun arka planına hâkim olarak ilerlemektedirler. Sorulan sorunun psikolojik, ekonomik, tıbbî, örfî ve hukukî boyutunu tespit ederek bu alanların uzmanlarından yardım almaktadırlar.

Kurul verdiği fetvaların toplumsal menfaatlere uygun olmasını önemsemektedir. Zaruret- ruhsat ve amaç- araç dengesini gözetmek, lafız- anlam bütünlüğünü önemsemek, maslahatı öncelerken istismarı önlemek ve objektif olmak kurulun fetva verirken dikkat ettiği genel ilkelerdendir.

Kurul fetva verirken bazen sadece Hanefî mezhebini dikkate alırken bazen de diğer mezhep görüşlerinden de istifade etmektedir. Özellikle ulema tarafından ele alınmış ancak günümüzde aynı veya benzeri sorunlara cevap veremeyen fetvalarda mezhepler arasındaki farklı görüşler Kurul tarafından alternatif çözüm önerileri olarak değerlendirilmektedir.¹¹⁰

2.5. Dinî Soruların Kurula Ulaştırılması

Ulaşım ve iletişim imkânlarının günümüze nispeten oldukça kısıtlı olduğu dönemlerde dinî sorular şifâhî olarak, yazılı metinlerle ya da mektupla soruluyordu. Fetva makamında bulunan kimse de yine aynı şekilde cevabını şifâhî olarak vermekteydi. Günümüzde bu yöntemler genellikle kullanılmamakla birlikte soru soranın özel durumuna binaen yer yer başvurulmaktadır.

¹⁰⁹“Fetva Yöntemimiz”, (Erişim Tarihi 06.02.2025), <https://kurul.diyanet.gov.tr/FetvaYontem>.

¹¹⁰ Mustafa Bülent Dadaş, “Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulunun Fetva Siyaseti”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 13/ 25, (2015): 53.

İletişim imkânlarının gelişmesiyle telefon da bu listede yerini almaya başlamış hatta en yaygın ve elverişli kullanım imkânı sunan araç haline gelmiştir. 2013 yılı öncesinde Türkiye'nin her şehrinde bu şekilde sorular alınmıştır¹¹¹ ancak oluşan yoğunluk sonrası soruları cevaplandırmakta ortaya çıkan güçlük sebebiyle 2013 yılında "Alo 190 Dinî Soruları Cevaplandırma Hattı" kurulmuştur.¹¹² Bu hat sayesinde Türkiye'nin herhangi bir şehrinde Kurula yöneltilen soru otomatik olarak ilgili bölgenin müftülüklerine aktarılmakta, cevabının bulunamaması durumunda ise Kurula ulaştırılmaktadır. Diyanet İşleri Bakanlığının resmî televizyon kanalı tarafınca hazırlanan "Diyanet'e Soralım", "Mizan", "Sıkça Sorulan Sorular" gibi programlarda da dinî soru ve cevaplara yer verilmektedir.

İnternetin dünya dengesine dâhil olmasıyla da elektronik posta ve internet siteleri de bu konuda insanlığın hizmetine sunulmuştur. Din İşleri Yüksek Kurulunun resmî internet sayfasında bulunan "Soru Sor" sekmesi bu alanda en kolay ve aracısız hizmeti sunmaktadır. Yöneltilen soru ve cevaplar yazılı ve video şeklinde Kurulun resmî sayfasında yayımlanmaktadır. E- Devlet üzerinden de dünyanın dört bir tarafından Müslümanlar Kurula soru yöneltebilmektedirler.

2.6. Din İşleri Yüksek Kurulunun İhtisas Komisyonları

Din İşleri Yüksek Kurulu bünyesinde çeşitli alanlarda komisyonlar oluşturulmuştur. Bu komisyonlar bir Kurul üyesinin başkanlığında oluşturulur ve üye, uzman ve uzman yardımcılarında müteşekkildir. Kurula gelen her türlü yazı, evrak veya soru incelenerek Kurul sekreterliği tarafından ilgili ihtisas komisyonuna havale edilir. Din İşleri Yüksek Kurulu bünyesinde oluşturulmuş hâlihazırda beş ihtisas komisyonu mevcuttur:

1. İnançlar ve Dinî Oluşumlar Komisyonu,
2. İbadetler Komisyonu,
3. Sosyal Hayat Komisyonu,
4. İktisadî Hayat ve Sağlık Komisyonu,
5. Kur'ân-ı Kerîm Meâllerini İnceleme Komisyonu.

¹¹¹ Altuntaş, *Diyanet İşleri Başkanlığı*, 155.

¹¹² "Hakkımızda", (Erişim Tarihi: 06.02.2025), <https://kurul.diyaret.gov.tr/Hakkimizda>.

Din İşleri Yüksek Kurulu, ihtiyaç duyulduğunda bu komisyonlara ilaveten yeni komisyonlar oluşturma yetkisine sahiptir. Mevcut komisyonların görevleri şu şekilde sıralanabilir:

- Dinî sorulara cevap vermek.
- Basılı, sesli ve görüntülü eserleri dinî açıdan incelemek.
- Komisyon alanlarındaki gerek yurt içi gerek yurt dışı yayın ve faaliyetleri takip etmek.
- Tercüme, rapor vb. yayın faaliyetlerinde bulunmak.
- Konferans, kongre, sempozyum gibi ilmî faaliyetler düzenlemek.
- İhtiyaç halinde, gerekli konulardaki karar, mütalaa ve fetva metinlerini oluşturmak.¹¹³

2.7. Din İşleri Yüksek Kurulunun Faaliyetleri

Din İşleri Yüksek Kurulu, ülkemizde din alanında en yetkin otorite olması yanında gerek düzenlediği istişare toplantıları, ihtisas toplantıları, çalıştaylar, sempozyumlar, konferanslar ve seminerlerle gerekse de hazırladığı telif eserleri ve televizyon yayınlarıyla da önemli bir faaliyet sahası oluşturmaktadır.

2.7.1. Din İşleri Yüksek Kurulunun Din Şûraları

Din İşleri Yüksek Kurulu her beş yılda bir ulusal ve uluslararası olmak üzere din şûraları düzenlemektedir. Şûralar olağanüstü durumlarda yıl aralığına takılmaksızın düzenlenebilmektedir. Şûraların ortak amacı uzman katılımcılar önderliğinde Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde yürütülen hizmetlerin geliştirilmesidir.¹¹⁴ Din Şûrası çalışmalarının yapılması 1965 tarihinde çıkarılan 633 sayılı “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun” ile belirlenmiştir. Kanunun 19. maddesi şöyledir: “Din Şûrası, Diyanet İşleri Başkanının yönetiminde, bilimsel yeterliği ve dinî hizmeti ile tanınmış olan bilim ve din adamlarından kurulur. Şûra kararları istişarî mahiyettedir. Şûranın kuruluş, toplantı ve çalışma esasları bir yönetmelikle belirtilir.”¹¹⁵

¹¹³ “Hakkımızda” (Erişim Tarihi: 13.02.2025), <https://kurul.diyaret.gov.tr/Hakkimizda>.

¹¹⁴ RG. 30.04.1993, 21567.

¹¹⁵ RG. 02.07.1965, 12038.

Kanunda bahsedilen tüzük çalışması beş yıl sonra hazırlanmıştır.¹¹⁶ İlgili tüzükle şûranın her beş yılda bir Diyanet İşleri Başkanının önderliğinde toplanması belirlenmiştir. Söz konusu tüzükte Din şûralarına katılacak üyelerin Türk vatandaşı olmak, ağır hapis veya altı aydan fazla hapis cezasına çarptırılmış olmamak, affa uğramış olsa dahi yüz kıyartıcı suç işlememiş olmak, bilimsel yeterliliği ve din hizmetleriyle tanınmış olmak gibi şartları haiz olmaları istenmiştir. Bu şartları taşıyan ve tüzükte belirtilen meslek gruplarının şûraya davet edilmesi de tüzükte yer almaktadır. Davetliler şöyledir:

- Din İşleri Yüksek Kurulu tarafınca seçilen 10 müftü.
- İlahiyat fakültelerinden 4 öğretim üyesi.
- İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslâm Tetkikleri Enstitüsünden 2 öğretim üyesi.
- Yüksek İslâm Enstitülerinden seçilen ve Milli Eğitim Bakanlığınca münasip görülen ikişer öğretim üyesi.
- Milli Eğitim Bakanlığınca seçilmiş İmam-Hatip okullarındaki 10 Meslek dersi öğretmeni.
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu üyelerinden ve Din Eğitimi Genel Müdürlüğünden görevlendirilecek ikişer kişi.
- Genel Kurmay Başkanlığı Moral ve Din Eğitimi Dairesinden 1 temsilci.
- İç İşleri Bakanlığından ve Vakıflar Genel Müdürlüğünden 1 temsilci.
- Din hizmetinde görevli olmayıp Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından seçilen en çok 5 bilim adamı.

Çıkarılan bu tüzük fiilen çalışma imkânı bulamamıştır. Bu sebeple ilk şûra toplantısının yapılmasından önce, 30 Nisan 1993'te yeni bir tüzük oluşturulmuştur.¹¹⁷ Bu tüzükte de değişikliğe gidilmiş, 2019 yılında yeni bir yönetmelik oluşturulmuş ve bu yönetmelik üzerinde de çeşitli madde değişikliklerine gidilmiştir.¹¹⁸ Oluşturulan son yönetmeliğe göre şûra üye, temsilci ve davetlilerden teşekkül eder.

¹¹⁶ RG. 31.01.1971, 13740.

¹¹⁷ RG. 30.04.1993, 21567.

¹¹⁸ RG. 10.08.2019, 30858.

Üyeler:

- Diyanet İşleri Başkanı, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı, Başkan Yardımcıları, Din İşleri Yüksek Kurulu üyeleri.
- Diyanet Akademisi Başkanı, Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanı, Başkanlık Genel Müdürleri, Rehberlik ve Teftiş Başkanı, Strateji Geliştirme Başkanı, 1. Hukuk Müşaviri ve İç Denetim Birimi Başkanı.
- Din İşleri Yüksek Kurulu Sekreteri ve Din Şûrası Genel Sekreter Yardımcıları.
- Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından belirlenecek, üye olarak görev yapmış en fazla 24 kişi, 2 Kurul uzamanı, 10 daire başkanı, 10 il müftüsü, 5 ilçe müftüsü, dinî yüksek ihtisas merkezlerinin müdür veya eğitmenlerinden 5 kişi, dinî ihtisas merkezlerinden 5 kişi, eğitim merkezlerinden 5 kişi, farklı ünvanlı 5 vaiz, din görevlilerinden 5 kişi, Kur'ân kursu öğreticilerinden 5 kişi, dinî ve ilmî yeterliliğe sahip en çok 20 kişi.
- Yüksek Öğretim Kurulu üyelerinden 1 kişi, her coğrafi bölgenin dinî yükseköğrenim veren fakültesinden en az 1 öğretim üyesi, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu üyelerinden 1 kişi ve Din Eğitimi Genel Müdürü.
- Milli Eğitim Bakanlığınca seçilmiş branşı meslek dersleri olan müdürlerden 5 kişi.
- Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyetinin üyeleri arasından belirleyeceği bir kişi ile Türkiye Diyanet Vakfı Genel Müdürü.

Temsilciler

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığından 1 kişi.
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığından 1 kişi.
- Dışişleri Bakanlığından 1 kişi.
- Gençlik ve Spor Bakanlığından 1 kişi
- İçişleri Bakanlığından 1 kişi.
- Sağlık Bakanlığından 1 kişi.
- Vakıflar Genel Müdürlüğünden 1 kişi.
- Kültür ve Turizm Bakanlığından 1 kişi.

Davetliler

Yurt içi ve yurt dışından olmak üzere Diyanet İşleri Başkanı tarafından seçilen, ilmî yeterliliğe sahip kişilerden oluşur.

Kurul günümüze kadar biri olağanüstü olmak üzere toplamda altı şûra gerçekleştirmiştir. İlk toplantı 1993 yılında, Prof. Dr. İbrahim Çalışkan genel sekreterliğinde “Dinî Yayınlar” ana başlığıyla Ankara’da gerçekleştirilmiştir. Bu şûrada “Dinî Konularda Toplumun Aydınlatılması”, “Dinî Yayınlar” ve “Din Hizmetleri” konulu başlıklarda toplam otuz yedi karar alınmıştır.¹¹⁹

İkinci şûra 1998’de Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi Şükrü Özbuğday’ın genel sekreterliğinde “Dinler Arası Diyalog” ana başlığı ile gerçekleştirilmiştir. Şûraya yurt içinden yüz yetmiş üç, yurt dışından ise otuz yedi bilim ve din adamı iştirak etmiştir. Şûrada “Dinî Konularda Toplumun Aydınlatılması”, “Dinin Farklı Yorumlanmasından Kaynaklanan Problemler ve Çözüm Yolları”, “Din Eğitimi” ve “Dinler Arası Diyalog” konulu başlıklarda toplam otuz dokuz karar alınmıştır.

Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi Prof. Dr. Mehmet Bayraktar’ın genel sekreterliğinde, “AB Sürecinde Diyanet İşleri Başkanlığının Yurt Dışı Hizmetleri ve Din Eğitimi” başlıklı üçüncü şûra gerçekleşmiştir. Bir yıl gecikmeyle 2004 yılında yapılan şûrada “AB Sürecinde Dinin Yeri ve Yurt Dışı Din Hizmetleri”, “Din Eğitimi” ve “Sosyal Hayat ve Din” konulu başlıklarda toplam otuz yedi karar alınmıştır.

Dördüncü şûra “Din ve Toplum” başlığıyla 2019’da, Prof. Dr. Yavuz Ünal genel sekreterliğinde Ankara’da gerçekleştirilmiştir. Şûraya iki yüz otuz altı bilim ve din adamı iştirak etmiştir. “Sosyal Problemler Karşısında Din”, “Sosyal Açılımlı Din Hizmetleri” ve “Toplum ve Din Hizmetleri” konulu alt başlıklarda toplam otuz iki karar alınmıştır.

Beşinci şûra da yine Prof. Dr. Yavuz Ünal genel sekreterliğinde düzenlenmiştir. “Günümüzde Yeni Dinî Anlayışlar” ana başlıklı şûra 2014 yılında Ankara’da, üç komisyon şeklinde gerçekleştirilmiştir. Şûrada “Yeni Dinî Anlayışlar”, Dinî Hayatta Evrilme”, “İnanç ve Amelde Eksen Kayması” gibi alt başlıklar değerlendirilmiş ve otuz bir karar alınmıştır.

¹¹⁹ Altuntaş, *Diyanet İşleri Başkanlığı*, 157.

Altıncı ve son şûra olağanüstü bir şekilde, bir önceki şûradan iki yıl sonra toplanmıştır. “15 Temmuz Darbe Girişimi ve Din İstismarına Karşı Birlik, Dayanışma ve Gelecek Perspektifi” konulu şûra 2016 yılında tek gündem maddesiyle Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı İsmail Kahraman, Başbakan Yardımcısı Prof. Dr. Numan Kurtulmuş ve Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez ’in katılımıyla başlamıştır. ¹²⁰

2.7.2. Din İşleri Yüksek Kurulunun İstişare Toplantıları

Din İşleri Yüksek Kurulu, ihtiyaç duyulması halinde veyahut ortaya çıkan güncel meseleleri aydınlatmak için istişare ve ihtisas toplantıları düzenlemektedir. Alanında uzaman ilim adamlarının davet edildiği toplantılarda sunulan tebliğler, müzakereler ve alınan kararlar kitaplaştırılarak ilim dünyasına katkı sağlanmaktadır. Kurulun düzenlediği istişare toplantıları şöyledir:

1. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı I

Bu toplantıda dinî metinlerin yorumlanmasında modernist ve gelenekçi yaklaşım tarzları, günümüz dünyasında kadın problemleri konulu dinî tartışmalar ve ibadetlerle ilgili bilhassa da hac ibadetiyle ilgili güncel meseleler ele alınmıştır.

2. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı II

Bu toplantıda ise sosyal hayatla ilgili problemler; reenkarnasyon, satanizm reiki-yoga gibi akım ve öğretiler; ötenazi, organ nakli, kürtaj ve taşıyıcı annelik gibi tıbbî gelişmeler; promosyon, krediler, finans kurumları, altının vadeli satışı ve telif hakları gibi ticarî- iktisadî hayata dair meseleler ele alınmıştır.

3. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı III

Bankalarla ilgili meseleler, faiz ve enflasyonla ilgili yaklaşımlar, katılım bankaları ve altın işlemleri gibi iktisadî konular ele alınmıştır.

4. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı IV

¹²⁰ Altuntaş, *Diyanet İşleri Başkanlığı*, 156-160.

“Günümüzde Helal Gıda” ana konulu istişare toplantısında hayvan yemleri, katkı maddeleri, hormonlu gıdalar, genetiği değiştirilmiş gıdalar, kimyasal değişimler, modern hayvan kesim yöntemleri ve helal gıda standardizasyonu gibi konular ele alınmıştır.

5. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı V

“İbadetler ve Aile Hayatıyla İlgili Bazı Meseleler” ana başlıklı toplantıda ibadet vakitleri, vakitlerin gözlemle tayini, imsak vaktinin tayini, uzun süreli uçak yolculuklarında namaz vakitlerinin ve oruca dair meselelerin belirlenmesi, kadınların ibadet hayatı, hayızlı kadının namazı ve orucu, hayızlı kadının mushafa dokunması ve mescitlere girmesi gibi ibadet hayatına ilişkin problemler; gizli evlilik, misyar nikâhı, boşanma halinde kadının malî hakları gibi aile hayatına dair problemler ele alınmıştır.

6. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı VI

“Zekât, Evlilik, Kadınların İbadet ve Sosyal Hayatı ile İlgili Farklı Görüşlerin Yeniden Değerlendirilmesi” başlıklı toplantı beş oturumda gerçekleşmiştir. Otobüs ve tır işletmeciliğinden elde edilen gelirin zekâtı, gayrimenkul gelirin zekâtı; evlilikle ilgili sorunlar, nikâh akdinde veli izni, gayrimüslimle evlilik; özel hallerinde kadınların ibadetleri, iddetle ilgili problemler; kadının şahitliği, halvet, tokalaşma gibi konular ele alınmıştır.¹²¹

7. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı VII

Toplantıda TOKİ uygulamaları, faizsiz finans işlemleri, katılım bankaları ve kira sertifikaları gibi problemler ele alınmıştır.

8. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı VIII

Dinin anlaşılmasıyla ilgili farklı yorumlar ele alınmış, bu husustaki sabitelere ve değişkenlere yer verilmiştir.

9. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı IX

“Güncel İnanç Problemleri” başlıklı toplantıda yeni dinî akımlar, deizm, ateizm, agnostisizm, nihilizm gibi inanç problemleri ele alınmıştır.

10. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı X

¹²¹ Altuntaş, *Diyanet İşleri Başkanlığı*, 166-172.

Toplantı “Menkul Kıymetler Borsası ve İslâmî Açıdan Değerlendirilmesi” başlığıyla gerçekleştirilmiştir.¹²²

2.7.3. Din İşleri Yüksek Kurulunun Çalıştayları

Din İşleri Yüksek Kurulu ihtiyaç hâsıl oldukça kurum içerisindeki bilgi-birikim güncellemesi, gerçekleştirilecek faaliyetlerin değerlendirilmesi, yöneltlen soruların cevaplandırılmasında yöntem belirlenmesi ve alınacak kararların şekillendirilmesi gibi hususlarda ilk basamak kabul edilen çalıştaylar düzenlemektedir. Çalıştay konuları Kurulun gündemine göre değişiklik göstermektedir. Çalıştaylara Kurul üyeleri, uzmanlar, uzman yardımcıları ve konuyla ilgili görevli memurlar katılmaktadır. Tespit edebildiğimiz bazı çalıştaylar şöyledir:

- Altın ve Gümüşün Alım ve Satımı Çalıştay, 2010.
- Günümüz İnanç Problemleri Çalıştay, 2011.
- Din ve Şiddet Çalıştay, 2011.
- Fetva, Tarihçesi, Üslûbu ve Dili Çalıştay, 2011.
- Kadınların Özel Halleri Hakkında Çalıştay, 2012.
- Muharrem Ayı Etkinlikleri Çalıştay, 2012.
- Hastanın Yaşam Destek Ünitesinden Çıkarılması Hakkında Çalıştay, 2012.
- Takvim Düzenlemesi Hakkında Çalıştay, 2012.
- Mehdilik Çalıştay, 2012.
- Dinde Bâtınî Yorumların Yeri Çalıştay, 2013.
- İslâm’ın Etnisite Konusuna Yaklaşımı Çalıştay, 2013.
- Dünyevileşme Olgusu Karşısında Din Hizmetleri Çalıştay, 2014.
- Yeni Bir Kur’ân Meâlinin Yazılmasında Metot Çalıştay, 2014.
- Katılım Bankaları ile İlgili Bazı Problemler Çalıştay, 2014.
- Açıklamalı Kur’ân Meâlinde Yöntem Çalıştay, 2014.
- Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki Güncel Dinî Problemler.
- Zihniyet Değişimi ve İstismar Edilen Dinî Konular Çalıştay, 2016.

¹²² “Hakkımızda”, (Erişim Tarihi: 18.02.2025), <https://kurul.diyanet.gov.tr/Hakkimizda>.

- Paralel Devlet Yapılanması (FETÖ- PDY) Dinî ve Sosyo- Psikolojik Boyutları, 2016.
- Dini Referans Alan Şiddet Yanlısı Hareketler Çalıştayı, 2016.
- Hayatın Başlangıcına Dair Etik Meseleler Çalıştayı, 2017.
- Engelli İlmihali Çalıştayı, 2017.
- Tasavvufun Doğru Anlaşılmasına Yönelik Yayınlar Çalıştayı, 2017.
- Talâk Çalıştayı, 2018.
- Hayatın Sonuna Dair Tıbbî ve Etik Meseleler Çalıştayı, 2018.
- Dinî Soruları Cevaplandırma İlke ve Usulleri Çalıştayı, 2018.
- Kur'ân Meâllerini Toplatmayı Gerektirecek Esasların Belirlenmesi Çalıştayı, 2018.
- Gençlik ve Güncel İnanç Problemleri Çalıştayı, 2019.
- Dinî Hükmü Açısından Gıdalardaki ve İlaçlardaki Katkı Maddeleri Çalıştayı, 2019.
- Medya Ahlakı Çalıştayı, 2019.
- Arıtılmış Atık Suların Fıkîhî Açısından Değerlendirilmesi Çalıştayı, 2019.¹²³
- Sigorta Sistemleri Çalıştayı, 2020.
- Medya ve Din Çalıştayı, 2021.¹²⁴

2.7.4. Din İşleri Yüksek Kurulunun Konferansları

Din İşleri Yüksek Kurulu, belirlediği bazı konularda alanında uzman kişilerle personeline yönelik konferanslar düzenlemektedir. Dünya Müslüman Âlimler Birliği Genel Sekreteri Prof. Dr. Ali Muhyiddin el-Karadâğî tarafından 22-23 Şubat 2016'da, Kurul konferans salonunda, "İslâm İktisadı" başlıklı ve içerikli bir konferans gerçekleştirilmiştir. Konferansta İslâm dünyasında ve Batı'da İslâmî finans sektörünün dünü, bugünü ve geleceğine yönelik değerlendirilmelerde bulunulmuştur. Konferans sonrası Kurul üye, uzman ve uzman yardımcılarının katılımıyla toplantılar düzenlenmiş, finans sektörünün problemleri ve çözüm yolları hakkında müzakereler yapılmıştır.

¹²³ "Hakkımızda", (Erişim Tarihi: 25.02.2025), <https://kurul.diyaret.gov.tr/Hakkimizda>; Altuntaş, *Diyanet İşleri Başkanlığı*, 177-189.

¹²⁴ "Duyurular", (Erişim: 25.02.2025), <https://fetva.diyaret.gov.tr/Duyuru-Detay/Duyurular/784/din-isleri-yuksekkurulu-tarafindan-medya-ve-din-calistayi-duzenlendi>.

Prof. Dr. Ali Bardakoğlu tarafından 17.03.2016'da "Fıkıhı Anlamak" başlığıyla düzenlenen konferans Diyanet İşleri Başkanlığı merkez teşkilatına açık olarak gerçekleştirilmiştir. Konferansın hemen ardından Kurul üye, uzman ve uzman yardımcılarının katıldığı ilmî toplantılar gerçekleştirilmiştir. Toplantılarda "Güncel Fıkıhî Konuların Ele Alınmasında Usul " konusunda müzakerelerde bulunulmuştur.

Bir başka konferans ise Brüksel Öğretim Görevlisi Dr. Samir Amghar ve İstanbul Medeniyet Üniversitesi Öğretim üyesi Prof. Dr. Ahmet Kavas'ın öncülüğünde 02.06.2016'da Kurul üye, uzman ve uzman yardımcılarına yönelik "Avrupa'da İslâm" başlığıyla gerçekleştirilmiştir.¹²⁵

2.7.5. Din İşleri Yüksek Kurulunun Sempozyum ve Seminerleri

Din İşleri Yüksek Kurulu belirlediği konularda alanında uzman kişilerle çeşitli seminer ve sempozyumlar düzenlemektedir. 11.12.2015'te "İslâm Dünyasında Din Hizmetleri ve Dinî Kurumlar Sempozyumu" gerçekleştirilmiştir. Sempozyum Türkiye Diyanet Vakfı tarafından Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi konferans salonunda yapılmıştır. Kurulun düzenlediği seminer başlıkları ise şöyledir:

- Türkiye'de Uzak Doğu İnanışları, 2007.
- Gıdalar ve Katkı Maddeleri, 2008.
- Beyin Ölümü, 2008.
- Türkiye'de Dinî Mezhepler ve Oluşumlar, 2010.
- Kurul Uzman Yardımcıları Eğitimi, 2013.
- Dinî Soruları Cevaplandırma Platformu, 2013.¹²⁶

2.7.6. Din İşleri Yüksek Kurulunun Yayın Faaliyetleri

Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde hizmet veren Din İşleri Yüksek Kurulunun en önemli faaliyet alanlarından biri de yayın faaliyetleridir. Kurul ortaya koyduğu teliflerle dinî ilimler alanında oldukça önemli bir yer tutmakta, ilim dünyasına katkı sağlamaktadır. Teliflerin bir kısmı gerçekleştirilen konferans, şûra, tebliğ ve toplantılara yönelik olup bu toplantılarda yapılan müzakereleri ve alınan kararları içermektedir. Diğer

¹²⁵ Altuntaş, *Diyanet İşleri Başkanlığı*, 190-191.

¹²⁶ Altuntaş, *Diyanet İşleri Başkanlığı*, 189, 191-192.

bir kısmı ise çeşitli konu başlıklarında hazırlanmış eserlerden oluşmaktadır. Kurulun bazı telifleri şu şekildedir:

- *Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereler (I, II, III, IV, V)*
- *Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantıları (I, II, III, IV, V, VI, VII)*
- *Çağdaş İnanç Problemleri Serisi*
- *Fetvalar*
- *Diyanet İslam İlmihali*
- *Engelli İlmihali*
- *Sıkça Sorulan Sorular*
- *Seyahatte İbadet*
- *Şiddet Karşısında İslam*
- *Farklı Boyutlarıyla FETÖ/ PDY*
- *İslam'ın Salgın Hastalıklara Bakışı*
- *Kur'ân'dan Öğütler*
- *Oruçla İlgili Sıkça Sorulanlar*
- *Zekâtla İlgili Sıkça Sorulanlar*¹²⁷

Bunlara ilaveten Kurul üyeleri veya uzman yazarlar tarafından telif edilmiş müstakil eserler de bulunmaktadır.¹²⁸

2.8. Din İşleri Yüksek Kurulu Mevcut Üyeleri

Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki en yüksek karar ve danışma organı olan Din İşleri Yüksek Kurulu günümüzde Başkan, Başkan Vekili, Kurul üyeleri, Kurul Sekreterliği, İhtisas Komisyonları, Kurul uzmanları, Diyanet İşleri uzmanları, astronomlar, din hizmetleri uzmanları ve eğitim uzmanlarından müteşekkildir. Mevcut Başkan, Başkanvekili ve üyeler şöyledir:

¹²⁷ “Hakkımızda”, (Erişim Tarihi: 25.02.2025) <https://kurul.diyaret.gov.tr/Hakkimizda>.

¹²⁸ Detaylı bilgi için bkz. Altuntaş, *Diyanet İşleri Başkanlığı*, 194-197.

Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı

Prof. Dr. Abdurrahman Haçkalı, ihtisas alanı İslam hukukudur. 5 Ekim 2020 tarihinde Başkanlığa seçilmiştir.¹²⁹

Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanvekili

Dr. Fatih Mehmet Aydın, 2010 yılında Din İşleri Yüksek Kurulu uzmanı, 10 Ekim 2022 tarihinde Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi olarak atanmış; 12 Ekim 2022 tarihinde de Başkanvekili olarak seçilmiştir.¹³⁰

Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeleri

- Prof. Dr. Abdullah Kahraman, ihtisas alanı İslam hukukudur. 2019 yılında Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi olarak atanmıştır.
- Tahir Tural, 2004 yılında Din İşleri Yüksek Kurulu uzmanı, 13 Aralık 2019 tarihinde Kurul üyesi olarak atanmıştır.
- Prof. Dr. Ali Avcu, ihtisas alanı İslâm mezhepleri tarihidir. 5 Ekim 2020 tarihinde Kurul üyeliğine atanmıştır.
- Prof. Dr. Halis Aydemir, ihtisas alanı hadis ilimleridir. 5 Ekim 2020 tarihinde Kurul üyeliğine atanmıştır.
- Dr. Medet Coşkun, 2001 yılında Din İşleri Yüksek Kurulu uzmanı, 5 Ekim 2020 tarihinde Kurul üyesi olarak atanmıştır.
- İdris Bozkurt, 2004 yılında Din İşleri Yüksek Kurulu uzmanı, 5 Ekim 2020 tarihinde Kurul üyesi olarak atanmıştır.
- Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu, ihtisas alanı din sosyolojisidir. 5 Ekim 2020 tarihinde Kurul üyeliğine atanmıştır.
- Prof. Dr. Soner Gündüzöz, Arap dili ve belagati alanında çalışmaları vardır. 2008 yılında Din İşleri Yüksek Kurulu uzmanı, 5 Ekim 2020 tarihinde Kurul üyesi olarak atanmıştır.

¹²⁹ “Personel-Unvan”, Erişim Tarihi (26.02.2025), <https://kurul.diyaret.gov.tr/Personel-Unvan/10/din-isleri-yuksek-kurulu-baskani>.

¹³⁰ “Personel-Unvan”.

- Dr. Bilal Esen, ihtisas alanı İslâm hukukudur. 2010 yılında Din İşleri Yüksek Kurulu uzmanı, 5 Ekim 2020 tarihinde Kurul üyesi olarak atanmıştır.
- Prof. Dr. Ömer Kara, ihtisas alanı tefsir ilimleridir. 5 Ekim 2020 tarihinde Kurul üyeliğine atanmıştır.
- Prof. Dr. Metin Özdemir, ihtisas alanı kelam ilmidir. 5 Ekim 2020 tarihinde Kurul üyeliğine atanmıştır.
- Prof. Dr. Enbiya Yıldırım, ihtisas alanı hadis ilimleridir. 5 Ekim 2020 tarihinde Kurul üyeliğine atanmıştır.
- Nurettin Muhtar Acar, 3 Kasım 2023 tarihinde Kurul üyeliğine atanmıştır.
- Prof. Dr. Halit Çalış, ihtisas alanı İslam hukukudur. 3 Kasım 2023 tarihinde Kurul üyeliğine atanmıştır.¹³¹

Ayrıca Kurul bünyesinde hâlihazırda 51 uzman, 9 uzman yardımcısı, 2 Diyanet İşleri uzmanı, 4 astronom, 5 din hizmetleri uzmanı, 3 eğitim uzmanı mevcuttur.

¹³¹ “Personeller”.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULUNUN FETVALARINDA ZAYIF HADİS KULLANIMI

Din İşleri Yüksek Kurulu resmî sitesinde, telefon hattında ve televizyon kanalında beyan ettiği fetvalarla ve bu alandaki telifleriyle dinî sorulara yönelik ülkemizde önemli bir yer tutmaktadır. Beyan edilen bu fetvalar, *Fetvalar* isimli eserle kitaplaştırılmıştır. *Fetvalar* isimli eser, Kurulun öteden beri verdiği fetvaların incelenmesi, değerlendirilmesi ve gözden geçirilmesi sonucu hazırlanmıştır. Daha önce verilen fetvalar, ihtiyaç duyulması halinde usul, yöntem ve delil bakımından gerekli güncellemeler yapılarak esere eklenmiştir.

Kitap hem dinî soruları cevaplandırmakla mükellef personel arasında söz birliğinin sağlanması, hem de dinî sorularına cevap arayan halkın istifade edebilmesi için hazırlanmıştır. Bin yirmi dokuz fetvadan oluşan bu eserde ilmihal konuları, itikât, tahâret, namaz, zekât, sadaka-i fitır, oruç, hac-umre, kurban, adak, yemin, aile hayatı, vasiyet, miras, ticarî hayat, helaller ve haramlar gibi çeşitli konularda sorulara cevaplar verilmiştir. Din İşleri Yüksek Kurulu ilgili eserde soru cevap metodunu kullanmıştır. Sorulan soruya dair fetvayı verirken bazen bir fıkıh ilmi eserine bazen bir âyete bazen de bir hadise atıfta bulunmuştur. İhtiyaca binaen güncellemeler yapılan fetvalarda halkın ekserinin mensubu olduğu Hanefî mezhebinin içtihatları esas alınmıştır. Gerek duyulduğunda ise diğer mezheplerin görüşlerinden de istifade edilmiştir.¹³²

Çalışmanın bu bölümünde Din İşleri Yüksek Kurulunun itikât ve tahâret konulu başlıklarda yayımladığı fetvalara ve bu fetvalarda atıfta bulunduğu zayıf hadislerle yer

¹³² Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 45-46.

verilecektir. Atıfta bulunulan hadisler, hadis ilmi gereğince ele alınacak, hadisin zayıflığına sebep olan râviler incelenecek, güvenilir kabul edilen râviler hakkında değerlendirilmeye girilmeyecektir. İncelenen hadislerle ilgili hadis ilminde temayüz etmiş ulema ve muhakkiklerin görüşlerine de yer verilecektir.

3.1. İtikât Bölümü

A-k-d kökünden türeyen itikât bir şeye gönülden inanmak, düğüm atmış gibi bağlanmak manalarına gelmekte olup terim olarak İslâm dininin inanç esaslarını, inanılması zaruri olan ilkelerini ifade eder.¹³³ İnanılması zaruri olan bu ilkeler Kur'ân-ı Kerîm'de farklı âyetlerde geçmektedir. Örneğin Nisâ sûresi 136. âyetinde “Ey iman edenler! Allah’a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve önceden indirdiği kitaba iman edin. Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr eden açık bir sapıklık içindedir.” buyrulmaktadır.¹³⁴ Başka bir âyetinde de Allah’a, meleklerine ahiret gününe ve peygamberlere iman edilmesi emredilmektedir.¹³⁵

Kur'ân-ı Kerîm'de farklı âyetlerde sıralanan iman esasları hadislerde de zikredilmektedir. Hadislerde zikredilen iman esasları İslâm geleneğinde “âmentü” terimiyle karşılanmaktadır. Meşhur Cibril hadisinde iman esasları Allah’a, meleklerine, kitaplarına, elçilerine, ahiret gününe, kadere ve hayrın da şerrin de Allah’tan olduğuna inanmak şeklinde sıralanmıştır.¹³⁶

Sıralanan bu ilkelerle doğrudan veya dolaylı olarak ilişkisi bulunan her mesele ise akaid ilminin alanını oluşturmaktadır. Bu alanda akla gelen sorular ilgili ilim kaideleri çerçevesinde cevaplanmakta, itikâdî meseleler ele alınmaktadır.

Din İşleri Yüksek Kurulu *Fetvâlar* isimli eserde ilk olarak Allah’ın isimleri, Allah’a mekân isnat etme, tekfir etme gibi akaid alanını ilgilendiren meselelere dair soruları cevaplamış, fetvalar vermiştir.

¹³³ Ahmet Saim Kılavuz, “Akaid” içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 212.

¹³⁴ (Kur'ân-ı Kerîm, Nisâ, 4/136).

¹³⁵ (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara, 2/177).

¹³⁶ Hadisin farklı varyantları mevcuttur. Bkz. Buhârî, “İman”, 36; Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned* (Beyrut: Müessesü'r-Risâle, 1421/2001), 1:435 (367).

3.1.1 Esmâü'l Hüsnâ Hakkında Zikredilen Hadis

Bir yaratıcının varlığı naklin yanında aklî delillerle de izah edilmektedir ancak yaratıcı aşkın bir varlık kabul edildiğinden onu duyularla idrak etmek mümkün değildir. Bu durumda yaratıcı ancak kâinatla ve insanla olan ilişkisine bakılarak tanınacaktır. Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hz. Peygamber'in de hadislerde bildirdiği, bizzat yaratıcının kendisinin seçtiği isimler ve sıfatlar yaratıcının tanınması noktasında önem arz etmektedir. İslâm geleneğinde bu isimler ve sıfatlar için esmâ-i hüsnâ terkihi kullanılır.

En güzel isimler manasına gelen bu terkip, Kur'ân-ı Kerîm'de dört âyette geçmektedir. Allah Teâlâ A'râf sûresi 180. âyette “En güzel isimler ona aittir. Bu isimlerle ona dua edin, onun isimleri hususunda doğru bir inanıştan ayrılanları bırakın.” buyurmuştur.¹³⁷ Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın zatına birçok isim ve sıfat nispet edilmektedir. Bu isim ve sıfatlardan bazıları Haşr sûresi 22-24. âyetlerde zikredilmektedir. Âyetlerde Allah'ın Rahmân, Rahîm, Azîz, Cebbâr, Mütekebbîr, Kuddûs, Selâm, Mü'min, Müheymin, Bâri', Hâlik, Musavvir ve Hakîm gibi isim ve sıfatlarına yer verilmiştir. Bunlar dışında da çeşitli âyetlerde ve âyet sonlarında Allah'a isim ve sıfatlar nispet edilmiştir.¹³⁸

Konuyla ilgili hadisler de mevcuttur. Bu hadislerden en meşhuru, Allah'ın 99 ismi olduğu ve bunu ezberleyen kişinin cennete gireceği müjdesini içeren hadistir.¹³⁹ Hadisin bazı varyantlarında bu isimler zikredilmezken bazılarında zikredilmiştir.¹⁴⁰

Din İşleri Yüksek Kurulu “Allah'ın 99 ismi hakkında bilgi verir misiniz?” şeklindeki bir soruyu incelemiş, konu hakkında malumat vermiştir. Bu 99 ismin sayıldığı iki hadise atıfta bulunmuştur. İlgili hadislere kaynak olarak Tirmizî'nin *es-Sünen* adlı eserini ve İbn Mâce'nin *es-Sünen* adlı eserini göstermiştir.¹⁴¹ Tirmizî'de geçen rivâyet şu şekildedir:

¹³⁷ Diğer âyetler için bkz. (Kur'ân-ı Kerîm, İsrâ, 17/110; Tâhâ, 20/8; Haşr, 59/24).

¹³⁸ (Kur'ân-ı Kerîm, Şuarâ, 26/227; Lokmân, 31/34; Hucurât, 49/18).

¹³⁹ Buhârî, “Tevhîd”, 18.

¹⁴⁰ Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen* (Dârü'l İhya-i Kütüb, 1431)“Dua”, 10; Tirmizî, “Daavât”, 88.

¹⁴¹ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 49-50.

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يَعْقُوبَ قَالَ: حَدَّثَنِي صَفْوَانُ بْنُ صَالِحٍ قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعَيْبُ بْنُ أَبِي حَمْزَةَ، عَنْ أَبِي الرَّنَادِ، عَنْ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ لِلَّهِ تَعَالَى تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا مِائَةً غَيْرَ وَاحِدٍ مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ، هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهِيمُنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ الْغَفَّارُ الْقَهَّارُ الْوَهَّابُ الرَّزَّاقُ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ الْقَابِضُ الْبَاسِطُ الْخَافِضُ الرَّافِعُ الْمُعِزُّ الْمُذِلُّ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ الْحَكَمُ الْعَدْلُ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ الْحَلِيمُ الْعَظِيمُ الْغَفُورُ الشَّكُورُ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ الْحَفِيزُ الْمُقِيتُ الْحَسِيبُ الْجَلِيلُ الْكَرِيمُ الرَّقِيبُ الْمُجِيبُ الْوَاسِعُ الْحَكِيمُ الْوَدُودُ الْمَجِيدُ الْبَاعِثُ الشَّهِيدُ الْحَقُّ الْوَكِيلُ الْقَوِيُّ الْمَتِينُ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ الْمُخْصِي الْمُبْدِئُ الْمُعِيدُ الْمُحْيِي الْمُمِيتُ الْحَيُّ الْقَيُّومُ الْوَاحِدُ الْمَاجِدُ الْوَاحِدُ الصَّمَدُ الْقَادِرُ الْمُفْتَدِرُ الْمُقَدِّمُ الْمُؤَخِّرُ الْأَوَّلُ الْآخِرُ الظَّاهِرُ الْبَاطِنُ الْوَالِي الْمُنْعَالِي الْبَرُّ النَّوَابُ الْمُنتَقِمُ الْعَفُو الرَّءُوفُ مَالِكُ الْمُلْكِ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ، الْمُفْسِطُ الْجَامِعُ الْغَنِيُّ الْمُعْنَى الْمَانِعُ الضَّارُّ النَّافِعُ النَّوْرُ الْهَادِي الْبَدِيعُ الْبَاقِي الْوَارِثُ الرَّشِيدُ الصَّبُورُ.

*İbrahim b. Yakup > Safvân b. Sâlih > Velîd b. Müslim > Şuayb b. Ebû Hamze > Ebü'z-Zinâd > A'rec > Ebû Hüreyre > Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "Allah'ın 99 ismi vardır. Kim bunları ihsâ ederse cennete girer. O Allah ki kendisinden başka ilah yoktur. O ki Rahmân, Rahîm, Melîk, Kuddûs, Selâm, Mü'min, Müheymin, Azîz, Cebbâr, Mütekebbir, Hâlik, Bâri', Musavvir, Gaffâr, Kahhâr, Vehhâb, Rezzâk, Fettâh, Alîm, Kâbız, Bâsıt, Hâfid, Râfi', Muiz, Müzil, Semî', Basîr, Hakem, Adl, Latîf, Habîr, Halîm, Azîm, Gafûr, Şekûr, Alî, Kebîr, Hafîz, Mukîr, Hasîb Celîl, Kerîm, Rakîb, Mucîb, Vâsî, Hakîm, Vedûd, Mecîd, Bâis, Şehîd, Hakk, Vekîl, Kavî, Metîn, Velî, Hamîd, Muhsî, Mübdî', Muîd, Muhyî, Mumîr, Hayy, Kayyûm, Vâcid, Mâcid, Vâhid, Samed, Kâdir, Muktedir, Mukaddim, Muahhir, Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtin, Vâlî, Müteâlî, Berr, Tevvâb, Müntekîm, Afûvv, Raûf, Malikü'l Mülk, Zü'l-Celâli ve 'l-İkrâm, Muksit, Câmî', Ganî, Muğnî, Mânî', Dâr, Nâfi', Nûr, Hâdî, Bedî', Bâkî, Vâris, Reşîd, Sabûr olandır."*¹⁴²

¹⁴² Tirmizî, "Daavât", 88.

İbn Mâce'nin *es-Sünen* adlı eserinde geçen rivâyetse şöyledir:

حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّنْعَانِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْمُؤَذَّرِ زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ التَّمِيمِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجُ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " إِنَّ لِلَّهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا، مِائَةٌ إِلَّا وَاحِدًا، إِنَّهُ وَثَرٌ، يُحِبُّ الْوَثْرَ، مَنْ حَفَظَهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ وَهِيَ: اللَّهُ، الْوَاحِدُ، الصَّمَدُ، الْأَوَّلُ، الْآخِرُ، الظَّاهِرُ، الْبَاطِنُ، الْخَالِقُ، الْبَارِئُ، الْمُصَوِّرُ، الْمَلِكُ، الْحَقُّ، السَّلَامُ، الْمُؤْمِنُ، الْمُهَيَّمُ، الْعَزِيزُ، الْجَبَّارُ، الْمُتَكَبِّرُ، الرَّحْمَنُ، الرَّحِيمُ، اللَّطِيفُ، الْخَبِيرُ، السَّمِيعُ، الْبَصِيرُ، الْعَلِيمُ، الْعَظِيمُ، الْبَارُّ، الْمُتَعَالِ، الْجَلِيلُ، الْجَمِيلُ، الْحَيُّ، الْقَيُّومُ، الْقَادِرُ، الْقَاهِرُ، الْعَلِيُّ، الْحَكِيمُ، الْقَرِيبُ، الْمُجِيبُ، الْغَنِيُّ، الْوَهَّابُ، الْوَدُودُ، الشَّكُورُ، الْمَاجِدُ، الْوَاحِدُ، الْوَالِي، الرَّاشِدُ، الْعَفْوُ، الْغَفُورُ، الْحَلِيمُ، الْكَرِيمُ، التَّوَّابُ، الرَّبُّ، الْمَجِيدُ، الْوَلِيُّ، الشَّهِيدُ، الْمُبِينُ، الْبُرْهَانُ، الرَّءُوفُ، الرَّحِيمُ، الْمُبْدِئُ، الْمُعِيدُ، الْبَاعِثُ، الْوَارِثُ، الْقَوِيُّ، الشَّدِيدُ، الضَّارُّ، النَّافِعُ، الْبَاقِي، الْوَاقِي، الْخَافِضُ، الرَّافِعُ، الْقَابِضُ، الْبَاسِطُ، الْمُعِزُّ، الْمُذِلُّ، الْمُقْسِطُ، الرَّزَّاقُ، ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ، الْقَائِمُ، الدَّائِمُ، الْحَافِظُ، الْوَكِيلُ، الْفَاطِرُ، السَّمَاعُ، الْمُعْطِي، الْمُخْيِي، الْمُمِيتُ، الْمَانِعُ، الْجَامِعُ، الْهَادِي، الْكَافِي، الْأَبَدُ، الْعَالِمُ، الصَّادِقُ، الثَّوَرُ، الْمُنِيرُ، التَّامُّ، الْقَدِيمُ، الْوَثَرُ، الْأَحَدُ، الصَّمَدُ، الَّذِي لَمْ يَلِدْ، وَلَمْ يُولَدْ، وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفْوًا أَحَدٌ " قَالَ زُهَيْرٌ: فَلَبَّغْنَا مِنْ غَيْرِ وَاحِدٍ مِنَ أَهْلِ الْعِلْمِ، أَنَّ أَوَّلَهَا يُفْتَحُ بِقَوْلٍ: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى»

Hişâm b. Ammâr > Abdülmelik b. Muhammed es-San'ânî > Ebû Münzir Züheyr b. Muhammed et-Temîmî > Mûsâ b. Ukbe > Abdurrahmân el-A'rec > Ebû Hüreyre > Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Allah'ın 99 -100'den bir eksik- ismi vardır. Allah tektir, tek olanı sever. Kim bu 99 ismi ezberlerse cennete girer: Allah, el-Vâhid, es-Samed, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Hâlık, el-Bâri, el-Musavvir, el-Melîk, el-Hakk, es-Selâm, el-Mü'min, el-Müheymin, el-Azîz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, er-Rahmân, er-Rahîm, el-Latîf, el-Habîr, es-Semi', el-Basîr, el-Alîm, el-Azîm, el-Berr, el-Müteâlî, el-Celîl, el-Cemîl, el-Hayy, el-Kayyûm, el-Kadîr, el-Kâhir, el-Alî, el-Hakîm, el-Karîb, el-Mucîb, el-Ganî, el-Vehhâb, el-Vedûd, eş-Şekûr, el-Mâcid, el-Vâcid, el-Vâlî, er-Reşîd, el-Afüvv, el-Gafûr, el-

Halîm, el-Kerîm, et-Tevvâb, er-Rabb, el-Mecîd, el-Velî, eş-Şehîd, el-Mübîn, el-Burhân, er-Raûf, er-Rahîm, el-Mübdî, el-Muîd, el-Bâis, el-Vâris, el-Kavî, eş-Şedîd, ed-Dâr, en-Nâfi', el-Bâkî, el-Vâkî, el-Hafîd, er-Râfi', el-Kâbid, , el-Bâsıt, el-Muiz, el-Müzil, el-Muksıt, er-Rezzâk, Zü'l-Kuvve, el-Metîn, el-Kâim, ed-Dâim, el-Hâfid, el-Vekîl, el-Fâtır, es-Sâmi', el-Mu'tî, el-Muhyî, el-Mümît, el-Mâni', el-Câmi', el-Hâdî, el-Kâfi, el-Ebed, el-Âlîm, es-Sâdik, en-Nûr, el-Münîr, et-Tâmm, el-Kadîm, el-Vitr, el-Ahad, es-Samed. O ki doğmadı, doğurulmadı ve hiçbir şey ona denk değildir."¹⁴³

Kurulun atıfta bulunduğu hadislerden ilki Tirmizî'nin es-Sünen isimli eserinde geçmektedir. Tirmizî rivâyeti "Allah" ismiyle başlayıp "Sabûr" ismiyle sona ermektedir. İslâm dünyasında meşhur olan ve okunması tavsiye edilen de bu rivâyetteki listedir. Müellifin bizzat kendisi hadisin senedinin garîb olduğunu ve hadisi sadece Safvân b. Sâlih'in rivâyetiyle bildiğini ifade etmektedir.¹⁴⁴

Tirmizî'nin kaydettiği isnad zincirinde tenkit edilen isim Velîd b. Müslim'dir. (ö. 194/195/196). Dârekutnî (ö.385) ilgili ravinin irsalleri olduğunu, senedlerdeki zayıf râvileri düşürdüğünü beyan etmiştir.¹⁴⁵ Zehebî (ö.748) onun Şam âlimlerinden biri olduğunu, tedlîs yaptığını bu sebeple de muan'an rivâyetlerine itimat edilmeyeceğini ifade etmiştir.¹⁴⁶ İbn Hacer de onun tedlîs ve tesviye yaptığını ifade etmiştir.¹⁴⁷

Esmâ-i Hüsnâ hakkında atıfta bulunulan hadislerden diğeri de İbn Mâce'nin rivâyetidir. Liste "Allah" ismiyle başlar, "Samed" ismiyle sona erer. İbn Mâce'nin rivâyetinde yer verdiği 22 isim Tirmizî rivâyetinde geçen isimlerden farklıdır. Bu durumda farklı isim listeleri ortaya çıkmaktadır. İsnad zincirinde bulunan Abdülmelik b. Muhammed es-San'ânî (?) tenkit edilmiştir.¹⁴⁸ İbn Hibbân onu *el-Mecrûhîn* isimli

¹⁴³ Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvut, (Dâru'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009) "Duâ", 10.

¹⁴⁴ Tirmizî, "Daavât", 88.

¹⁴⁵ Ebû'l-Hasen Âlî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Kitâbü'd-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, (Medine: Mecelletü'l - Camiati'l- İslamiyye, 1404), 3:139.

¹⁴⁶ Ebû Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1427/2006), 8:5.

¹⁴⁷ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Âlî b. Muhammed el-Askânî, *Takrîbü't-Tehzîb* (Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1406/1986), 584.

¹⁴⁸ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2/118.

eserinde zikretmiş, her soruya cevap veren ve güvenilir râvilerle muhalefet ederek uydurma rivâyetlerde teferrüd ettiğini söylemiştir. İbn Hacer de onun Şam ehlinin zayıf râvilerinden olduğunu belirtmiş ve leyyinü'l-hadis olarak nitelemiştir.¹⁴⁹

Râviler hakkında kullanılan cerh lafızlarından biri tedlîsdir. Tedlîs, bir şeyi gizlemek, üzerini örtmek demektir. İstılahta ise râvinin hadis işitmediği hocasından işitmiş gibi nakletmesini ifade eder.¹⁵⁰ Bahsi geçen bir diğer cerh lafzı ise leyyinü'l-hadistir. Bu kavram hadis rivâyetinde râvinin gevşekliğini göstermektedir. Ta'dîl lafızlarına yakın bir cerh lafzı olduğu belirtilmektedir.¹⁵¹

Allah'ın 99 ismi olduğu ve bunları ihsâ edenlerin cennete gireceğine dair hadisler Buhârî ve Müslim'in eserlerinde de geçmektedir.¹⁵² Ancak sahih olarak kabul edilen bu iki eserde zikredilen rivâyetlerde de, diğer sahih kabul edilen rivâyetlerde¹⁵³ de bu isimler sayılmamıştır. Bu durum hadislerde idrâc ihtimalini gündeme getirmektedir.¹⁵⁴ Nitekim âlimlerden bazıları Kur'ân ve hadislere dayanarak Allah'ın 99 ismine dair çıkarımlarda bulunmuşlardır. İbn Hacer de Ca'fer es-Sâdık (ö. 148) ve Süfyân b. Uyeyne gibi âlimlerin Kur'ân ve hadislerden hareketle Allah'ın 99 ismini ortaya koyma çabalarından bahsetmiş ve ilgili hadisteki idrâc ihtimalinin yüksek olduğuna değinmiştir.¹⁵⁵

Nâsirüddîn el-Elbânî de (ö. 1914) bu hadise “*Za'îfü Süneni't-Tirmizî*” isimli eserinde yer vermiş ve hadisin zayıf olduğuna işaret etmiştir.¹⁵⁶ Şuayb el-Arnâvut (ö. 2016) da hadislerin zayıf olduğu ve bu isimlerin râviler tarafından eklendiği görüşündedir. Kadir Paksoy da Allah'ın 99 isminin sıralandığı rivâyetlerdeki isim farklılıkları, seneddeki râvilerin cerh edilmesi ve bu isimlerin sahih kabul edilen rivâyet

¹⁴⁹ İbn Hacer, *et-Takrîb*, 365.

¹⁵⁰ Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2021), 340.

¹⁵¹ Detaylı bilgi için bkz. Emin Âşıkutlu, “Leyyin” içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 168,169.

¹⁵² Buhârî, “Tevhîd”, 18; Müslim, “Zikir”, 6.

¹⁵³ İbn Mâce, “Dua” 10; Tirmizî, “Daavât”, 87.

¹⁵⁴ İdrâc: Hadisin sened veya metnine, aslında olmayan bir ilavede bulunmak.

¹⁵⁵ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1379), 11:218,219.

¹⁵⁶ Nâsirüddîn el-Elbânî, *Za'îfü Süneni't-Tirmizî* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1411/1991), 456.

ve eserlerde geçmemesi sebebiyle hadisin müdrec olduğu görüşünü taşımakta, bu rivâyetlerin Hz. Peygambere dayanmadığını ifade etmektedir.¹⁵⁷

Bu bilgiler doğrultusunda ilgili hadislerin zayıf olduğu görülmektedir. Allah'ın isimlerinin sıralandığı listeler ise daha çok Kur'ân ve hadislerden çıkarılmıştır. Bununla birlikte Yüce Allah'ın Kur'ân ve hadislerde işaret edilen, bildirilmiş veya bildirilmemiş olan pek çok isim ve sıfatının olduğu da bir gerçektir.

3.1.2. İsm-i A'zâm Hakkında Kullanılan Hadisler

İsm-i A'zâm kavramı, Allah'ın en büyük, en yüce ismi anlamına gelmektedir. Âyetlerde ve hadislerde Allah'ın isim ve sıfatlarına yer verilmiştir. Bununla birlikte Kur'ân'ı Kerîm'de ism-i a'zâm şeklinde bir terkip kullanılmamıştır. Bu husustaki bilgiler daha çok hadislere dayanmaktadır. İlgili hadislerin hiçbirisi sahîhaynda geçmemekle birlikte İbn Mâce'nin *es-Sünen*'i başta olmak üzere bazı eserlerde konuyla alakalı hadislere yer verilmiştir.¹⁵⁸

Bu hadisler ışığında İsm-i A'zam konusunda İslâm âlimleri üç ana görüş etrafında toplanmışlardır. Bunlardan ilki ism-i a'zâmın nesnel gerçekliğinin olmadığı görüşüdür. Taberî (ö. 310), Ebu'l Hasan el-Eş'arî (ö.324), Ebû Bekir el-Bâkılânî (ö.403) bu görüşü paylaşan isimlerdendir.¹⁵⁹ Bu âlimler Allah'ın isim ve sıfatları arasında herhangi bir üstünlüğün olamayacağı, bu mukayesenin hoş olmadığı, buradaki a'zâm lafzının isimlere ve sıfatlara değil zata yani Allah'ın bizzat varlığına delalet ettiği vurgusu üzerinde durmaktadırlar.¹⁶⁰

Beyan edilen ikinci görüşe göre ism-i a'zamın nesnel gerçekliği olmakla birlikte tıpkı Kadir Gecesi ve cuma günü icabet saatinin gizlendiği gibi o da gizlenmiştir, sadece Allah tarafından bilinmektedir.¹⁶¹ Kadir Gecesinin ramazan ayında gizlenerek her gecenin Kadir Gecesi özeninde ihya edilmesinin sağlandığı gibi ism-i a'zam da

¹⁵⁷ Kadir Paksoy, "Allah'ın Doksan Dokuz İsmiyle İlgili Rivâyetin Tahlili", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 11/1 (2011):110.

¹⁵⁸ İbn Mâce, "Dua", 9; Tirmizî, "Daavât", 66;

¹⁵⁹ Bekir Topaloğlu, "İsm-i A'zâm", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12: 75.

¹⁶⁰ Ebü'l Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Hacer el- Askalânî, *Fethu'l Bârî* (Beyrut: Dârü'l Ma'rife, h. 1379), 11/224,225.

¹⁶¹ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Hâvî li'l Fetâvî*(Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1424/2004), 1/473.

gizlenerek Allah'ın bütün esmâ ve sıfatlarının tesbih, tenzih ve ta'zimde kullanılması sağlanmaktadır.¹⁶²

Üçüncü görüşe göre ism-i a'zam insanlar tarafından bilinmektedir. Bu görüşü benimseyenler hangi isimlerin bu başlık altında değerlendirileceği hususunda farklı tevillerde bulunmuşlardır. Örneğin İbn Hacer (ö.852) isimlerle ilgili on dört görüş kaydederken¹⁶³ Süyûtî (ö.911) isimlerle ilgili on sekiz görüş kaydetmiştir.¹⁶⁴

Din İşleri Yüksek Kurulu “İsm-i a'zâm ne demektir?” başlığı altında kavramın literal ve terim anlamına değinmiştir. İslâm âlimlerinin bu hususta Allah'ın isimlerinin fazilet ve üstünlük bakımından eşit olduğu ve hadisleri dikkate alarak bazı isimlerin daha faziletli olduğu şeklinde iki farklı görüşe sahip olduklarını ifade etmiş ardından beş farklı hadis kaynağına atıfta bulunmuştur.¹⁶⁵ Atıf yapılan üç hadis sıhhat yönünden tenkit edilmiştir. Hadisler şöyledir:

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ الْخَلِيلِ بْنِ مَرْة، عَنْ أَزْهَرَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ تَمِيمِ الدَّارِيِّ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: " مَنْ قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، إِلَهًا وَاحِدًا أَحَدًا صَمَدًا، لَمْ يَتَّخِذْ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا، وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفْرًا أَحَدٌ، عَشْرَ مَرَّاتٍ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ أَرْبَعِينَ أَلْفَ أَلْفٍ حَسَنَةٍ " «هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ هَذَا الْوَجْهِ» وَالْخَلِيلُ بْنُ مَرْة لَيْسَ بِالْقَوِيِّ عِنْدَ أَصْحَابِ الْحَدِيثِ " قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ: هُوَ مُنْكَرُ الْحَدِيثِ

Kuteybe > el-Leys > Halil b. Mürre > Ezher b. Abdullah > Temim ed-Dârî > Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Allah’tan başka ilah olamadığına, birliğine, ortağı olmadığına, tek oluşuna, her şeyin kendisine muhtaç olup onun hiçbir şeye muhtaç olmadığına, eş ve çocuk edinmediğine ve hiçbir dengi olmadığına şehadet ederim.” diyen kimseye kırk milyon ecir vardır. Bu hadis gariptir ve sadece bu vecihle biliyoruz. Hadis âlimlerine göre Halil b. Mürre kuvvetli bir râvi olarak görülmemiştir. Muhammed b. İsmail’e göre ise bu râvi münkerü’l-hadistir.”¹⁶⁶

¹⁶² Güven Ağırkaya, “İsm-i A‘zam’ın Varlığı Üzerine Bir İnceleme”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (2022): 233.

¹⁶³ Güven Ağırkaya, “İsm-i A‘zam”, 233.

¹⁶⁴ Süyûtî, *el-Hâvî li’l Fetâvî*, 1/473-476.

¹⁶⁵ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 51-52.

¹⁶⁶ Tirmizî, “Daavât”, 64.

Tercümede yer verildiği gibi hadis için Tirmizî'nin bizzat kendisi senedde ismi geçen Halîl b. Mürre'nin kuvvetli bir râvi olmadığını ve Buhârî'ye göre münkerü'l hadis olduğunu ifade etmiştir. Buhârî, senedde geçen Halîl b. Mürre'nin (ö. 160) Ezher b. Abdullah'tan rivâyette bulunduğunu ve hadisinin sahih olmadığını ifade etmiştir.¹⁶⁷ Mizzî (ö. 742), Halîl b. Mürre için Ebû Hâtim'in (ö. 277) "leyse bi kavî" (güvenilir değil) dediğini nakletmiştir.¹⁶⁸ İbn Hacer de onu "zayıf" olarak nitelemiştir.¹⁶⁹ Ayrıca senedde yer alan Ezher b. Abdullah'ın, Temîm ed-Dârî'den (ö.40) mürsel rivâyetlerde bulunduğu dair bilgiler de mevcuttur.¹⁷⁰

Hadis için İbn Receb (ö.795) zayıf derken¹⁷¹ İbn Hacer de hadisin munkatı' olduğuna işaret etmiştir.¹⁷² el-Elbânî ise Halîl b. Mürre'nin hadis âlimleri nezdinde kuvvetli olmadığını ve bu sebeple hadisin zayıf olduğunu ifade etmiştir.¹⁷³ Şuayb el-Arnâvut da Halîl b. Mürre sebebiyle hadisin zayıf olduğunu söylemiştir.¹⁷⁴

Aynı babda bulunan bir diğer hadis ise Ebû Hüreyre'den nakledilmektedir:

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبُدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عُبيدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرِو الرَّقِئِيِّ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أَنَيْسَةَ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ غَنْمٍ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " مَنْ قَالَ فِي دُبُرِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَهُوَ ثَانٍ رَجُلَيْهِ قَبْلَ أَنْ يَتَكَلَّمَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ عَشْرَ مَرَّاتٍ، كُتِبَتْ لَهُ عَشْرُ حَسَنَاتٍ، وَمُجِيَ عَنْهُ عَشْرُ سَيِّئَاتٍ، وَرُفِعَ لَهُ عَشْرُ دَرَجَاتٍ، وَكَانَ يَوْمَهُ ذَلِكَ كُلُّهُ فِي جِرِّ مِنْ كُلِّ مَكْرُوهٍ، وَحُرْسٍ مِنَ الشَّيْطَانِ، وَلَمْ يَنْبَغِ لِدُنْبٍ أَنْ يُدْرِكَهُ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ إِلَّا الشِّرْكُ بِاللَّهِ " هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ

İshâk b. Mansûr > Ali b. Ma'bed > Ubeydullah b. Amr er-Rakî > Zeyd b. Ebû Eneyse > Şehr b. Havşeb > Abdurrahmân b. Ğanem > Ebû Zerr > Rasûlullah (s.a.v)

¹⁶⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el- Cu'fî el- Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, (Haydarabat: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, h. 1431), 1/458.

¹⁶⁸ Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1431), 8/344.

¹⁶⁹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 196.

¹⁷⁰ Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/327; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil* 2/312.

¹⁷¹ Ebû'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dîmaşkî, *Câmiu'l-Ulûm* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1417/1997), 2:315.

¹⁷² Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Hacer el- Askalânî, *el-Metâlibü'l-Âliye*, (Riyad: Dâru'l Âsime, 1419/1998), 4/254.

¹⁷³ Nasûriddîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'z-Za'îfe* (Riyad: Dâru'l-Marife, 1412/1992), 8:109.

¹⁷⁴ İbn Receb, *Câmi'u'l-Ulûm*, 2/315.

şöyle buyurmuştur: “Sabah namazından sonra diz çökerek hiçbir şey konuşmadan on kere “Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur, o tektir, ortağı yoktur. Mülk onundur, hamd sadece ona mahsustur. Yaşatan da odur, öldüren de. Onun her şeye gücü yeter.” diyen kimseden on günahı silinir, on sevap yazılır ve on derece yükseltilir. O günün bütün kötülüklerinden muhafaza edilir, şeytandan korunur. O gün Allah’a şirk koşmadıkça hiçbir günah ona erişmez.”¹⁷⁵

Kurulun atıfta bulunduğu bu iki hadis, içerisinde ism-i a’zâm ibaresini içermemektedir ancak Allah’ın isimleri ve isimlerine işaret eden fiiller hadiste yer almaktadır. Senedde geçen Şehr b. Havşeb (ö. 100/112) yer yer eleştirilere tâbi tutulmuştur. İbn Sa’d (ö. 230) ismi geçen râvinin zayıf olduğuna değinmiş,¹⁷⁶ İbn Hibbân onu *el-Mecrûhîn* isimli eserinde zikretmiş ve Yahya b. Saîd el-Kattân’ın (ö. 198) ondan hadis alınmayacağına dair görüşüne atıfta bulunmuştur.¹⁷⁷ Zehebî, İbn Maîn’in onu tevsik ettiğine ancak Nesâî’nin (ö. 303) ise kuvvetli bir râvi olarak görmediğine yer vermiştir.¹⁷⁸ İbn Hacer sadûk olduğuna ancak irsal ve vehimlerinin de çokluğuna işaret etmiştir.¹⁷⁹ Bununla birlikte Şehr b. Havşeb’in zikredildiği bazı hadisler incelendiğinde hadislerin sıhhatini belirten Şuayb el Arnavut, Âdil Mürşid,¹⁸⁰ Beşşar Avvâd Ma’rûf¹⁸¹, gibi muhakkiklerin ilgili râvinin zayıflığı sebebiyle isnatları kuvvetli görmediği tespit edilmiştir.

İbn Recep babdaki her iki hadisin de zayıf olduğunu ifade etmiştir.¹⁸² el-Elbanî de hadislerin zayıf olduğu kanaatindedir.¹⁸³

Kurul, aynı konu hakkında, aynı kaynaktan başka bir hadise daha atıfta bulunmuştur. Hadisin sahâbe râvisi Muâz b. Cebel’dir (ö. 17):

¹⁷⁵ Tirmizî, “Daavât”, 64.

¹⁷⁶ Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa’d b. Menî’ el-Kâtib el-Hâşimî, *Tabâkâtü’l-Kübrâ*, (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1410/1990), 7/312.

¹⁷⁷ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *el-Mecrûhîn*, (Halep: Dârü’l-Vaî, h. 1397), 1/362.

¹⁷⁸ Ebû Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *el-Muğnî fî’l-Duafâ*, thk. Doktor Nureddin İtr, 1/301.

¹⁷⁹ İbn Hacer, *et-Takrîb*, 269.

¹⁸⁰ İbn Mâce, “Cenâiz”, 51; İbn Mâce, “Sünne”, 9.

¹⁸¹ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed b. Abdilberr, *et-Temhîd*, (Londra, Müessesetü’l Furkân, 1439/2017), 3/157.

¹⁸² İbn Recep, *Câmi’u’l-’Ulûm*, 2/315.

¹⁸³ el-Elbânî, *Za’îfü Süneni’t-Tirmizî*, 451.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غَيْلَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ الْجَرِيرِيِّ، عَنْ أَبِي الْوَرْدِ، عَنْ اللَّجْلَاجِ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، قَالَ: سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا يَدْعُو يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ تَمَامَ النِّعْمَةِ، فَقَالَ: «أَيُّ شَيْءٍ تَمَامُ النِّعْمَةِ؟» قَالَ: دَعْوَةٌ دَعَوْتُ بِهَا أَرْجُو بِهَا الْخَيْرَ. قَالَ: «فَإِنَّ مِنْ تَمَامِ النِّعْمَةِ دُخُولَ الْجَنَّةِ وَالْفُورَ مِنَ النَّارِ»، وَسَمِعَ رَجُلًا وَهُوَ يَقُولُ: يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ، فَقَالَ: «اسْتَجِيبْ لَكَ فَسَلْ»، وَسَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا وَهُوَ يَقُولُ: " اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الصَّبْرَ، فَقَالَ: «سَأَلْتَ اللَّهَ الْبَلَاءَ فَسَلَّهُ الْعَافِيَةَ». حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ الْجَرِيرِيِّ، بِهَذَا الْإِسْنَادِ نَحْوَهُ. هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ

Muhammed b. Ğaylân > Veki' > Süfyân > Cüreyrî > Ebû'l Vird > Cellâc > Muâz b. Cebel şöyle nakletmiştir: Rasûlullah (s.a.v) bir adamı "Ey Allah'ım senden nimetin tamamını isterim" diye dua ederken işitti. Bunun üzerine adama "Nimetin tamamı nedir" diye sordu. Adam, "Kendisiyle hayır bulmayı umarak ettiğim duadır" cevabını verdi. Rasûlullah (s.a.v) "Nimetin tamamı, cehennemden kurtuluş ve cennete girmektir." buyurdu. Yine bir adamı ise "Ey Celâl ve İkrâm sahibi" diye duaya başlarken duydu ve adama "Dua kapıları sana açıldı, iste." dedi. Adam, "Allah'ım senden sabır istiyorum" deyince Allah rasûlü "Sen Allah'tan bela, imtihan istemiş oldun, bunun yerine âfiyet iste." buyurdular. Ahmed b. Menî' > İsmail b. İbrahim > Cüreyrî kanalıyla bu isnada benzer bir rivâyet daha gelmiştir. Hadis hasendir.¹⁸⁴

Tirmizî hadis için hasen demiştir. el-Elbânî ise *Silsiletü'l Ehâdisi 'z-Za'îfe* isimli eserinde hadisin Ebû'l Vird (ö. ?) sebebiyle zayıf olduğuna işaret etmiş ve onu tevsik eden kimsenin bulunmadığını, sadece İbn Hacer'in makbul olarak değerlendirdiğine, bunun ise hadislerinin mütâbaat yoluyla alınabileceğine işaret olduğunu vurgulamıştır.¹⁸⁵

Tabâkât kitapları incelendiğinde kendisi hakkında fazla bilgi bulunmadığı, cerh ve ta'dîl yönünden değerlendirmelerin de oldukça az olduğu görülmektedir. İbn Sa'd onun hadislerinin azlığı ile bilindiğini ifade etmektedir.¹⁸⁶ Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241) Müsned'inde de yer verilen bu hadis için, eserin muhakkikleri dipnotta hasen vurgusunda

¹⁸⁴ Tirmizî, "Daavât", 100.

¹⁸⁵ el-Elbânî, *Silsiletü'l Ehâdisi 'z-Za'îfe*, 10/25.

¹⁸⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9/225.

bulunmuşlardır.¹⁸⁷ Bezzâr (ö. 292) bu hadisin Muaz b. Cebel'den sadece bu tarikle geldiğini ifade etmektedir.¹⁸⁸ Râvi hakkında daha fazla bilgiye ulaşılamamıştır.

Din İşleri Yüksek Kurulu İsm-i A'zâm başlığı altında dört farklı kaynağa atıfta bulunmuştur. Bu atıflardan beşi sıhhat yönünden eleştirilmezken üçü yer yer eleştirilere tâbi tutulmuştur. Bu eleştirilere ve eleştirinin odağındaki râviye detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Bu konu içerisinde çalışmada yer verilen ilk hadis bizzat hadisin geçtiği kaynağın müellifi tarafından zayıf görülmüştür. Bunun yanı sıra birçok hadis âlimi ve münekkidin yorumları da ilgili hadisin zayıf olduğunu ortaya koymaktadır.

Konu başlığı altında zikredilen ikinci hadis ise Şehr b. Havşeb isimli râvi sebebiyle zayıf görülmüştür. Râvi için ekser denilecek bir kesim cerh ifadeleri kullanmış, ilgili râvinin varlığı sebep gösterilerek birçok farklı hadis zayıf kabul edilmiştir. Bu bilgiler ve muhakkiklerin görüşleri bu hadiste zafiyet olduğunu göstermektedir.

Zikredilen son hadisin sıhhati yönünde görüş ayrılığı olduğu dikkat çekmektedir. Hadisin zayıf olarak görülmesinin sebebi senedde geçen Ebu'l Vird isimli râvidir. Râvi hakkında tabâkât kitaplarında detaylı bilgiye ulaşılamamıştır. Bu durumda râvi için bir cehalet söz konusu olmaktadır. Kanaatimizce el- Elbânî'nin hadisin zayıf olduğu yönündeki değerlendirmesi itikâdî bir meselede, ihtilafın bulunduğu bir alanda ihtiyatlı davranmak içindir; hasen olduğu yönünde görüş bildirenler ise râvi hakkında cerh lafzı bulunmamasından destek almış olabilir.

Yavuz Köktaş da ism-i a'zam hakkında zikredilen rivâyetleri incelemiş ve bu isimlerin bilinemeyeceği yönünde kanaat belirtmiştir.¹⁸⁹ Bu çıkarımlardan alınan destekle itikâdî bir konuda garîb ve râvisi hakkında detaylı bir bilgi bulunmayan hadisin delil olarak kullanılmamasının daha doğru olduğu söylenilebilir.

3.1.3. Çocuklara İsim Koyma Hakkında Zikredilen Hadis

Varlıkların sembolü olan adların ilk olarak Allah tarafından Hz. Âdem'e öğretildiği bilinmektedir.¹⁹⁰ Arapçada tesmiye olarak ifade edilen ad koyma, anne

¹⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36: 379 (22056).

¹⁸⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdülhâlik el-Bezzâr, *el-Müsned*, (Medine: Mektebetü'l Ulûm ve'l Hikem, ts.), 7:82 (2635).

¹⁸⁹ Yavuz Köktaş, *Tüm Yönleriyle Akaid Hadisleri*, 54.

¹⁹⁰ M. Özgü Aras, "Ad Koyma", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1:332.

babanın en önemli görevlerinden biridir. Kur’ân-ı Kerîm’de bu manada bir ad koymaya Âl-i İmrân suresinde değinilmiştir: “Onu doğurduğunda şöyle dedi: Rabbim! -Onu kız doğurdum. Oysa Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilmektedir.- Erkek, kız gibi değildir. Ben ona Meryem adını verdim. Onu ve soyunu kovulmuş şeytana karşı senin korumana bırakıyorum.”¹⁹¹ Hanne kadın kızına kendi dillerinde âbid, ibadete düşkün anlamlarına gelen Meryem ismini vermiştir.

Verilen ismin, insan üzerinde tesirinin olduğu düşünülmektedir. Bir kişi hayatı boyunca daima ismiyle tanınır, çağrılır ve ona her seslenildiğinde isminin anlamı da kişiye telkin edilmiş olur. Bu sebepten olacak ki Hz. Peygamber (s.a.v) de yaşadığı dönemde bazı çirkin isimleri değiştirmiştir. Manası sertlik, kabalık olup adı Hazn olan bir zata; yumuşak manasına gelen Sehl ismini tavsiye etmiştir. Ona bu ismi verenin babası olduğunu söyleyerek Sehl ismini reddeden zatın ailesinde, bu sertlik ve kabalığın sürüp gittiği de rivâyette zikredilmektedir.¹⁹² Başka bir örnekteyse Hz. Peygamber kusursuz, günahsız manalarına gelen ve insanın tabiatıyla örtüşmeyen Berre ismini, Zeynep olarak değiştirmiştir.¹⁹³ Bu ve buna benzer örnekler Hz. Peygamber’in isim koyma konusundaki hassasiyetini gözler önüne sermektedir.

Din İşleri Yüksek Kurulu, “Çocuklara Allah’ın isimleri verilebilir mi?” şeklinde beyan edilen bir soruyu incelemiş ve Allah’a has isimlerin aynı lafızla çocuklara verilmemesi gerektiğini, bu isimler verilse bile “Abdullah”, “Abdurrahim” isimlerinde olduğu gibi başına “kul” anlamına gelen “abd” kelimesinin eklenmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁹⁴ Kerîm, Latîf, Raûf gibi Allah’ın dışında kulların da vasıflandırıldığı, Allah’a has olmayan isimlerinse çocuklara verilebileceğine değinmiştir. İlgili fetvaya yer verirken isim koymanın önemine işaret etmek maksadıyla bir hadise atıfta bulunmuştur. Hadis şöyledir:

¹⁹¹ (Kur’ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân, 3/36).

¹⁹² Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el- Cu’fi el- Buhârî, *el- Câmiu’s- Sahîh*, (Şam: Dâr-ü İbn Kesîr- Dârü’l-Yemâme, 1414/1993), “Edeb”, 107.

¹⁹³ Buhârî, “Edeb”, 108.

¹⁹⁴ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 53.

حَدَّثَنَا عمرو بن عون، أخبرنا وَحْدَتْنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي زَكْرِيَّا عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-: "إِنَّكُمْ تُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَسْمَائِكُمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِكُمْ، فَاحْسِنُوا أَسْمَاءَكُمْ"

*Amr b. Avn > Müsedded > Hüseyim > Dâvud b. Amr > Abdullah b. Ebû Zekerîya > Ebû'd-Derdâ > Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: Sizler kıyamet günü isimlerinizle çağrılacaksınız bu sebeple çocuklarınıza güzel isimler koyunuz.*¹⁹⁵

Din İşleri Yüksek Kurulu, halk arasında da yaygın olarak bilinen bir hadise atıfta bulunmuştur. Hadis, Ebû Dâvud'un *es-Sünen* isimli eserinde geçmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla hadis sadece Abdullah b. Ebû Zekerîya'nın Ebû'd-Derdâ'dan nakli ile gelmiştir. Eserin muhakkikleri, hadisin tüm ricalinin "sika" yani güvenilir olduğunu ancak Abdullah b. Ebû Zekerîya'nın (ö.117) Ebû'd-Derdâ'yı görmediğini ifade etmişlerdir.¹⁹⁶ Ebû'd-Derdâ'dan yapılan nakillerin ise mürsel olduğu ifade edilmektedir. İbn Ebî Hatim de Abdullah b. Ebû Zekerîya'nın Ebû'd-Derdâ'dan nakilde bulunduğuna ve bu rivâyetlerin mürsel olduğuna değinmiştir.¹⁹⁷ İrsal dışında kendisi için ağır bir cerh lafzına rastlanmamıştır. el-Elbânî hadisin irsal sebebiyle zayıf olduğuna değinmiştir.¹⁹⁸ Hadis müntehasındaki aynı râvilerle Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned isimli eserinde de geçmektedir. Eserin muhakkikleri olan Şuayb el-Arnâvut, Adil Mürşid vd. de hadisin inkitâ sebebiyle zayıf olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁹⁹

İlgili hadis daha çok mürsel veya munkatı' olması sebebiyle eleştirilmiştir. Mürsel, senedinde herhangi bir râvisinin zikredilmediği hadis anlamında kullanılmakla beraber daha çok sahâbe râvisi düşürülmüş hadisi ifade etmektedir.²⁰⁰ Hakikatte kendisinden duymamış olduğu sahâbîyi zikrederek nakledilen hadis için de bu kavram kullanılmaktadır.²⁰¹ Münkati' ise senedin herhangi bir kısmında bir râvisi düşmüş hadis

¹⁹⁵ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *es-Sünen* (Beyrut: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye: 1430/2009), "Edep", 68.

¹⁹⁶ Ebû Dâvûd, "Edep", 68.

¹⁹⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 5:62.

¹⁹⁸ el-Elbânî, *Silsiletü'l Ehâdîsi 'z-Za'îfe*, 11/810.

¹⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36:23 (21293).

²⁰⁰ Çakan, *Hadis Usûlü*, 115.

²⁰¹ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 112.

olarak tanımlanmaktadır.²⁰² Mürsel, Münkâtı' gibi kavramlar ilk dönemlerde çeşitli anlamlara gelecek şekilde kullanılırken birbirlerinin yerine de sıkça kullanılmıştır. Sahâbe mürseli genel olarak kabul görülmekle beraber sahâbe dışındaki mürsel hadisler için temelde üç yaklaşım ortaya konmuştur. Bunlardan ilki mürsel hadisin delil olarak kullanılabileceğidir. Mu'tezile'nin, Mâlikî ve Hanefî ulemasının ekseri bu görüş etrafında toplanmaktadır ve bu grup genellikle fakihlerden oluşmaktadır. İkinci yaklaşım ise bu hadislerin delil olarak kullanılamayacağı yönündedir. Abdullah b. Abbâs (ö. 68), Said b. el-Müseyyeb (ö. 94), İbn Maîn, Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve diğer pek çok hadis âlimi bu görüş etrafında toplanmışlar, mürsel hadisi zayıf hadis kategorisinde değerlendirmişlerdir. Bir diğer görüş ise mürsel hadisin bazı şartlarda delil olabileceği yönündedir. Bu görüşü benimseyenler sahâbe mürseli, tâbiûn mürseli, etbâu't-tâbiûn mürseli, sika râvinin mürseli vb, hadisleri delil olarak kabul etme meyillindedirler ki bu grubun da çoğunluğunu fakihler oluşturmaktadır.²⁰³

Gerek mürsel hadis gerek munkatı' hadis, hadis uleması tarafından zayıf kabul edilen hadis çeşitlerindendir. Bununla beraber fakihler mürsel hadisi bazı şartlarda delil olarak kullanmışlardır. Bu iki farklı yaklaşımın temel sebebini, muhaddislerin senedinde inkıtâ olan her hadisi zayıf kabul ederek metotlarındaki sağlamlığı ortaya koymaları, fakihlerin ise hüküm çıkarmada etraflı değerlendirme yapmalarının bir sonucu olarak hadis metninin muhtevasıyla beraber birçok karineyi de dikkate almaları oluşturmaktadır.²⁰⁴

Zikredilen bu bilgilerden ve hadis ilminde temayüz etmiş muhakkiklerin ve rical âlimlerinin görüşlerinden alınan destekle, hadis ilmi açısından ilgili hadisin sıhhatinin kuvvetli olmadığı görülmektedir.

²⁰² Çakan, *Hadis Usûlü*, 116.

²⁰³ Mürsel hadisin delil oluşu hakkında detaylı bilgi için bkz. Selahattin Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010). 96-168.

²⁰⁴ Polat, *Mürsel Hadisler*, 168.

3.1.4. “Allah’ın Evi” Kavramı Hakkında Zikredilen Hadis

“Allah’ın evi” terkininin Arapça karşılığı “Beytullah” kelimesidir. Beyt, ev, mesken, oturulacak yer manalarına gelmekle beraber tasavvufta ilâhî hakikat ve sırların tecelli ettiği yer olan kalp manasında da kullanılmaktadır.²⁰⁵

Kelime, Kur’ân’ı Kerîm’de gerek tekil haldeki gerekse de çoğul haldeki kullanımların bir kısmında mesken, ev, yuva, barınak gibi manalarda kullanılmıştır. Bir âyette Allah (c.c) şöyle buyurmaktadır: “Ve Rabbin bal arasına “Dağlardan, ağaçlardan, insanların kurduğu kovanlardan kendine yuvalar edin.” diye ilham etti.”²⁰⁶ Bu âyette büyükelimesi yuvalar manasında kullanılmıştır. Başka bir âyette Hz. Peygamber’e inanmayan bir kesimin bahanelerinden şöyle bahsedilir: “Altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın...”²⁰⁷ Bu âyette de beyt kelimesi yaşanan ev manasında kullanılmıştır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Kelime birçok yerde ise Kâbe-i muazzama için kullanılmıştır: “Safa ve Merve Allah’ın nişanelerindendir. Hac veya umre maksadıyla beyti (Kâbe) ziyaret eden kimsenin buraları tavaf etmesinde hiçbir günah yoktur...”²⁰⁸ âyeti buna bir örnektir. Allah Teâla başka bir âyette ise Kâbe için doğrudan “evim” ifadesini kullanmaktadır: “İbrâhîm’i Beytullah’ın bulunduğu yere yerleştirdiğimizde şöyle demiştik: Bana hiçbir şeyi ortak koşma, tavaf edenler, kıyamda duranlar, rûkûya ve secdeye varanlar için evimi tertemiz tut.”²⁰⁹ Kâbe’ye Allah’ın evi denilmesinin sebebi mabet olarak yapılmış, Allah’ın adının anıldığı ilk bina olmasıdır. Nitekim yüce Allah “İnsanlar için yapılmış ilk ev, âlemlere bir hidâyet ve bereket kaynağı olan Mekke’deki evdir.” buyurmuştur.²¹⁰ Tefsirlerde “insanlar için yapılan ilk ev” ifadesinin, Allah’a ibadet için yapılan ilk ev manasında yorumlandığı görülmektedir.²¹¹

Din İşleri Yüksek Kurulu “Camiler için kullanılan Allah’ın evleri ifadesi Allah’a bir mekân isnat etme anlamı taşır mı?” şeklindeki bir soruyu incelemiştir. “Allah’ın evi”

²⁰⁵ İrfan Gündüz, “Beyt” içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992) 6:86.

²⁰⁶ (Kur’ân’ı Kerîm, Nahl, 16/68).

²⁰⁷ (Kur’ân’ı Kerîm, İsrâ, 17/93).

²⁰⁸ (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara, 2/158).

²⁰⁹ (Kur’ân-ı Kerîm, Hac, 22/26).

²¹⁰ (Kur’ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân, 3/96).

²¹¹ Ebü'l-Berekât Hâfızuddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, (Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyîb, 1419/1998), 1:97.

ifadesinin aslen Kâbe için kullanıldığına değinmiş bunun sebebinin ise putperestliğin yıkılıp yerine tevhid inancının yerleşmesi için gönderilmiş olan Hanif dininin sembolü ve tüm Müslümanların ibadet ettiği, Allah'ı andığı, namazlarında topluca yöneldikleri yer olmasına bağlamıştır. Bu ifadenin Allah'a isnat edilen bir mekânı değil, ona ibadet edilen yeri beyan ettiğini vurgulamıştır.²¹² Allah'ın topluca anıldığı, namazların kılındığı ve daha başka ibadetlerin de yapıldığı mekânlar olan camiler ve mescitler için de bu terkinin kullanılabileceğine değinmiş ve konuyla alakalı bir hadise atıfta bulunmuştur:

حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ حَمْدَانَ الْأَصْبَهَانِيُّ، ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي يَعْقُوبَ الْكِرْمَانِيُّ، ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ الْمُفَرِّئِ، ثنا الْمَسْعُودِيُّ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ بُيُوتَ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ الْمَسَاجِدُ، وَإِنَّ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يُكْرَمَ مَنْ زَارَهُ فِيهَا.

*Abbâs b. Hamdân el-Esbehânî > Abdullah b. Ebû Ya'kûb el-Kirmânî > Abdullah b. Yezîd el-Mukrî' > Mes'ûdî > Ebû İshâk > Amr b. Meymûn > Abdullah > Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: Allah'ın yeryüzündeki evleri mescitlerdir. Mescitleri ziyaret edene Allah ikramda bulunur.*²¹³

Hadis Taberânî'nin (ö. 360) *el-Mu'cemü'l- Kebîr* isimli eserinde geçmektedir. Hadisin sahâbe râvisi Abdullah b. Mes'ûd'dur (ö. 32). Hadiste eleştirilen râvilerden biri senedde Mesûdî olarak zikredilen Abdurrahman b. Abdullah'tır (ö. 160). İbn Sa'd (ö. 230) onun güvenilir bir kimse olup hadislerinin çokluğuna işaret etmiş ancak ömrünün sonlarına doğru kendisinde ihtilâtın vaki olduğuna değinmiştir.²¹⁴ İbn Hacer de ilgili râviyi sadûk olarak nitelerken ölümünden önce kendisinde ortaya çıkan ihtilattan söz etmiştir.²¹⁵

Senedde eleştirilen ve zayıf kabul edilen bir başka râviyse Abdullah b. Ebû Ya'kûb el Kirmânî'dir (ö. ?). Zehebî eserinin bir yerinde râviyi zayıf olarak nitelerken

²¹² Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 55.

²¹³ Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l- Kebîr*, (Riyad: Dârü's-Sümayî, 1415/1994), 10:161 (Hadis No: 10324).

²¹⁴ Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, (Beyrut: Dârü'l Kütübi'l İlmiyye, 1410/1990), 6:346.

²¹⁵ İbn Hacer, *et-Takrib*, 344.

başka bir yerde ise vâh (kuvvetli değil) diye nitelemiştir. Heysemî (ö.807) de adı geçen râvinin zayıf olduğunu ifade etmiştir.²¹⁶

İbn Hacer bu konuda hocası Heysemî ile aynı görüşü paylaşarak hadisin Abdullah b. Ebû Ya‘kûb el Kirmânî sebebiyle zayıf olduğunu belirtmiştir.²¹⁷ el-Elbânî de hadisin gerek ihtilat gerekse de zayıf kabul edilen Abdullah b. Ebû Ya‘kûb el Kirmânî sebebiyle zayıf olduğuna hükmetmiştir.²¹⁸

“Allah’ın evleri” terkibi sıkça kullanılan bir tabir olmakla beraber Kur’ân-ı Kerîm’de Beytullah yani Kâbe-i muazzama için kullanılmıştır. Bu kavramın akla getirdiği ilk düşünce kişinin bu ifadeyle –hâşâ- Allah’a mekân isnat etmiş olma ihtimalidir. Ancak bilindiği gibi Kur’ân-ı Kerîm’de mecazlar sıklıkla kullanılmaktadır hatta bu alana mahsus bir ilim dalı da bulunmaktadır. Misal olarak Nahl sûresi 125. âyette şöyle buyrulmaktadır: “Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et...” Bu âyette “Rabbin yolu” ifadesinin fiziki bir yol olmadığı malumdur. Beytullah kavramı da bu mecazlı ifadelerden biridir. Zira Allah Teâlâ hazretleri bizzat kendisi Kâbe için “evim” ifadesini kullanmıştır. Müfessirler bu durumu Kâbe’nin tüm Müslümanların namazlarında yöneldiği, akın akın dünyanın dört bir yanından mü’minin Allah’a ibadet maksadıyla burayı ziyaret ettiği ve daim Allah’ın adının anıldığı bir mekân ve hatta ilk mekân olmasıyla açıklamaktadırlar.

Camiler ve mescitler ise Allah’ın adının anıldığı, Allah’a toplu bir şekilde ibadetin yapıldığı şubeler hükmündedir. Âyette Kâbe için bizzat alemlerin Rabbi’nin “evim” demesi nasıl bir mekan isnat etmiyorsa, Allah’ın adının anıldığı şubeler hükmünde olan cami ve mescitler için de bu terkibi kullanmak ona bir mekan isnat etme anlamı taşımaz, mecaz ifade eder. Bir hadîs-i şerifte Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: “Bir kimse evinde güzelce temizlendikten sonra Allah’ın farzlarından birini yerine getirmek için Allah’ın evlerinden birine giderse attığı her adımdan biri bir günahını

²¹⁶ Ebû’l-Hasen Nûreddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid*, (Kahire: Mektebetü’l Kutsî, 1414/1994), 2:22.

²¹⁷ İbn Hacer, *el-Metâlibü’l-Âliye*, 3:466.

²¹⁸ Nasûriddîn el-Elbânî, *Silsiletü’l Ehâdisi’s-Sahîha*, (Riyad: Mektebetü’l Maârif, 1415/1995), 3:158.

silerken diğer adımı da bir derece yükseltir.”²¹⁹ Bu hadisteki ifade de aynı şekilde mecazî bir anlatım içermektedir.

Din İşleri Yüksek Kurulunun bu konuyla alakalı atıfta bulunduğu hadis ise Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l- Kebîr* isimli eserinde geçmektedir. Hadis mana itibariyle doğru bilgiye muhalif olmasa da sened itibariyle eleştiriye tâbi tutulmuş ve zayıf kabul edilmiştir.

3.1.5. Peygamberlerin Sayısı Hakkında Zikredilen Hadis

Peygamber kelimesi Farsça bir kelime olup haber getiren manasına gelmektedir.²²⁰ Türkçemizde de bu şekilde kullanılagelmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de peygamber kelimesinin nebî, resul ve mürsel gibi kelimelerle ifade edildiği görülmektedir. Bu kelimelerin yer yer farklı tanımları yapılsa da genel itibariyle aynı anlama gelecek şekilde, elçi, haber getiren, peygamber manalarında kullanılmıştır.

İnsan, aklını kullanarak iyi ve kötüyü belli bir ölçüde kavrayabilir. Masum bir canlıya sebepsiz yere zarar vermenin kötü bir davranış olduğu kişinin aklıyla kavrayabileceği bir durumdur. Ancak erkek veya kadın bir kimsenin, kendine lazım olan tesettür sınırını bilmesi, salt akılla neticelendirilecek bir husus değildir. Bu ve benzeri örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu noktada aklın, dinin hükümlerini bilmekten ziyade kavrayıp uygulamakta etkin olduğu söylenebilir. Allah'ın emir ve yasaklarının insanlara ulaştırılması ve yaşanabilir bir zemine yerleştirilmesi için peygamberlere ihtiyaç vardır.

Allah Teâlâ (c.c) bir âyette “İnsanlar tek ümmetti. Sonra Allah müjdelemek ve uyarmak için peygamberler gönderdi...” buyurmuştur. Başka bir âyette ise “İnsanların Allah'a karşı öne sürecek delilleri, bahaneleri olmasın diye müjdeleyici ve uyarıcı peygamberler gönderdik...” buyurulmuştur. Bu âyetler peygamberlerin gönderiliş amacını ortaya koymaktadır. Hesap gününde insan “Dini nasıl yaşayacağımı göstermedin ki” demesin diye dini en güzel bir şekilde temsil eden peygamberler gönderildi. Kur'ân-ı Kerîm'den destekle belirtilen tebliğ, tebyin, tebşir gibi peygamberlerin görevleri de bu durumu teyit etmektedir.

²¹⁹ Müslim, “Mesacid”, 282.

²²⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34: 257.

İlk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem (a.s) ve peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed (s.a.v) arasında nice peygamberler gönderilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ'nın "Biz bir resul, bir peygamber göndermedikçe azap etmeyiz" buyurması buna işaret etmektedir.²²¹ Tüm peygamberler Allah'ın lütfunun bir sonucudur.

Din İşleri Yüksek Kurulu, "Her topluluğa peygamber gönderilmiş midir ve peygamberlerin sayısı kaçtır?" şeklindeki bir soruyu incelemiştir. Konuyla ilgili âyetlere atıfta bulunarak bütün kavim ve topluluklara peygamber gönderildiğini, bunlardan sadece 25 tanesinin isminin Kur'ân-ı Kerîm'de zikredildiğini ifade etmiştir. Ardından hadislerde peygamberlerin sayısının 124.000 olduğunun haber verilmesinden hareketle, her kavme peygamber gönderildiğini ifade etmiştir.²²² Atıfta bulunulan hadis şöyledir:

حَدَّثَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ، حَدَّثَنَا مُعَانُ بْنُ رِفَاعَةَ، حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ الْقَاسِمِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمَسْجِدِ جَالِسًا وَكَانُوا يَظُنُّونَ أَنَّهُ يَنْزِلُ عَلَيْهِ، فَأَقْصَرُوا عَنْهُ حَتَّى جَاءَ أَبُو ذَرٍّ فَأَقْحَمَ فَاتَى فَجَلَسَ إِلَيْهِ، فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: "يَا أَبَا ذَرٍّ هَلْ صَلَّيْتَ الْيَوْمَ؟" قَالَ: لَا. قَالَ: "فَمُ فَصَلِّ". فَلَمَّا صَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ الضُّحَى أَقْبَلَ عَلَيْهِ فَقَالَ: "يَا أَبَا ذَرٍّ تَعَوَّذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّ شَيَاطِينِ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ". قَالَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ: وَهَلْ لِلْإِنْسِ شَيَاطِينٌ؟ قَالَ: "نَعَمْ شَيَاطِينُ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوجِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا". ثُمَّ قَالَ: "يَا أَبَا ذَرٍّ أَلَا أَعْلَمُكَ كَلِمَةً مِنْ كُنْزِ الْجَنَّةِ؟" قَالَ: بَلَى. جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ قَالَ: "قُلْ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ". قَالَ: فَقُلْتُ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ. قَالَ: ثُمَّ سَكَتَ عَنِّي، فَاسْتَبْطَأْتُ كَلَامَهُ قَالَ: قُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّا كُنَّا أَهْلَ جَاهِلِيَّةٍ وَعِبَادَةِ أَوْثَانٍ فَبَعَثَكَ اللَّهُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ أَرَأَيْتَ الصَّلَاةَ مَاذَا هِيَ؟ قَالَ: "خَيْرٌ مَوْضُوعٍ مَنْ شَاءَ اسْتَقَلَّ وَمَنْ شَاءَ اسْتَكْنَرَ". قَالَ: قُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، أَرَأَيْتَ الصِّيَامَ مَاذَا هُوَ؟ قَالَ: "قَرَضٌ مُجْزِي". قَالَ: قُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، أَرَأَيْتَ الصَّدَقَةَ مَاذَا هِيَ؟ قَالَ: "أَضْعَافُ مُضَاعَفَةٍ وَعِنْدَ اللَّهِ الْمَزِيدُ". قَالَ: قُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، فَأَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: "سِرٌّ إِلَى فَقِيرٍ وَجُهْدٌ مِنْ مِقْلٍ". قَالَ: قُلْتُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ، أَيُّمَا أَنْزَلَ عَلَيْكَ أَعْظَمُ قَالَ: " {اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ} [البقرة: 255] آيَةُ الْكُرْسِيِّ". قَالَ: قُلْتُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ، أَيُّ الشُّهُدَاءِ أَفْضَلُ؟ قَالَ:

²²¹ (Kurân-ı Kerîm, İsrâ, 17/15).

²²² Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 59-60.

" مَنْ سَفِكَ دَمُهُ وَعُقِرَ جَوَادُهُ " . قَالَ: قُلْتُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ: فَأَيُّ الرِّقَابِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: " أَغْلَاهَا تَمَنَّا وَأَنْفَسَهَا عِنْدَ أَهْلِهَا " . قَالَ: قُلْتُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ، فَأَيُّ الْأَنْبِيَاءِ كَانَ أَوَّلَ؟ قَالَ: " آدَمَ " . قَالَ: قُلْتُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ: أَوَّ نَبِيٍّ كَانَ آدَمَ قَالَ: " نَعَمْ. نَبِيٌّ مَكَلَّمَ خَلَقَهُ اللَّهُ بِيَدِهِ، ثُمَّ نَفَخَ فِيهِ رُوحَهُ، ثُمَّ قَالَ لَهُ: يَا آدَمُ قُبُلًا " . قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَمْ وَفَى عِدَّةُ الْأَنْبِيَاءِ؟ قَالَ: " مِائَةُ أَلْفٍ وَأَرْبَعَةٌ وَعِشْرُونَ أَلْفًا الرُّسُلُ مِنْ ذَلِكَ ثَلَاثُ مِائَةٍ وَخَمْسَةَ عَشَرَ جَمًّا غَفِيرًا

Ebu'l Muğîre > Muân b. Rifâa > Ali b. Yezîd > Kâsım Ebû Abdurrahman > Ebû Ümâme'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v) bir gün mescitte oturmaktaydı. Oradakiler onun vahiy aldığını zannettiler. Bu sebeple Ebû Zerr gelip onun yanına oturuncaya kadar Hz. Peygamberin yanına kimse yaklaştı. Hz. Peygamber Ebû Zerr'e yaklaştı ve ona "Ey Ebû Zerr bugün namaz kıldın mı?" diye sordu. Ebû Zerr "Hayır" cevabını verince Hz. Peygamber ona "O halde kalk ve kıl" dedi. Dört rekât kuşluk namazını kıldığında Hz. Peygamber ona yaklaştı ve "Ya Ebû Zerr, insan ve cin şeytanlarının şerrinden Allah'a sığın." dedi. Bunun üzerine Ebû Zerr "İnsanın da mı şeytanları var?" diye sordu. Hz Peygamber "Evet, insan ve cin şeytanları aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler söylerler. Ey Ebû Zerr, sana cennet hazinesinden bir kelime öğreteyim mi?" deyince Ebû Zerr, "Allah canımı sana feda kılsın, buyur." deyince Hz. Peygamber "La havle vela kuvvete illa billah (Güç ve kuvvet ancak Allah'a aittir.) de." dedi ve Ebû Zerr de bunu söyledi. Ebû Zer şöyle devam etti: Rasûlullah (s.a.v) bir süre sessiz kaldı, konuşmasını bekledim ve ona " Ey Allah'ın Nebisi, bizler cahiliye ehliyidik ve putlara ibadet ediyorduk sonra Allah seni âlemlere rahmet olarak gönderdi, söyle bana, salât nedir?" Hz. Peygamber, "O hayırdır, dileyen azaltsın, dileyen de çoğaltsın." buyurdu. "Oruç nedir ey Allah'ın peygamberi" deyince "Ecri olan bir farzdır" buyurdu. "Sadaka nedir?" diye sorduğunda ise "Allah katında kat kat fazlası olandır." buyurdu. Ebû Zerr bunun üzerine hangi sadakanın daha efdal olduğunu sorunca Hz. Peygamber "Az olandan zorluk içinde verilen ve fakire sır olan sadakadır." buyurdu. Ebû Zerr "Sana indirilenin en büyüğü nedir?" dediğinde Hz. Peygamber (s.a.v) "Allahu la ilahe illa

hüve'l hayyu'l kayyum (Âyetü'l Kürsî)" cevabını verdi. "Hangi şehid daha faziletlidir ey Allah'ın peygamberi?" diye sorduğunda Hz. Peygamber "Atını savaşta kullanan ve kanı akıtılan kimsedir." buyurdu. "Hangi köle daha faziletlidir" deyince "En pahalı ve sahibi için en kıymetli olanı" buyurdu. "İlk nebî kimdir?" diye sorunca "Âdem" cevabını verdi. Ardından Ebû Zerr "Âdem nebî miydi? dedi. Hz. Peygamber de "Evet, Allah'ın yarattığı, kendisine ruhundan üflediği, Allah'tan aldığı vahyi ileten bir peygamberdi. Ebû Zerr "Kaç nebî vardır?" diye sorunca da Hz peygamber "Yüz yirmi dört bin nebî vardır, bunlardan üç yüz on beşi resuldür." cevabını verdi.²²³

Hadis Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned* isimli eserinde geçmektedir. Hadisin sahâbe râvisi Ebû Ümâme'dir (ö.86). Senedde ismi geçen Ali b. Yezîd (ö.113) eleştirilen râvilerden biridir. Râvi Ebû Abdülmelîk künyesiyle tanınmaktadır, Buhârî bu zat için münkerü'l hadis ifadesini kullanmıştır.²²⁴ Nesâî (ö.303) ilgili râvinin güvenilir olmadığını belirtmiştir.²²⁵ Zehebî de *el-Kâşif* isimli eserinde âlimlerin onu zayıf gördüğüne değinmiştir.²²⁶ İbn Hacer de aynı şekilde râvi için zayıf ifadesini kullanmıştır.²²⁷

Senedde eleştirilen bir diğer râviyse Muân b. Rifâa'dır. (ö.150) İbn Maîn'in râvi için zayıf beyanında bulunduğu görülmektedir.²²⁸ Ali b. Medînî'nin ise râvi hakkında tevsik ifadeleri kullandığı yönünde bilgiler mevcuttur.²²⁹ İbn Hibbân onu *el-Mecrûhîn* isimli eserinde zikretmiş ve onu münkerü'l hadis olarak nitelemiş, irsallerinin çokluğuna işaret etmiştir.²³⁰ Şuayb el-Arnâvut, Âdil Mürşid gibi muhakkikler de râvinin zayıflığına işaret etmişlerdir.²³¹

Peygamberlik makamı insanın ihtiyaç duyduğu bir makamdır ve gönderilen bütün peygamberler Allah'ın lütfunun bir sonucudur. Hz. Âdem'den beri tüm peygamberler

²²³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36:619 (22288).

²²⁴ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, 6:301.

²²⁵ Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21.

²²⁶ Ebû Abdullâh Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *el-Kâşif*, (Cidde: Dâru'l Kibleti li's-Sekâfeti'l İslâmiyye- Müessesetü'l Ulûmi'l Kur'ân, 1413/1992), 2:49.

²²⁷ İbn Hacer, *et-Takrîb*, 406.

²²⁸ İbn Adî, *el-Kâmil*, 8:37.

²²⁹ Ebû Abdullâh Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl* (Beirut: Dâru'l-Marifeti li't-Tibâa, 1382/1963), 4:134.

²³⁰ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 3:36.

²³¹ İbn Mâce, "Fiten", 9.

ortak bir çağrı içerisinde olmuşlardır. Yüce Allah “...Hiçbir ümmet yoktur ki içlerinden bir uyarıcı gelmemiş olsun.” buyurarak peygamberlerin çokluğuna işaret etmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilen peygamberler 25 tanedir. Ancak bu peygamber sayısının yirmi beş ile sınırlı olduğu anlamına gelmez zira Yüce Allah “Senden önce de elçiler gönderdik; onlardan sana hayat hikâyelerini anlattıklarımız var, anlatmadıklarımız var...” buyurmuştur.²³² Bu ve benzeri âyetler Hz. Muhammed’den (s.a.v) önce birçok peygamberin geldiğini göstermekte ve bunların Kur’ân’da adı geçenlerle sınırlı olmadığını teyit etmektedir.

Din işleri Yüksek Kurulu, ilgili rivâyetten hareketle insan topluluğunun bulunduğu her bölgeye Allah’ın peygamber gönderdiği ancak bunların hepsinin Kur’ân’da zikredilmediği hükmüne ulaşmıştır.²³³

İlgili rivâyet kesin delil olarak kabul edilmemiştir. Nitekim Şuayb el-Arnâvut, Âdil Mürşid gibi muhakkikler hadisin isnadının zayıf olduğunu belirtmişlerdir.²³⁴ el-Elbânî de ilgili râvilerin zayıflığına işaret etmiştir.²³⁵ Bu ve benzeri rivâyetlerin “Senden önce de elçiler gönderdik; onlardan sana hayat hikâyelerini anlattıklarımız var, anlatmadıklarımız var...”²³⁶ âyetiyle ters düştüğü, zira Yüce Allah’ın “anlatmadıklarımız var” ibaresinden anlaşılaacağı üzere anlatılmayan peygamberlerin bildirilmediği yönünde görüşler mevcuttur. Veli Tatar ve Ramazan Özmen bu kanaati taşıyan araştırmacılarıdır.²³⁷

Gerek verilen bilgiler, gerek âlimlerin görüşleri dikkate alınarak denilebilir ki, ilgili hadis sened itibarıyla zayıftır. Allah’ın Kur’ân-ı Kerîm’de bize bildirdiği peygamber sayısı yirmi beş tanedir ve yine bildirdiği âyetlerden anlaşıyor ki peygamberler bu kadarla sınırlı değildir ve sayısı da belli değildir. Asıl olan ise sayıya takılmaksızın peygamberlerin ortak çağrısına kulak vermektir.

²³² (Kur’ân-ı Kerîm, Mü’min, 40/78).

²³³ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 60.

²³⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36:619 (22288).

²³⁵ el-Elbânî, *Silsiletü’l Ehâdisi’s-Sahîha* 6:360.

²³⁶ (Kur’ân-ı Kerîm, Mü’min, 40/78).

²³⁷ Veli Tatar, Ramazan Özmen, “Peygamber Kıssalarının Aktarımında Sahîhu’l-Buhârî’nin Özgünlüğü” *Van İlahiyat Dergisi*, 11/18 (2023): 68.

3.1.6. Nazar Boncuğu Hakkında Zikredilen Hadis

Nazar kelimesi sözlükte bakmak, görmek, görüş bildirmek, gözün algılaması, beklemek gibi manalara gelmektedir.²³⁸ Türkçede ise bu kelime daha çok “göz değmesi” kavramını karşılayacak şekilde, hasetle bakmak, çirkin bakış manasında kullanılmaktadır.²³⁹ Bu anlamıyla yani göz değmesi manasında Arapçada “isâbetü’l ayn” terkihi kullanılır. İbn Manzûr ayn kelimesini hasetli bakış olarak ifade etmektedir.²⁴⁰

Nazar inanınin milattan önce 4000’li yıllara kadar uzandığı, Hint, İran, Arap, Yahudi ve Türk kültürüyle beraber Avrupa, Akdeniz, Slav ve Latin Amerika toplumlarına kadar geniş bir coğrafyada var olduğu bilinmektedir.²⁴¹ Bu bağlamda tarihinin oldukça eski, inanınin ise oldukça yaygın olduğu söylenebilir.

Nazar kavramını pozitif bilimler çerçevesinde açıklamak mümkün değildir. Psikolojide normal dışı olaylar olarak nitelenen bu davranışı parapsikoloji inceler. Parapsikoloji, psikoloji üstü anlamına gelmektedir.²⁴² Geçmişte bu türden olaylar pozitivizmin etkisiyle bir rahatsızlık kabul ediliyordu ancak günümüzde bu tür olayların bir vakıa olduğu ve açıklanamadığı için reddedilmemesi gerektiği fikri benimsenmektedir.²⁴³ Parapsikolojide düşünce gücüyle olayları kontrol etme veya canlı-cansız varlıkların şekillerini değiştirme (kaşığın eğilmesi gibi) yetisi anlamına gelen psikokinezi kavramı ise Batı’da nazarın karşılığı olarak kullanılır.²⁴⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de nazar yani göz değmesi hakkında açık bir âyet bulunmamakla birlikte müfessirler tarafından nazara işaret ettiği düşünülen bazı âyetler vardır. Bu âyetlerden birisi Kalem sûresi 51. âyettir: “O kâfirler ki Kur’ân’ı işittikleri zaman seni gözleriyle devirecekmiş gibi bakarlar...”²⁴⁵ Beydâvî (ö. 685) âyeti, “Düşmanlıklarının şiddetiyle neredeyse senin (Hz. Peygamber) ayaklarını kaydıracaklardı veya neredeyse

²³⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l Arab*, 5:215.

²³⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l Arab*, 5:220.

²⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l Arab*, 13:301.

²⁴¹ Salime Leyla Gürkan, “Nazar” içinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 444.

²⁴² Ali Köse, “Harikulade” içinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 185.

²⁴³ Ali Köse, “Harikulade”, 186-188.

²⁴⁴ Muharrem Kuzey, Kur’ân ve Sünnette Nazar, 7.

²⁴⁵ Kur’ân-ı Kerîm, Kalem, 68/51).

seni gözleri ile kaydıracak, nazar edeceklerdi.” şeklinde yorumlamıştır.²⁴⁶ Fahreddin er-Râzî (ö. 606) de benzer görüşü paylaşmaktadır.²⁴⁷

Kehf sûresi 39. âyet de nazarla ilişkilendirilen başka bir âyettir: “Keşke bağına girdiğinde, ‘Mâşallah! Güç yalnız Allah’ındır’ deseydin...” Âyetlerde iki bağ sahibinden bahsedilmekte ve bunlardan birinin kendini üstün görerek bağının güzelliği karşısında asla zarar görmeyeceğini düşünmesi anlatılmaktadır. Yine Felak ve Nâs sûreleri de nazara işaret eden sureler olarak değerlendirilmiştir. Taberî, hasetçilerin şerri ifadesiyle göz değmesinin kastedildiğini ifade etmiştir.²⁴⁸

Nazar kavramına hadislerde fazlaca yer verilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) “Nazar haktır (gerçek bir olgudur)” buyurmuştur.²⁴⁹ Hatta bir şey kaderin önüne geçseydi bunun ancak nazar yani göz değmesi olacağından bahsetmiştir.²⁵⁰ Hz. Peygamber nazarın gerçekliğinden söz etmiş ve aynı zamanda nazardan korunma yollarına da değinmiştir. Hz. Peygamber’den gelen bir rivâyette onun, torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’e nazar değmemesi için “Her türlü şeytan ve zehirli hayvandan ve bütün kem gözlerden Allah’a sığınırım.” diye dua ettiği zikredilmekte ve bunun Hz. İbrahim’in bir geleneği olduğuna işaret edilmektedir.²⁵¹ Bununla beraber nazardan korunmak için kullanılan mavi boncuk, at nalı, tuz, kurşun gibi uygulamalar ise yanlış uygulamalar olarak kabul edilmiştir.

Din İşleri Yüksek Kurulu, göz değmesine karşı nazar boncuğu kullanımıyla ilgili bir soruyu incelemiş ve bunun caiz olmadığına karar vermiştir.²⁵² Bu konuda atıfta bulunduğu hadislerden birisi sıhhat yönünden eleştirilmiştir. Hadis şöyledir:

حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَخْبَرَنَا حَيْوَةُ، أَخْبَرَنَا خَالِدُ بْنُ عُبَيْدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ مِشْرَحَ بْنَ هَاعَانَ، يَقُولُ: سَمِعْتُ عُقْبَةَ بْنَ عَامِرٍ، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " مَنْ تَعَلَّقَ تَمِيمَةً، فَلَا أَتَمَّ اللَّهُ لَهُ، وَمَنْ تَعَلَّقَ وَدَعَةً، فَلَا وَدَعَ اللَّهُ لَهُ

²⁴⁶ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, (Beyrut: Dâru İhyâ et-Türâsi'l- Arabî, 1418), 5:238.

²⁴⁷ Ebû Abdullâh (Ebû'l-Fazl) Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l Gayb*, (Beyrut: Dâru İhyâ et-Türâsi'l- Arabî, 1420), 30:618.

²⁴⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmiu'l Beyan*, (Dâru Hicr, 1422/2001), 24:751.

²⁴⁹ Buhârî, “Tıbb”, 35.

²⁵⁰ İbn Mâce, “Tıbb”, 33.

²⁵¹ İbn Mâce, “Tıbb”, 37.

²⁵² Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 68-69.

*Ebû Abdurrahmân > Hayve > Hâlid b. Ubeyd > Mişrah b. Ha'an > Ukbe b. Âmir > Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: Kim nazarlık takarsa Allah onun işini tamama erdirmesin.*²⁵³

Hadisin sahâbe râvisi Ukbe b. Âmir'dir.(ö.58) Senedde eleştirilen ve kendisi sebebiyle senedin zayıf olarak değerlendirildiği râviyse Hâlid b. Ubeyd'dir. Tabakât ve terâcîm kitapları incelendiğinde ilgili râvi hakkında yeteri kadar bilgi bulunmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca kendisinden yukarıda zikredilen rivâyet dışında başka bir nakilde de bulunulmamıştır. İbn Hibbân onu *es-Sikât* isimli eserinde zikretmiş ve onun Mişrah b. Ha'ân'dan, kendisinin de Hayve b. Şüreyh'den nakilde bulunduğuna değinmiştir²⁵⁴ ki bu zaten rivâyetlerde de gözükmektedir. Benzer bir anlatım İbn Ebî Hâtim'in *el-Cerh ve't-Ta'dîl* isimli eserinde de görülmektedir.²⁵⁵ Tabakât kitaplarında bu bilgiler dışında daha fazla ve farklı bilgiye ulaşılamamıştır. Bu durum râvide bir cehalet oluşturmaktadır.

Hz. Peygamber nazarın varlığından bahsetmiş, onu hak yani gerçek bir olgu olarak değerlendirmiştir. Nazardan korunmak için bir takım bilgiler de verilmiştir. Örneğin Hz Peygamber'den gelen bir nakilde nazar değmemesi için Allah'ın eksiksiz kelimelerine sığınılması tavsiye edilmiştir. Bununla beraber rivâyetlerde nazarlıklar şirk olarak değerlendirilmiştir.²⁵⁶

Din İşleri Yüksek Kurulu bu konuda "Kim nazarlık takarsa Allah onun işini tamama erdirmesin." şeklinde geçen bir rivâyete atıfta bulunmuştur.²⁵⁷ Atıfta bulunulan kaynak Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned* isimli eseridir ve hadis bu senedle problemlili gözükmektedir. Senedde geçen Hâlid b. Ubeyd hakkında, sıhhat durumunu tespit edecek kadar malumat bulunmamaktadır ki bu râvide cehalet olduğunu göstermektedir. Cehalet, ravî hakkında veya râvinin cerh ve ta'dîl durumu hakkında bilgi bulunmaması durumudur.²⁵⁸ Aynı zamanda râvinin naklettiği tek hadis de ilgili hadistir. Bu durum senedde bir zafiyet oluşturmaktadır. Nitekim eserin muhakkikleri Şuayb el-Arnâvut, Adil Mürşid vd. hadisin hasen, bu isnadın ise ilgili râvinin cehaleti sebebiyle zayıf olduğunu

²⁵³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28:623 (17404).

²⁵⁴ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *es-Sikât*, (Haydarabat: Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973), 6:261.

²⁵⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3:342.

²⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28:637 (17423).

²⁵⁷ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 69.

²⁵⁸ Abdullah Aydın, *Hadis Isılahları Sözlüğü*, 46.

ifade etmişlerdir.²⁵⁹ el-Elbânî de bu sebeple hadisin zayıf olduğu kanaatini taşımaktadır.²⁶⁰

3.2 Tahâret Bölümü

Sözlükte temiz olmak, arınmak gibi manalara gelen tuhûr kelimesinden türeyen tahâret, İslâm literatüründe hem maddî hem de hükmî kirliliklerden arınma eylemini ifade eder.²⁶¹ Dinimiz temizliğe ziyadesiyle önem vermiştir. Öyle ki temizliği birçok ibadetin ön şartı kılmıştır. Hadis ve fıkıh kitaplarının ilk kısımlarında çoğunlukla tahâretle ilgili konular ele alınmıştır.

Tahâret beden temizliği, kıyafet temizliği, çevre temizliği gibi maddi kirlerin arındırılmasını hedeflerken aynı zamanda da ibadetler için bir ön koşul olan hükmî kirliliklerden arınmayı da ifade eder. İbadetlere hazırlık makamında olan ve bu sebeple de kendileri de ibadet hükmünde olan abdest, gusûl ve teyemmüm hükmî kirliliklerden arınmanın yollarıdır. İbadet hayatımızda böyle önemli bir yer yutan tahâret konusunda Kur’ân ve hadislere dayanılarak çeşitli hüküm ve şartlar belirlenmiştir. Bu hüküm ve şartlar fıkıh kitaplarında önemli bir yer tutmaktadır.

Din İşleri Yüksek Kurulu *Fetvalar* isimli eserin ikinci bölümünde abdest, gusûl, teyemmüm gibi meselelere değinmiş ve tahâret alanına dair soruları cevaplamış, fetvalar vermiştir.

3.2.1 Sargı Üzerine Mesh Hakkında Zikredilen Hadis

İnsanın gerek bireysel ve toplumsal hayatında gerekse de ibadet hayatında önemli bir yer tutan, birçok ibadet için ön koşul olmakla beraber bizatihi kendisi de ibadet görülen tahâretin en önemli unsurlarından biri abdesttir. Kur’ân-ı Kerîm’de abdestle ilgili hüküm Mâide sûresi 6. âyetle açıklanmaktadır: “Ey iman edenler! Sizler namaz için kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınızı mesh edin ve ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar yıkayın.” Âyetin devamında abdest gerektirecek hallerde su bulunmaması durumundaysa teyemmüm alınması emredilmektedir: “...su bulamadığınız takdirde temiz bir toprakla teyemmüm edin, yüzünüzü ve ellerinizi onunla

²⁵⁹ Ahmed b. Hanbel *el- Müsned*, 28:623.

²⁶⁰ el-Elbânî, *Silsiletü ’l Ehâdisi ’z-Za ’ife*, 3:427.

²⁶¹ İbn Manzûr, *Lisânü ’l-Arab*, 4:504.

mesh edin. Allah size bir güçlük çıkarmak istemez. O sizi ancak tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredenlerden olasınız.”²⁶² Teyemmüm emri, abdestin birtakım ibadetler için ve insanın temizliği için vazgeçilmez olduğunu ifade ederken aynı zamanda âyette de ifade edildiği üzere suyun bulunmaması durumunda da teyemmümün abdest yerine geçeceği bildirilerek insanlara güçlüğü istenmediği belirtilmiştir ki bu durum zarûrat-ı hamse ilkelerinin bir sonucu niteliğindedir.

İslâm dini insanın maddi ve manevi varlığını onurlu bir şekilde ayakta tutmaya önem vermektedir. İslâm hukukçuları tarafından zarûrat-ı hamse diye adlandırılan ve insanın din, can, akıl, nesil ve mal emniyetini hedefleyen bu kavram da verilen bu öneme işaret etmektedir. İslâm hukukunda verilen gerek sosyal ve toplumsal kararlar gerekse de insanın bireysel hayatı ve ibadet hayatına yönelik kararlar bu ilkelerin muhafazası dikkate alınarak verilmiştir. İhtiyaç halinde namazın oturularak veya yatarak kılınması, seferde namazların kısaltılması, yukarıda belirtildiği üzere susuzluk veya suya ulaşmanın güçlüğü halinde abdest veya gusül yerine teyemmüm edilmesi gibi durumlar zarûrat-ı hamse ilkelerinin ibadet boyutuna işaret eder niteliktedir.

Din İşleri Yüksek Kurulu “Bedeninde veya bir uzvunda sargı, alçı ya da yara bulunan kimse nasıl abdest alır?” şeklindeki bir soruya “Sargı üzerine mesh edilir.” diyerek cevaplamış²⁶³ ve bir hadise atıfta bulunmuştur:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبَانَ الْبَلْخِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَنْبَأَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ خَالِدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: انْكَسَرَتْ إِحْدَى زَنْدَيَّ، فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، «فَأَمَرَنِي أَنْ أَمْسَحَ عَلَى الْجَبَائِرِ»

*Muhammed b. Ebân el-Belhî > Abdürrezzâk > İsrâîl > Amr b. Hâlid > Zeyd b. Ali > Babası > Dedesi > Ali b. Ebû Tâlib şöyle buyurmuştur: Bilek kemiklerimden biri kırılınca bu durumu Nebî'ye (s.a.v) sordum. Bana sargılar üzerine mesh etmemi emretti.*²⁶⁴

Zikredilen hadisin senedi ulema tarafından sıhhat yönüyle tenkit edilmiştir. Tenkide sebep olan kişi Amr b. Hâlid (ö. ?) isimli râvidir. Künyesi Ebû Hâlid'dir, el-

²⁶² (Kur'ân-ı Kerîm, Mâide, 5/6).

²⁶³ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 91.

²⁶⁴ İbn Mâce, “*Taharet*”, 134.

Vâsitî nisbesiyle de bilinir.²⁶⁵ Yahyâ b. Maîn râvinin güvenilir olmadığını belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel'in ise bu râvi için "leyse bi şey" ve "metrûku'l-hadîs" lafızlarını kullandığı ifade edilmiştir.²⁶⁶ Buhârî de bu râvinin metrûku'l-hadis olduğunu beyan etmiş,²⁶⁷ İbn Hacer de onun hicri 120 tarihinden sonra vefat ettiğini ve metrûk olduğunu kaydetmiştir.²⁶⁸

Râvî için kullanılan en yaygın cerh lafzının "metrûku'l-hadîs" olduğu görülmektedir. Bu ifade, tanımında bazı farklılıklar bulunmakla birlikte, genellikle yalan söylemekle itham edilen râvinin tek başına rivâyet ettiği hadis için kullanılır.²⁶⁹ Zeylâî (ö. 762) hadisin zayıf olduğu fikrini paylaşmakta ve İbn Ebî Hâtim'in de hadis için zayıf dediğini ifade etmektedir.²⁷⁰ Muhammed Fuad Abdülbâkî (ö. 1968) de hadisin zayıf olduğu kanaatini taşımaktadır.²⁷¹ Yine Şuayb el-Arnâvut da hadisin oldukça zayıf olduğunu ifade eder.²⁷²

Din İşleri Yüksek Kurulunun atıfta bulunduğu, İbn Mâce'nin *es-Sünen* isimli eserinde yer verilen hadisin sened itibarıyla zayıf olduğu görülmektedir ancak belirtilmelidir ki ilgi konuda verilen hüküm, İslâm âlimlerinin yekûnu tarafından kabul görmüştür. Yukarıda da ifade edildiği üzere bu ve benzeri hükümler daha çok zaruret haline binaen verilmiştir. Bazı fıkıh âlimlerinin, yaranın şiddetine göre sargının üzerine dahi mesh yapılmadan, yaralı bölgenin doğrudan geçilebileceği yönündeki fetvaları da bu zaruret ilkesinin bir göstergesidir.²⁷³

3.2.2. Kadınların Özel Hallerinde Kur'ân-ı Kerîm Okuması Hakkında Zikredilen Hadisler

Kadınların özel halleri, Kur'ân-ı Kerîm'de Bakara Suresinin 222. âyetiyle beyan edilmiştir: "Sana kadınların hayız dönemiyle ilgili soru soruyorlar. De ki: O sıkıntılı bir

²⁶⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 33:275.

²⁶⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 6:230.

²⁶⁷ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, 6:328.

²⁶⁸ İbn Hacer, *"et-Takrîb"*, 421.

²⁶⁹ Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 193.

²⁷⁰ Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylâî, *Nasbü'r-Râye*, (Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1418/1997), 1:186.

²⁷¹ İbn Mâce, "Taharet", 134.

²⁷² İbn Mâce, "Taharet", 134.

²⁷³ Ebû Bekir Muhammed b. Ebû Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, (Mısır: Matbaatü's-Saadet), ts.), 1/74.

haldir. Bu sebeple hayız günlerinde kadınlardan ayrı durun, temizlenmedikçe onlara yaklaşmayın. İyice temizlendiklerinde Allah'ın emrettiği şekilde onlara yaklaşabilirsiniz...”²⁷⁴ Hayız hakkında Kur'an-ı Kerim'de zikredilen diğer âyetlerinse boşanma durumu ve iddet süresiyle alakalı olduğu görülmektedir.²⁷⁵

Konuyu izah eden asıl âyet olan Bakara sûresi 222. âyette dikkat çeken konulardan ilki hayızın اَذِي (ezâ) kelimesi ile ilişkilendirilerek sıkıntılı bir hal olarak beyan edilmesidir. اَذِي (ezâ) kelimesi sözlükte en genel anlamıyla eziyet, sıkıntı veren her şey şeklinde tanımlanmıştır.²⁷⁶ Aynı kökten gelen اَلْاِذْيُ (el-âziyyü) kelimesinin denizdeki dalga şeklinde tanımlanması da dikkat çekicidir.²⁷⁷ Zira kadınların bu dönemde hem fizyolojik hem de psikolojik açıdan dalgalı ve zor bir süreç geçirdiği bilinen bir gerçektir. اَذِي (ezâ) kelimesi Kur'an-ı Kerim'de geçtiği diğer âyetlerde de sıkıntılı hal, incitici söz, incitmek, eziyet gibi anlamlarda kullanılmıştır.²⁷⁸

Bu kelime tefsirlerde ise umumiyetle kirlilik, hoş gitmeyen şey, rahatsızlık şeklinde ifade edilmiştir. Taberî, ilgili kavramı içinde rahatsızlık bulunan her şey şeklinde tanımlamış, kokusunun hoş olmayışı, kirliliği ve necaset oluşu sebebiyle sıkıntı şeklinde ifade edildiğini beyan etmiştir.²⁷⁹ Fahreddin er-Râzî ise kelimeyi hoş gitmeyen, kirli şey manalarıyla ifade etmiş ve erkeklerin eşlerinden bu sebeple uzak durmaları gerektiğine değinmiştir. İstihaza sebebiyle kadından uzak durulmasının gerekmediğini zira bu kanın damardan geldiğini, hayız halinde ise dışarı atılanın kadına zarar veren, sıkıntı veren hatta hastalığına sebep olan kan olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁰

Âyetin devamında “Temizlenmedikçe onlara yaklaşmayın.” buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat cinsî münasebettir ki kadından gelen kan kesilinceye kadar yasak olduğunu beyan eder.²⁸¹ Sonrasında ise “İyice temizlendiklerinde Allah'ın emrettiği şekilde onlara yaklaşabilirsiniz.” buyrulmaktadır. İyice temizlenmek ifadesinden maksadın ise boy abdesti olduğu belirtilir.²⁸² Hz. Peygamber'in Hz. Aişe'ye hayız

²⁷⁴ (Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/222).

²⁷⁵ (Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/ 228; Talâk, 65/4).

²⁷⁶ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, 14:27.

²⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, 14:27.

²⁷⁸ (Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/196, 262,263,264; Âl-i İmrân, 3/111).

²⁷⁹ Taberî, *Câmiu 'l Beyan* 3:722.

²⁸⁰ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu 'l Gayb*, 6:415.

²⁸¹ Taberî, *Câmiu 'l Beyan*, 3:730.

²⁸² Taberî, *Câmiu 'l Beyan*, 3:733

halinden dolayı gusletmedikçe Kâbe'yi tavaf etmemesi yönündeki emri de buna delil teşkil etmektedir.²⁸³

Hayız döneminde kadınların fizyolojik ve psikolojik bir rahatsızlık yaşaması göz önünde bulundurularak rahmin temizlendiği, kadına zarar veren şeyin dışarı atılması söz konusu olduğundan bu dönemde hükmî bir kirlilik ve gerçek bir sıkıntı halinin oluştuğunu belirtmek yerinde olacaktır.

Hz. Peygamber hayızın, Âdem'in kızlarına Allah'ın bir yazgısı olduğunu ifade ederek bu sürecin ve halin fitrattan olduğuna işaret etmiştir.²⁸⁴ Bununla birlikte kadının hayız sürecinde eşiyle aynı kaptan yemek yemek,²⁸⁵ dokunmak²⁸⁶ gibi yapabileceği fiillere ve namaz kılmak²⁸⁷, Kâbe'yi tavaf etmek²⁸⁸ gibi yapamayacağı fiillere de hadislerde işaret edilmiştir.

Din İşleri Yüksek Kurulu “Âdet halindeki bir kadın Kur’ân-ı Kerîm okuyabilir mi?” şeklindeki bir soruyu incelemiş, konu hakkında mezheplerin farklı görüşlerine de yer vermiştir.²⁸⁹ İhtilaftan kaçınmak açısından bu dönemde kadınların CD, DVD veya kasetten istifade etmelerinin, Kur’ân eğitim ve öğretiminde bulunanların mecbur kaldıklarında okumalarını kelimeleri bölerek yapmalarının ihtiyata daha uygun olduğunu ifade etmiştir. Bu hususta atıfta bulunduğu hadislerden ilki Tirmizî'nin *es-Sünen* isimli eserinde geçmektedir:

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، وَالحَسَنُ بْنُ عَرَفَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تَقْرَأُ الْحَائِضُ، وَلَا الْجُنُبُ شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ»، وَفِي الْبَابِ عَنْ عَلِيٍّ، حَدِيثُ ابْنِ عُمَرَ حَدِيثٌ لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَيَّاشٍ"، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تَقْرَأُ الْجُنُبُ وَلَا الْحَائِضُ» وَهُوَ قَوْلُ أَكْثَرِ أَهْلِ الْعِلْمِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ،

²⁸³ Müslim, “Hacc”, 17.

²⁸⁴ Müslim, “Hacc”, 17.

²⁸⁵ İbn Mâce, “Tahâret”, 125.

²⁸⁶ Buhârî, “Hayız”, 5.

²⁸⁷ Buhârî, “Hayız”, 20.

²⁸⁸ Müslim, “Hacc”, 17.

²⁸⁹ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 99.

وَالتَّابِعِينَ، وَمَنْ بَعْدَهُمْ مِثْل: سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ، وَابْنَ الْمُبَارَكِ، وَالشَّافِعِيَّ، وَأَحْمَدَ، وَإِسْحَاقَ، قَالُوا: لَا تَقْرَأُ الْحَائِضُ وَلَا الْجُنُبُ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْئًا، إِلَّا طَرَفَ الْآيَةِ وَالْحَرْفَ وَنَحْوَ ذَلِكَ، وَرَخَّصُوا لِلْجُنُبِ وَالْحَائِضِ فِي التَّسْبِيحِ وَالتَّهْلِيلِ"، وَسَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ إِسْمَاعِيلَ، يَقُولُ: «إِنَّ إِسْمَاعِيلَ بْنَ عِيَّاشٍ يَرْوِي عَنْ أَهْلِ الْحِجَازِ، وَأَهْلِ الْعِرَاقِ أَحَادِيثَ مَنَاقِيرَ، كَأَنَّهُ ضَعَفَ رَوَايَتَهُ عَنْهُمْ فِيمَا يَتَفَرَّدُ بِهِ»، وَقَالَ: «إِنَّمَا حَدِيثُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عِيَّاشٍ عَنْ أَهْلِ الشَّامِ

Ali b. Hücr > Hasan b. Arefe > İsmâil b. Ayyâş > Mûsâ b. Ukbe > Nâfi' > İbn Ömer > Nebî (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Hayızlı ve cünüp kimse Kur'an'dan hiçbir şey okuyamaz. Bu konuda Hz. Ali'den de hadis rivâyet edilmiştir. İbn Ömer hadisini sadece İsmâîl b. Ayyâş > Mûsâ b. Ukbe > Nâfi' > İbn Ömer > Nebî (s.a.v) tarikiyle bilmekteyiz. Sahâbe, tabiîn ve sonraki neslin ilim ehlinin ekseri bu görüştedir. Süfyân es-Sevrî, İbnü'l Mübârek, Şâfiî, Ahmed ve İshâk "Cünüp ve hayızlı kimse Kur'an'dan bir şey okumaz ancak âyetin bir kısmını veya harflerini okuyabilir. Tesbîh ve tehlîlde bulunmalarında bir sakınca yoktur. Muhammed b. İsmâîl'den, İsmâîl b. Ayyâş'ın Hicaz ve Irak ehlinde münker hadisler aktardığını, dolayısıyla kendisinin teferrüt ettiği rivâyetlerinin zayıf olduğunu, bu rivâyetinin ise Şam ehlinde olduğunu işittim.²⁹⁰

Din İşleri Yüksek Kurulu aynı konuda ayrıca İbn Mâce'nin *es-Sünen* isimli eserinden de atıfta bulunmuştur:

حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عِيَّاشٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ الْجُنُبُ، وَلَا الْحَائِضُ».

Hişâm b. Ammâr > İsmâîl b. Ayyâş > Mûsâ b. Ukbe > Nâfi' > İbn Ömer > Rsûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Cünüp ve hayızlı kimse Kur'an okumaz."

²⁹⁰ Tirmizî, "Tahâret", 98.

Her iki rivâyette de olumsuz eleştiriye tâbi tutulan kişi İsmâîl b. Ayyâş (ö.181) isimli râvidir. Aktarıldığına göre Buhârî onun kendi bölgesinden yaptığı rivâyetlerinin sahih olduğunu, diğer bölgelerden yaptığı rivâyetlerine ise ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini belirtmiş, Nesâî ise zayıf olduğunu belirtmiştir.²⁹¹ İbn Hacer de onun kendi beldesinden yaptığı nakillerde sadûk, diğer beldelelerden yaptığı rivâyetlerde muhallit olduğunu ifade etmiştir.²⁹²

Ahmed b. Hanbel'in bu hadis için batıl dediği aktarılmıştır.²⁹³ Beyhâkî (ö. 458) de senedin kuvvetli olmadığı kanaatindedir.²⁹⁴ Zeylâî de bu görüşü paylaştan bir başka isimdir.²⁹⁵ İbn Hacer bu hadisin merfu olarak tüm tarikleriyle zayıf olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁶ Tirmizî şarihi Mübârekpûrî (ö. 1865) İsmâîl b. Ayyâş'ın Hicaz ehlinde yaptığı rivâyetlerinin güvenilir olmadığı bilgisini vermiş ve bu rivâyeti de Hicaz ehlinde Mûsâ b. Ukbe'den aldığını söyleyerek rivâyetin zayıflığına işaret etmiş, Ahmed b. Hanbel ve İbn Maîn'in de bu görüşte olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁷ el-Elbânî de hadisin zayıf olduğunu ifade etmektedir.²⁹⁸ Eser muhakkiklerinden Şuayb el-Arnâvut, Âdil Mürşid, Muhammed Kâmil vd. hadisin, İsmâîl b. Ayyâş'ın Hicaz ehlinde olan Mûsâ b. Ukbe'den yaptığı nakil sebebiyle zayıf olduğu yönünde kanaat belirtmişlerdir.²⁹⁹

Yapılan incelemelerde atıfta bulunulan hadisin sened itibariyle zayıf olduğu görülmektedir. Konuyla alakalı ileri sürülen delillerden biri de Hz. Ali'den nakledilen "Cünüplük dışında hiçbir şey Hz. Peygamber'i Kur'ân okumaktan alıkoymazdı." rivâyetidir.³⁰⁰ Ancak cünüplük ve hayız hallerinin farklı durumlar olduğu düşünüldüğünde bu rivâyetin konu kapsamı dışında kaldığı söylenebilir. Genel kabul gören görüş ise bu dönemde Kur'ân okumanın caiz olmadığı yönündedir. Fıkıh ulemasının bu yorumu, adetli kadının hükmî olarak abdestsiz sayılması ve Kur'ân

²⁹¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 8: 321,322

²⁹² İbn Hacer, *et-Takrîb*, 109.

²⁹³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 8:322.

²⁹⁴ Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünen*, (Beyrut: Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 1:461 (1479).

²⁹⁵ Zeylâî, *Nasbü'r-Râye*, 1:195.

²⁹⁶ İbn Hacer, *Fethu'l Bârî*, 1:409.

²⁹⁷ Ebû'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm el-Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezi* (Beyrut: Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, 1431), 1:347.

²⁹⁸ el-Elbânî, *Za'ifu Süneni't-Tirmizî*, 15.

²⁹⁹ İbn Mâce, "Tahâret", 106.

³⁰⁰ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 88.

okumanın da bir ibadet olması hasebiyle abdestli olunması gerektiği düşüncesiyle açıklanabilir. Konuyla ilgili fıkıh âlimlerinin farklı görüşleri için fıkıh kitaplarına müracaat edilebilir.

3.2.3. Kadınların Özel Hallerinde Mescide Girmeleri Hakkında Zikredilen Hadisler

Mescitler, Allah'ın adının mü'minler tarafından toplu olarak anıldığı, Allah'a ta'zîm ve kulluğun birlik ve beraberlik şuuru içinde yapıldığı yegâne mekânlardır. Allah Tealâ bir âyette "Mescitler yalnız Allah'ındır. O halde Allah ile birlikte başka şeylere de tapmayın, ibadet etmeyin." buyurmuş³⁰¹ ve muhtemel ki mescitleri, adının zikredildiği mekânlar olması sebebiyle de kendine nispet etmiştir. İslâm literatüründe camiler veya mescitler için kullanılan "Allah'ın evi" tabiri de bunun bir sonucudur.

Allah Râsûlü'nün mescitlerin önemini ve mescitlerde bulunulmasından dolayı Allah'ın hoşnutluğunu vurgulayan "Müslüman bir kimse mescitleri namaz ve zikir için kendine yurt edindiğinde Allah bu hâle gurbetten dönen kimseye ailesinin sevindiği gibi sevinir."³⁰² sözü mescitlerin kıymetini en güzel örnekleyen hadislerdendir. Yahudiler kadınların mabetlere gelmesini hoş karşılamazdı.³⁰³ Buna karşın Allah Rasûlü mescitlerin kadın-erkek tüm inanlara yurt olduğunu ifade eder nitelikte "Sizden birinin eşi mescide gitmek için izin istediğinde ona engel olmasın."³⁰⁴ buyurmuştur. Kadınların mescitlere giderken güzel koku sürünmesi gibi dikkatleri üzerine çekecek şeylerden de uzak durması gerektiğini vurgulayan Hz. Peygamber,³⁰⁵ kadınların evlerinin kendileri için daha hayırlı olduğunu da beyan etmiştir.³⁰⁶ Bunun sebebi olarak ise bazı hanımların mescit adabına yakışmayacak davranışlarda bulunabilmeleri veya fitne döneminin olumsuz yansımaları olabilir. Nitekim Hz. Aîşe'nin "Allah Rasûlü kadınların hallerinde ortaya çıkan değişiklikleri görseydi onları mescitlerden men ederdi..." şeklindeki sözü,³⁰⁷ Hz. Peygamberin "Evleri onlar için daha hayırlıdır" sözünü tefsir eder niteliktedir.

³⁰¹ (Kur'ân-ı Kerîm, Cîn, 72/18).

³⁰² İbn Mâce, "Mesâcid", 19.

³⁰³ Recep Gözelceoğlu, "Kadınların Mescide Gelmelerini Yasaklayan Rivâyetlerin Sosyolojik Arka Planı", *Diyanet İlmî Dergi*, 59:2 (2023): 555.

³⁰⁴ Müslim, "Salât", 135.

³⁰⁵ Müslim, "Salât", 142, 143.

³⁰⁶ Ebû Dâvud, "Salât", 53.

³⁰⁷ Müslim, "Salât", 144; Buhârî, "Salât", 79.

Kadınların özel hallerinde mescitlere girip giremeyeceği fıkhîta incelenen konulardan biridir. Din İşleri Yüksek Kurulu da “Adetli ve lohusa kadın camiye girebilir mi?” şeklindeki bir soruyu incelemiş ve İslâm ulemasının ekserine göre bunun caiz görülmediğini beyan etmiştir.³⁰⁸ Bu cevaba delil kabilinde zikrettiği hadislerden biri de İbn Mâce’nin *es-Sünen* isimli eserinde geçmektedir:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي غَنِيَّةٍ، عَنْ أَبِي الْخَطَّابِ الْهَجَرِيِّ، عَنْ مَخْذُوجِ الدُّهْلِيِّ، عَنْ جَسْرَةَ، قَالَتْ: أَخْبَرْتَنِي أُمُّ سَلَمَةَ، قَالَتْ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَرْحَةَ هَذَا الْمَسْجِدِ، فَنَادَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ «إِنَّ الْمَسْجِدَ لَا يَحِلُّ لِجُنُبٍ، وَلَا لِحَائِضٍ

*Ebû Bekir b. Ebî Şeybe ve Muhammed b. Yahyâ > Ebû Nuaym > İbn Ebî Ganiyye > Ebû'l Hattâbi'l Hecerî > Mehdûc ez-Zühli > Cesra > Ümmü Seleme: Rasûlullah (s.a.v) mescidin avlusuna girdiğinde yüksek sesle şöyle buyurdu: Şüphesiz mescit cünüp ve hayızlı kimseye helal değildir.*³⁰⁹

Şuayb el- Arnavut, Adil Mürşid vd. senedde eleştirilen râvilerin Ebû'l Hattâbi'l Hecerî (ö. ?) ve Mehdûc ez-Zühli (ö. ?) olduğu kanaatindedirler. Ebû'l Hattâbi'l Hecerî hakkında tabakât kitaplarında yeterli bilgiye ulaşılamamakla beraber isminin Amr veya İbn Umeyr olduğu tahmin edilmektedir.³¹⁰ İbn Hacer onun meçhul olduğunu ifade etmiştir.

Senedde eleştirilen bir diğer râvi de Mehdûc ez-Zühli'dir. Zehebî, zayıf râvileri ele aldığı kitabında Buhârî'nin onun için “fîhi nazar”³¹¹ dediğini ifade etmiştir.³¹² İbn Hacer de onun meçhul olduğu görüşündedir.³¹³ Râvi hakkında daha detaylı cerh veya ta'dîl bilgisine ulaşılamamıştır.

Meçhûl kavramı râvinin kimliği veya cerh- ta'dîl durumu hakkında yeterli malumatın olmamasını ifade eder.³¹⁴ Muhammed Fuad Abdülbâkî hadisin adı geçen

³⁰⁸ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 100.

³⁰⁹ İbn Mâce, “Taharet”, 126.

³¹⁰ Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl* . 33:284.

³¹¹ Kendisinde şüphe bulunan, ihtiyatlı olunması gereken.

³¹² Zehebî, *Mizânü'l İ'tidâl*, 3:443.

³¹³ İbn Hacer, “*et-Takrîb*”, 521.

³¹⁴ Emin Aşıkkutlu, “Meçhul”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28:286.

râviler sebebiyle zayıf olduğu görüşünü paylaşmaktadır.³¹⁵ el-Elbânî de hadisin zayıf olduğu kanaatindedir. Eser muhakkiklerinden Şuayb el-Arnâvut, Adil mürşid vd. hadisin ilgili râvilerin cehaleti sebebiyle zayıf olduğu görüşündedirler.³¹⁶

Zikredilen hadisin bahsedilen râviler sebebiyle zayıf olduğu görülmekle beraber bu konuda farklı rivâyetlerin bulunduğu belirtilmelidir. Bunlardan biri Din İşleri Yüksek Kurulunun da atıfta bulunduğu Ebû Dâvud'un *es-Sünen* isimli eserinde geçmektedir. Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "...Ben mescidi cünüp ve hayız olanlara helal görmüyorum."³¹⁷ Hadisin sıhhati hakkında bazı tartışmalar bulunmakla birlikte³¹⁸ eserin muhakkikleri Şuayb el-Arnâvut vd. hadisin hasen olduğu görüşünde toplanmışlardır.

Müslim'den gelen bir rivâyette ise Ümmü Atıyye'nin (ö. 70) Hz. Peygamber'i kastederek "O bize bayramlarda genç kızlarla perde arkasındaki hanımları namazgâha çıkarmamızı, hayızlı kadınlara da namazgâhtan biraz uzaklaşmalarını emir buyururdu." dediği nakledilmiştir.³¹⁹ Bu rivâyet kadınların özel günlerinde namazgâh kısmından uzak durmaları hakkında delil olabilecek nitelikteyken, dinî gün ve geceler, konferans, sohbet vs. gibi zaruri sayılabilecek durumlarda ise cemaatin arkasında bulunabileceklerine de izin verir mahiyettedir. Hz. Aişe'den nakledilen "Rasûlullah bana mescitten seccadeyi aliver dedi, ben de hayızlıyım diyince hayızın senin elinde değildir." buyurdu.³²⁰ rivâyeti de bu durumu destekler niteliktedir. Kadınların özel hallerinde zaruri haller dışında girmemelerinin daha doğru olduğu söylenebilirse de konu ile ilgili detaylı bilgi için fıkıh kitaplarına müracaat edilmelidir.

Din İşleri Yüksek Kurulunun *Fetvalar* isimli eserinde atıfta bulunduğu zayıf hadislerin değerlendirilmesi bu başlıkla beraber nihayete ermiştir.

³¹⁵ İbn Mâce, "Taharet", 126.

³¹⁶ İbn Mâce, "Taharet", 126.

³¹⁷ Ebû Dâvud, "Taharet", 90.

³¹⁸ el-Elbânî zayıf olduğu kanaatindedir. Detaylı bilgi için bkz. el-Elbânî, *Zaifu Ebî Dâvud*, (Kuveyt: Müessesetü Garas li'n-Neşr ve't-Tevzî', h. 1423), 1:86.

³¹⁹ Müslim, "İydeyn", 10.

³²⁰ Müslim, "Hayz", 3.

SONUÇ

Din İşleri Yüksek Kurulunun verdiği fetvalarda atıfta bulunduğu zayıf rivâyetlerin tespiti ve değerlendirilmesi konusunun ele alındığı bu araştırmada, kaynak olarak Kurulun telif ettiği *Fetvalar* isimli eser kullanılmıştır. Eserdeki itikât ve tahâret başlıkları içerisinde yer verilen fetvalarda delil olarak hadislerle de atıf yapılmıştır. İlgili bölümlerde atıf yapılan hadislerin sayısı 115'tir. Verilen fetvalardaki sahîhayn hadisleriyle beraber atıfta bulunulan zayıf hadisler, ilk delilin kuvvetli olması sebebiyle mazur görülmüş ve çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bunlar dışında kalan ve tespit edilen zayıf hadislerin sayısı ise 13'tür. Bu durumda itikât ve tahâret başlıklarında atıfta bulunulan hadislerin %11,30'u zayıf olmaktadır. Bu hadislerin sıhhatine ilişkin bir bilgiye ise eserde yer verilmemiştir.

Bir dinî hüküm ortaya koymada en önemli kaynak Kur'ân ve Sünnet'tir. Sünnet'in tespiti ise büyük oranda hadislerle sağlanmaktadır. Bir delil olarak kabul edilen hadislerin sıhhatinin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Kendisiyle dinin temelini oluşturan inanç esaslarının, ibadet esaslarının, toplumsal ve bireysel hukuk esaslarının şekillendirildiği hadislerin zayıf olmaması gerekir. İslam dini son dindir ve evrenseldir. Günümüzde de gelecekte de bütün mekân ve toplumlarda geçerlidir. Bu sebeple dinî hayatın önemli bir kısmı içtihadı açık bir saha üzerine bina edilmiştir. Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm, sahih sünnet mirasımız, akl-ı selîm ve geçmişten süzülen geleneğimiz sağlam bir temel üzerine inşa edeceğimiz din binamız için yeterli olmuştur ve yeterli olacaktır.

Muhaddisler, şu an elimizde bulunan sahih sünnet mirasımızı tespit edebilmek, zayıf ve uydurma gördüklerini ayıklayabilmek için üstün gayretler sarf etmişlerdir. Ricâl edebiyatı, ilel kitapları, şerh edebiyatı, hadis usûlü eserleri hep bu çabanın bir ürünüdür. Bu literatür sayesinde hadislerin sıhhati büyük ölçüde tespit edilmiştir. Kaldı ki günümüz imkânları, sıhhati tespit edilen bu hadislerin araştırılması ve ortaya konmasında büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Her an ulaşabildiğimiz kütüphaneler ve e-kütüphaneler, internet kaynakları, ilahiyat fakültelerinin ve ilim meclislerinin sunduğu çalışma ortamları muhaddislerin bin bir emekle ortaya koyduğu bu literatüre, zahmetsizce ulaşabilmemize imkân sağlamaktadır. Buna rağmen hadislerin zafiyetine işaret etmeden, uyarısız bir şekilde nakledilmesi, en azıyla sarf edilmiş bu üstün gayrete haksızlıktır.

İslâm âlimleri dinî hükümleri akaide, ahkâma ve ahlaka dair olmak üzere üçlü bir kategoriye tâbi tutmuşlardır. Temel inanç esaslarıyla ilgili konuları içeren akaid

sahasındaki bilginin kesin delillere dayanması gerektiğini savunmuşlardır. Zan ifade eden delillerle inanç esaslarının tespitini hoş karşılamamışlardır. Bu sebeple kelam ve fıkıh âlimlerin azımsanmayacak bir kısmı mütevatir haber dışında kalan haber-i vâhidleri, itikâdî alanda delil olarak kabul etmemişlerdir. Bunun yanı sıra bazı hadis âlimleri, sahihliği ortaya konmuş haber-i vâhidlerin itikâtta delil olabileceğini belirtmişlerdir. Bu farklılığın temel sebebiyse muhaddislerin yöntem farklılıklarıdır. Zira muhaddisler için ehem olan hadislerin sıhhatinin tespitidir dolayısıyla da sahih olan hadisler din sahasında bir delildir. Ahkâma dair konularda da benzer görüş farklılıkları olsa da âlimlerin yekûnu, zan ifade eden haber-i vâhidlerin fikhî konularda delil olacağı kanaatindedirler.

Dinî hükümlerde belirlenmiş bu üçlü kategori sistemi, zayıf hadisin delil değeri hususunda da önem arz etmektedir. Haber-i vâhidlerin dahi delil değerini tartışan İslâm âlimleri, zayıf hadisin itikâdî konularda asla delil olmayacağı görüşündedirler. Hz. Peygamber'e ait olmama ihtimalini içerisinde barındıran yani hata ve şüpheden uzak olmayan bu nevi hadislerle; Allah'ın birliği, isimleri, sıfatları, kıyamet, hesap, yeniden diriliş ve ahiret ahvali gibi temel inanç esasları sahasına giren konularda nasıl bir hüküm, bir amel ortaya koyulabilir? Böyle bir durumda sadece kendisine ait olmama ihtimalini barındıran bir hadis Hz. Peygamber'e isnad edilmiş olunmaz aynı zamanda inanç esaslarına dair yanlış bir yaklaşım da ortaya konulmuş olur.

Benzer bir durum ahkâma dair hadisler için de geçerlidir. İslam âlimleri ahkâmın sahasına giren konularda zayıf hadisin delil olmayacağı kanaatindedirler. İnsanların gerek ibadet gerek sosyal ve gerekse de bireysel hayatlarını belirleyen bu alanın sağlam bir zemine inşa edilmesi gerekmektedir. Kaldı ki bir konuda hüküm çıkarmak, din esasları çerçevesinde bir amel ortaya koymak için zayıf hadislere ihtiyaç yoktur. Yine böyle bir hüküm ve amelin tespiti için tek kaynak hadisler de değildir. Kur'ân-ı Kerîm ve sahih sünnet, bunlarla beslenen selîm bir akıl, kıyas, ümmetin ortak amelinin ifade eden geleneğimiz ve asırlardır İslâm'a hizmet eden medeniyetimiz İslâm dini esasları çerçevesince bir hüküm bina etmek için, bir amel, Müslümanca bir yaşam ortaya koymak için fazlasıyla yeterlidir. Çok küçük misallerle bunları idrak etmek mümkündür. Örneğin abdest alacak yaralı bir kimsenin, sargısı üzerine mesh etmesi hususunda zayıf bir hadise ihtiyaç var mıdır? Su bulunamaması durumunda teyemmümü emreden Kur'ân-ı Kerîm, yolculuk esnasında mesh giyilebileceğini beyan eden Hz. Peygamber'in hadisleri, dinin kolaylık prensibi, sahâbe neslinden süzülen ortak gelenek ve uygulamalar ve akl-ı selîmin

de dâhil olduğu bir kıyas da zaten bu hükme ulaştırmaz mı? Biraz araştırma yapıldığında fıkıh ekollerinin de ana prensibinin bu olduğu görülecektir. Bu ekollerde bazen sahih bir hadisle dahi, bahsedilen ortak geleneğe uymadığı için amel edilmemiştir. Amel-i ehl-i Medine, amel-i ehl-i Kûfe ve amel-i ehl-i Şam gibi kavramların ilgili ekollerde ne kadar öne çıktığı malumdur.

İlk dönem hadis âlimleri fezâile dair konularda ise zayıf hadislerin rivâyeti hususunda müsamahalı davranmışlardır. Hadislerin tespit edilmesini amaçlayan ilk dönem muhaddislerinin bu tutumu anlaşılabilir. Zira tespit edilen hadislerin sahih tariklerine ulaşılabilir dolayısıyla hadisler hasen konumuna yükselebilir. Buna rağmen ilk dönem muhaddisleri fezâile dair konularda zayıf hadisle amel konusunda değil, bu nevi hadislerin rivâyet edilmesi noktasında bir müsamaha göstermişlerdir. İmam Nevevî'nin zayıf hadisle amel etmenin caiz olduğu yönündeki kanaati ise bu konuda yeni bir yaklaşım ortaya koymuştur. Nevevî sonrasındaki hadis âlimlerinin görüşleri de bu kanaat etrafında şekillenmiştir. Buna rağmen zayıf hadisle amel hususunda dahi aşırı zayıf olmaması, hadisin genel dinî emir ve uygulamalara aykırı olmaması ve hadisin Hz. Peygamber'e kesinlikle ait olduğuna inanılmaması gibi şartlar belirlenmiştir.

Dininin ikinci kaynağı kabul edilen hadisler konusunda titiz davranmak, gerek inanca gerek ahkâma gerekse de ahlaka dair oluşturulmuş dinî mirasımıza basiretle yön vermek ve zayıf hadise dayanan hükümleri tespit edip incelemek asrımızın ilim insanlarına düşen en önemli görevdir. Zayıf hadislerin Hz. Peygamber'e ait olmama ihtimalini düşünerek ihtiyatlı davranmak elzemdir.

Böyle bir görev bilinciyle hazırlanmış olan bu çalışmanın, ülkemizin din sahasında en önemli ve etkin söz sahibi olarak kabul edilen Din İşleri Yüksek Kurulunun icra ettiği fetva hizmetine bir nebze de olsa katkıda bulunması ve delil olarak kullanılan hadislerin yeniden gözden geçirilerek daha sağlam bir zemine oturtulmasını sağlaması ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağırkaya, Güven. “İsm-i A‘zam’ın Varlığı Üzerine Bir İnceleme”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi*. 6/1 (2022): 233.
- Ahatlı, Erdinç. “Temriz”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 40: 433-434. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001.
- Aktepe, İshak Emin. *Hadis İlmine Giriş*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019.
- Akyıldız, Ali. “Şer’iyye ve Evkâf Vekâleti”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 39:7-8. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Albayrak, Sadık. “Dârü’l- Hikmeti’l- İslâmiyye” İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8:506-507. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Alkan, Arif. “İslam Âlimlerine Göre Ahâd Haberin Hüccet Değeri”. *Kocatepe İslami İlimler Dergisi*. 5/1 (2022).
- Altıntaş, Fatma Betül. “Zayıf Hadisle Amel mi, Zayıf Hadise Uygun Hüküm Vermek mi? Hanefilerin İhticâca Elverişsiz Rivayetlere Yaklaşımları (el-Hidâye Örneği)”. İçinde *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi*, 999-1002. Bursa: 2013.
- Altıntaş, Halil. *Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu*. Ankara: DİB Yayınları, 2020.
- Apaydın, H. Yunus. “İhtiyat”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 21: 577-579. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Apaydın, Yunus. “Sahâbî Kavli”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34: 500-504. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Aras, M. Özgü. “Ad Koyma”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1:332-333. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Âşıkkutlu, Emin. “Leyyin”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27: 168,169. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Âşıkkutlu, Emin. “Meçhul”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 28:286-288. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Aydınlı, Abdullah. “Azîz” İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4: 331. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Aydınlı, Abdullah. “Makbul”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27:429. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2021.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Umdetü’l-Kârî*. Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî. *es-Sünen*. Beyrut: Dârü’l Kütübi’l-İlmiyye, 1424/2003.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü’t-Tenzîl*. Beyrut: Dâru İhyâ et-Türâsi’l- Arabî, 1418.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdülhâlik. *el-Müsned*. Medine: Mektebetü’l Ulûm ve’l Hikem, ts.

- Boyacıoğlu, Ramazan. “Hilafetten Diyanet İşleri Başkanlığına Geçiş”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el- Cu’fî. *el- Câmiu’s- Sahîh. Şam: Dâr-ü İbn Kesîr- Dârü’l-Yemâme*, 1414/1993.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el- Cu’fî. *et-Târîhu’l-Kebîr. Haydarabat: Dâiretü’l-Maârifî’l-Osmâniyye*, h. 1431.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî. *el-Câmiu’s- Sahîh. Şam: Dâru İbn Kesîr*, 1414/1993.
- Çakan, İsmail Lütfî. *Hadis Usûlü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.
- Çiftçi, Mehmet Emin. “Hadislerin Sıhhatinin Tespitinde İctihad Problemi”. *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7/8 (2019): 48-51.
- Dadaş, Mustafa Bülent. “Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulunun Fetva Siyaseti”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 13/ 25, (2015): 53.
- Dârekutnî, Ebû’l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *Kitâbü’l-İmâmîyye ve’l-Metrûkîn*. Medine: Mecelletü’l - Camiati’l- İslamiyye, 1404.
- Debûsî, Ebû Zeyd Ubeydullah (Abdullah) b. Ömer b. İsmâîl. *Takvîmü’l-Edille*. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1421/2001.
- Demir, Mahmut, Mehmet Emin Özafşar, “Zayıf”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 44:159. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Din İşleri Yüksek Kurulu. “Uzman Yardımcısı ve Uzman Yeterlikleri”. Erişim Tarihi 06.02.2025, <https://kurul.diyanet.gov.tr/uzman-yardimcisi-ve-uzman->
- Din İşleri Yüksek Kurulu. “Hakkımızda”. Erişim Tarihi 06.02.2025, <https://kurul.diyanet.gov.tr/Hakkimizda>.
- Din İşleri Yüksek Kurulu. “Fetva Yöntemimiz”. Erişim Tarihi 06.02.2025, <https://kurul.diyanet.gov.tr/FetvaYontem>.
- Din İşleri Yüksek Kurulu. “Personel-Unvan”. Erişim Tarihi 26.02.2025, <https://kurul.diyanet.gov.tr/Personel-Unvan/10/din-isleri-yuksek-kurulu-baskani>.
- Din İşleri Yüksek Kurulu. *Fetvalar*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. “Duyurular”. Erişim Tarihi 25.02.2025, <https://fetva.diyanet.gov.tr/Duyuru-Detay/Duyurular/784/din-isleri-yuksek-kurulu-terafindan-medya-ve-din-calistayi-duzenlendi>.
- Dönmez, İbrahim Kâfî. “Amel-i Ehl-i Medine”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3:21-25. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Dumlu, Emrullah. *Haber-i Vâhid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021.
- Ebû Abdurrahmân, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Sünne*. ed-Demmam: Dâru İbni’l- Kayyım, 1406/1986.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Risâle*. Beyrut: Dâru’l-Arabiyye, ts.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru’l-Risâleti’l-Âlemiyye: 1430/2009.
- Efendioğlu, Mehmed. “Merdud”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29:179. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

- Elbânî, Nâsiruddîn. *Za'îfü Süneni't-Tirmizî*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1411/1991.
- Elbânî, Nasûriddîn. *Silsiletü'l Ehâdisi's-Sahîha*. Riyad: Mektebetü'l Maârif, 1415/1995.
- Elbânî, Nasûriddîn. *Silsiletü'l Ehâdisi'z-Za'îfe*. Riyad: Dâru'l-Marife, 1412/1992.
- Elbânî, Nasûriddîn. *Zaîfu Ebî Dâvud*. Kuveyt: Müessesetü Garas li'n-Neşr ve't-Tevzî', h. 1423.
- Erkaya, Mahmud Esad. *Haneî Fakihlerin Zayıf Hadisle Hüküm Verme Gerekçeleri*. Ankara: Ankara Okulu Basım Yayın, 2015.
- Gözelceoğlu, Recep. "Kadınların Mescide Gelmelerini Yasaklayan Rivayetlerin Sosyolojik Arka Planı". *Diyanet İlmî Dergi*. 59:2 (2023): 555.
- Gündüz, İrfan. "Beyt". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 6:86. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Gürkan, Salime Leyla. "Nazar". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 32: 443-444. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Hâtib el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Kifâye*. Haydarabat, Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1357.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûreddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mecmau'z-Zevâid*. Kahire: Mektebetü'l Kutsî, 1414/1994.
- İtr, Nureddîn. *Menhec*. Suriye: Dârü'l- Fikr, 1401/1981.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed. *et-Temhîd*. Londra, Müessesetü'l Furkân, 1439/2017.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdullâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl*. Beyrut: el-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerh ve't-Ta'dîl*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1271/1952.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Hacer el- Askalânî. *el-Metâlibü'l-Âliye*. Riyad: Dâru'l Âsime, 1419/1998.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*. Suriye: Matbaatü's- Sabâh, 1421/2000.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Takrîbü't-Tehzîb*. Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1406/1986.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1379.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd. *el-İhkâm*. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *el-Mecrûhîn*. Halep: Dârü'l-Vaî, h. 1397.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *el-Mecrûhîn*. Riyad: Dârü's-Sümâî, 2000.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sikât*. Haydarabat: Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973.
- İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd Kazvînî. *es-Sünen*. Dârü'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.

- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414.
- İbn Müflih, Ebû Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî, *Âdâb*. Âlemü'l- Kütüb, ts.
- İbn Receb, Ebû'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî. *Şerhu İlel*. Ürdün: Mektebetü'l- Menazir, 1407/1987.
- İbn Receb, Ebû'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî. *Câmiu'l-Ulûm*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1417/1997.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî. *Tabâkâtü'l-Kübrâ*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm b. Mecdiddîn Abdüsselâm el-Harrânî. *Mecmû'u Fetevâ*. Medine: Mecmû'u Mülk, 1425/2004.
- İbnu'l-Medînî, Ebu'l-Hasen Alî b. Abdullâh b. Ca'fer b. Necîh es-Sa'dî. *el-İlel*. Beyrut: Mektebetü'l- İslâmî, 1980.
- İbnu's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdurrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, *Ulûmü'l-Hadis*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1406/1986.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâleddîn Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethü'l-Kadîr li'l-Âcizi'l-Fakîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İpşirli, Mehmet. "Şeyhülislam". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 39: 91-96. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kandemir, M. Yaşar. "Fezâil". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 12: 529-531. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Kılavuz, Ahmet Saim. "Akaid". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2: 212-216. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Koca, Ferhat. "Fetvahâne". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 12: 496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Koçkuzu, Ali Osman. *Rivayet İlimlerinde Haber-i Vahidlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Koçyiğit, Talat. "Ahâd Haberlerin Değeri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 14/1-4 (1966), 128-129.
- Köktaş, Yavuz. "Yavuz Köktaş". Erişim Tarihi 14.03.2025, https://www.yavuzkoktas.com/muhaddislerin-sahih-veya-zayif-dedigi-bir-hadisle-fakihlerin-amel-etme-zorunlulugu-var-midir/#_ftn1.
- Köktaş, Yavuz. *Tüm Yönleriyle Akaid Hadisleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021.
- Köse, Ali. "Harikulade". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 16: 185-188. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kur'ân'-ı Kerîm.
- Küçük, Raşit. "İsnad". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 23: 154-159. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Kitabu't-Tevhîd*. İskenderiye: Dâru'l-Câmiati'l-Mısriyye, ts.
- Misir, Sezgin. "Yusuf el-Karadâvî'nin Hadis ve Sünnet ile İlgili Görüşleri". *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Rize Üniversitesi, 2010.

- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf. *Tehzîbü'l-Kemâl*. Beyrut: Müessestü'r-Risâle, 1431.
- Mübârekpûrî, Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm. *Tuhfetü'l-Ahvezî*. Beyrut: Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, 1431.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahîh*. Kahire: Matbaatü İsa el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâhû, 1374/1955.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-Tenzîl*. Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyîb, 1419/1998.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Ezkâr*. Beyrut: Dâru'l Fikr, 1414/1994.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmû' şerhü'l-Mühezzeb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *et- Takrîb ve't- Teysîr*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l- Arabî, 1405/1985.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *İrşâdü Tullâbî'l-Hakâik ilâ Ma'rîfeti Süneni Hayri'l-Halâik*. Medine: Mektebetü'l-İman, 1408/1987.
- Özel, Ahmet. "Ahkâm". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1: 550-551. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Özkan, Halit. "Hicrî İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet Ve Hadisin Yeri". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.
- Paksoy, Kadir, "Allah'ın Doksan Dokuz İsmiyle İlgili Rivayetin Tahlili". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 11/1 (2011):110.
- Polat, Selahattin. "İ'tibâr". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 23: 455. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Polat, Selahattin. "Zayıf Hadisle Amel". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1/1 (1983): 103-104.
- Polat, Selahattin. *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Râzî, Ebû Abdullâh (Ebü'l-Fazl) Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtîhu'l Gayb*. Beyrut: Dâru İhyâ et-Türâsî'l- Arabî, 1420.
- Resmî Gazete. "Birinci Din Şûrası Tüzüğü". 30.04.1993.
- Resmî Gazete. "Cumhur Başkanlığı Kararları". 10.08.2019.
- Resmî Gazete. "Din Şûrası Tüzüğü". 31.01.1971.
- Resmî Gazete. "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun". 02.07.1965.
- Serahsî, Ebû Bekir Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl. *Usûl* Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ebû Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Mısır: Matbaatü's-Saadet, ts.
- Serahsî, Ebû Bekir Şemsü'l- Eimme Muhammed b. Ebû Sehl Ahmed. *Usûl*. Beyrut: Dâru'l- Ma'rife, ts.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-Hâvî li'l Fetâvî*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1424/2004.

- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Tedribü'r-Râvî*. Riyad: Dâru Tayyibe, ts.
- Şahyar, Ayşe Esra, “Zayıf Hadis Rivayeti”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005.
- Şahyar, Ayşe Esra. “Zayıf Hadisle Fezâil Konusunda Amel Edilebilirlik’ Fikrinin Doğuşu ve Gelişimi”. *Hadis Tetkikleri Dergisi*. 1/1 (2003):44-44.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî. *el-İ'tisâm*. es-Suûdiyye: Dâru İbni Affân, 1412/1992.
- Şevkânî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *el-Fevâidü'l-Mecmûa*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-Kebîr*. Riyad: Dâru's-Sümayî, 1415/1994.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmiu'l Beyan*. Dâru Hicr, 1422/2001.
- Tatar, Veli, Ramazan Özmen. “Peygamber Kıssalarının Aktarımında Sahîhu'l-Buhârî'nin Özgünlüğü”. *Van İlahiyat Dergisi*, 11/18 (2023): 68.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *es-Sünen*. Mısır: Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975.
- Topaloğlu, Bekir. “İsm-i A'zâm”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 12: 75-76. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Peygamber”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34: 257-262. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Yılmaz, Fethullah. “Zayıf Hadisi Makbul Kılan Unsurlar”. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 6/12 (2019): 51.
- Zehebî, Ebû Abdullâh Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *el-Kâşif*. Cidde: Dâru'l Kibleti li's-Sekâfeti'l İslâmiyye- Müessesetü'l Ulûmi'l Kur'ân, 1413/1992.
- Zehebî, Ebû Abdullâh Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Mizânü'l-İ'tidâl*. Beyrut: Dâru'l-Marifeti li't-Tıbâa, 1382/1963.
- Zehebî, Ebû Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *el-Muğnî fi'd-Duafâ*.
- Zehebî, Ebû Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1427/2006.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed. *Nasbü'r-Râye*. Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1418/1997.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Beyza TURGUT	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölümü	İlahiyat
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Ana Bilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	